

**ULUSLARARASI GÖÇÜN DIŞ TİCARET
ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK
BİR ANALİZ**

Şule Yüksel ÇAKIRCA

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Gökhan DEMİRTAŞ

Temmuz, 2018

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI GÖÇÜN DIŞ TİCARET ÜZERİNE
ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ

Hazırlayan

Şule Yüksel ÇAKIRCA

Danışman

Doç. Dr. Gökhan DEMİRTAŞ

AFYONKARAHİSAR 2018

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Uluslararası Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26.07.2018

Şule Yüksel ÇAKIRCA

TEZ JÜRİSİ KARARI ve ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Gökhan DEMİRTAŞ	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	
	:Dr. Öğr. Üyesi Özer ÖZÇELİK	

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Şule Yüksel ÇAKIRCA'nın "Uluslararası Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz" başlıklı tezi 26.07.2018 günü saat 10:30'da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Celal DEMİR
MÜDÜR

ÖZET

ULUSLARARASI GÖÇÜN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ

Şule Yüksel ÇAKIRCA

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

TEMMUZ 2018

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Gökhan DEMİRTAŞ

Bu tezin amacı, Türkiye’de uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisini incelemektir. Çalışma 2013-2016 yılları arasında Türkiye’nin göç aldığı 125 ülke ile dış ticareti üzerine odaklanmaktadır. Bu amaçla çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Analizler öncelikle tüm ülkeleri içeren modeller için yapılmıştır. Ardından modeller, OECD üyesi ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere iki kategori için tekrar tahmin edilmiştir. Modellerde yer alan değişkenler, genişletilmiş çekim modeline göre belirlenmiştir. Dış ticaret değişkenleri olarak ihracat, ithalat ve toplam ticaret değişkeni kullanılmıştır. Dış ticaretin belirleyicileri göç, GSYH, mesafe, döviz kuru ve nüfus olarak belirlenmiştir. Çalışmanın iki temel sonucu bulunmaktadır. İlk olarak hem OECD ülkeleri hem de gelişmekte olan ülkeler için oluşturulan modellerde uluslararası göçün ihracat, ithalat ve dış ticaret üzerine etkisi pozitifdir. İkinci olarak Türkiye’de uluslararası göçün ithalat üzerindeki pozitif etkisi ihracat üzerindeki etkisinden daha büyüktür. Bu sonuç, Türkiye’de tercih etkisinin ağ etkisinden daha baskın olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye’ye daha nitelikli işgücüne sahip göçmenlerin gelmesini özendirecek politikalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Dış Ticaret, Panel Veri Analizi, Genişletilmiş Çekim Modeli

ABSTRACT

THE EFFECT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON FOREIGN TRADE: AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR TURKEY

Şule Yüksel ÇAKIRCA

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF ECONOMICS

JULY 2018

ADVISOR: Assoc. Prof. Dr. Gökhan DEMİRTAŞ

The aim of this thesis is to investigate the effect of international migration on foreign trade in Turkey. The study focus on the trade of Turkey with 125 countries during the period from 2013 to 2016. For this purpose panel data method is used in the study. Analyzes are made primarily for models that include all countries. Then, models are re-estimated with two categories, namely OECD member countries and developing countries. The variables in the models are determined by the augmented gravity model. Exports, imports and total trade variables are used as foreign trade variables. The determinants of foreign trade are specified as immigration, GDP, distance, nominal exchange rate and population. There are two main results of the study. First, the effects of international migration on exports, imports and foreign trade are positive in the models for both OECD countries and developing countries. Second, the positive impact of international migration on imports is greater than the impact on exports in Turkey. This result indicate that preference effect is more dominant than network effect in Turkey. There is also a need for policies to encourage more qualified immigrants to come to Turkey.

Key words: International Migration, Foreign Trade, Panel Data Analysis, Augmented Gravity Model

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca yardım ve katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Gökhan Demirtaş'a, iktisat bölümünün kıymetli öğretim üyelerine, manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok kıymetli babam Mustafa Çakırca ve annem Aysel Çakırca'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI ve ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
EKLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1. DIŞ TİCARET KAVRAMI	4
1.1. DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ TANIMLAR.....	4
1.2. DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ.....	5
1.3. DIŞ TİCARETİN NEDENLERİ	6
1.3.1. Fiyat Farklılıkları	6
1.3.2. Mal Farklılaştırması	7
1.3.3. Tüketicinin Tercihleri	7
1.3.4. Yurtiçi Üretimin Yetersizliği.....	7
2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ	7
2.1. KLASİK DÖNEM ÖNCESİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ	8
2.1.1. Merkantilizm	9
2.1.2. Fizyokrasi	9
2.2. KLASİK DÖNEM DIŞ TİCARET TEORİLERİ.....	10
2.2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	11
2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	12
2.2.3. Karşılıklı Talepler Teorisi	12
2.2.4. Fırsat Maliyeti Teorisi	13
2.2.5. Heckscher-Ohlin (Faktör Donatımı) Teorisi	13
2.3. YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ.....	15
2.3.1. Varlık Teorisi	16
2.3.2. Nitelikli İşgücü Teorisi.....	16
2.3.3. Teknoloji Açığı Teorisi	16
2.3.4. Ürün Dönemleri Teorisi	17
2.3.5. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	18
2.3.6. Ölçek Ekonomileri Teorisi.....	18

2.3.7. Monopolcü Rekabet Teorisi	19
2.3.8. Oligopolcü Rekabet Teorisi	19
3. DIŞ TİCARET POLİTİKASI	20
3.1. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI	21
3.2. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ ARAÇLARI	22
3.2.1. Gümrük Tarifeleri	22
3.2.2. İhracatın Özendirilmesi	23
3.2.3. Döviz Kontrolü	23
3.2.4. Tarife Dışı Önlemler	23
4. DIŞ TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	25
4.1. YURTIÇİ VE YURTDIŞI GELİR DÜZEYLERİ	25
4.2. MESAFE	25
4.3. GÖRELİ FİYATLAR.....	26
4.4. DÖVİZ KURU.....	26
4.5. NÜFUS	27
4.6. ORTAK DİL	27
4.7. ORTAK SINIR	27
4.8. TİCARET REFORMLARI	28
4.9. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	28

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİSİ OLARAK ULUSLARARASI GÖÇ

1. GÖÇ KAVRAMI.....	30
1.1. GÖÇLE İLGİLİ TANIMLAR	30
1.2. ULUSLARARASI GÖÇÜN NEDENLERİ	31
1.2.1. Ekonomik Nedenler	31
1.2.2. Siyasal Nedenler	32
1.2.3. Sosyal Nedenler	32
1.2.4. Demografik Nedenler	32
1.2.5. Çevresel Nedenler	33
1.3. GÖÇ TÜRLERİ.....	33
1.3.1. İç Göç	33
1.3.2. Uluslararası (Dış) Göç	33
1.3.3. Zorunlu Göç	34
1.3.4. Gönüllü Göç.....	34
1.4. ULUSLARARASI GÖÇÜN GELİŞİMİ	34
1.5. ULUSLARARASI GÖÇ KURAMLARI	38
1.5.1. Neo-Klasik Göç Kuramı	38
1.5.2. İtme -Çekme Kuramı	38
1.5.3. Yeni Göç Ekonomisi Kuramı	39
1.5.4. Dünya Sistemleri (Merkez-Çevre) Kuramı	40
1.5.5. İkili İşgücü Piyasası Kuramı	40
1.5.6. Kesişen Fırsatlar Kuramı	41

1.5.7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı	41
1.5.8. Göç Sistemleri Kuramı	42
1.6. TÜRKİYE'DE GÖÇÜN GELİŞİMİ	43
1.6.1. Türkiye'den Yapılan Göçler	43
1.6.2. Türkiye'ye Yapılan Göçler	44
2. ULUSLARARASI GÖÇÜN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ	46
2.1. GÖÇÜN DIŞ TİCARETE ETKİSİNİ AÇIKLAYAN TEORİLER	48
2.2. GÖÇÜN DIŞ TİCARETİ ETKİLEDİĞİ KANALLAR	49
2.2.1. Tercih Etkisi	49
2.2.2. Ağ Etkisi	50
2.3. GÖÇÜN DIŞ TİCARETE ETKİSİNDE DİĞER FAKTÖRLERİN ROLÜ	53
2.3.1. Ticarete Konu Olan Mal Grupları	53
2.3.2. Göçmenlerin Geldikleri Ülke	54
2.3.3. Göçmenlerin Kişisel Özellikleri	54
2.3.4. Teknolojik Gelişmeler	55
2.4. GÖÇÜN DIŞ TİCARET ÜZERİNDE NEGATİF ETKİSİ	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENİŞLETİLMİŞ ÇEKİM MODELİNE DAYALI BİR UYGULAMA

1. LİTERATÜR TARAMASI	56
2. YÖNTEM	63
2.1. EN KÜÇÜK KARELER YÖNTEMİ (OLS)	65
2.2. SABİT ETKİLER MODELİ	65
2.3. RASSAL ETKİLER MODELİ	67
3. MODEL	69
4. VERİ, BEKLENTİLER VE HİPOTEZ	74
5. TAHMİN SONUÇLARI	76
5.1. KARMA MODEL	77
5.2. OECD ÜLKELERİ MODELİ	81
5.3. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER MODELİ	85
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	93

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. Dış Ticaret Teorileri.....	8
Tablo 2. Heckscher-Ohlin Teorisi'nden Çıkartılan Teoriler	15
Tablo 3. Tarife Dışı Önlemlerin Sınıflandırılması	24
Tablo 4. Uluslararası Göçün Belirleyicileri	31
Tablo 5. En Çok Uluslararası Göçmene Sahip İlk On Beş Ülke (2017).....	37
Tablo 6. Ülkelere Göre Türkiye'den Yapılan Göçler (2017)	44
Tablo 7. ADNKS'ye Göre Türkiye'de 2016 Yılındaki Yabancı Uyruklu Nüfus (İlk 10 Ülke).....	45
Tablo 8. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.....	46
Tablo 9. Değişkenlerin Tanımları ve Kaynakları.....	75
Tablo 10. Modelde Kullanılan Açıklayıcı Değişkenlerin Beklenen İşaretleri	76
Tablo 11. Karma Modelde Uluslararası Göçün İhracat Üzerine Etkisi	77
Tablo 12. Karma Modelde Uluslararası Göçün İthalat Üzerine Etkisi	79
Tablo 13. Karma Modelde Uluslararası Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkisi	80
Tablo 14. OECD Modelinde Uluslararası Göçün İhracat Üzerine Etkisi	82
Tablo 15. OECD Modelinde Uluslararası Göçün İthalat Üzerine Etkisi	83
Tablo 16. OECD Modelinde Uluslararası Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkisi	85
Tablo 17. Gelişmekte Olan Ülkeler Modelinde Uluslararası Göçün İhracat Üzerine Etkisi	86
Tablo 18. Gelişmekte Olan Ülkeler Modelinde Uluslararası Göçün İthalat Üzerine Etkisi	87
Tablo 19. Gelişmekte Olan Ülkeler Modelinde Uluslararası Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkisi	88

EKLER DİZİNİ

Sayfa

Ek 1: Ülkeler Listesi	103
Ek 2: Tanımlayıcı İstatistikler	104
Ek 3: Korelasyon Matrisleri	105

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IHR	: İhracat
ITH	: İthalat
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NBER	: Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu
NFS	: Nüfus
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WDI	: Dünya Kalkınma Göstergeleri

GİRİŞ

Dünyada küreselleşmeyle birlikte göç eden insan nüfusunda artış meydana gelmiştir. Yaşanan savaşlar, toplumsal, siyasal ve ekonomik sebepler bireyleri göç etmeye itmektedir. Düşük ücretler, yoksulluk, işsizlik, şiddet, güvensiz ortam, ayrımcılık, zayıf hükümet yapıları ve dinsel baskılar bireyleri göç etmeye iten en temel unsurlardır. Diğer taraftan iyi bir iş bulma olanağı, yaşam standartlarını yükseltme isteği, özgürlük talebi, daha güvenli bir ortam ve mesleki gelişim olanakları gibi göçün çekici unsurları da bulunmaktadır. En önemli göç sebeplerinden biri, eğitim amacıyla yapılan göçlerdir. Geçmiş zamanlara göre üniversite mezunu birey sayısı oldukça artış göstermiştir. Bireylerin yaşadıkları ülkede eğitim şartlarının yetersiz olması, daha iyi bir eğitim alma isteği olan bireyin göç etmesine yol açar.

Göçün ülkelerin ekonomisine birçok katkısı vardır. Göç eden bireylerin daha düşük ücretlerle çalışması göç alan ülkedeki işverenlerin işgücü maliyetlerini azaltmaktadır. Küreselleşme ve ekonomik gelişmelerin en önemli sebeplerinden biri olan uluslararası göç, işgücü için bir dünya pazarının oluşmasına katkıda bulunur. Diğer yandan düşük yetenekli işçiler, kendi ülkelerine göre verimliliğin daha yüksek olduğu ülkelere göç ederek kendi ülkesine havale (göçmen işçi geliri) göndermesi, uluslararası göçün göç veren ülke için en önemli faydalarından birisidir. Ayrıca uluslararası göç bir ülkenin rekabet gücünü artırır. Göçün avantajlarının yanı sıra bazı dezavantajları da vardır. Göçmenlerin istikrarsız oluşu ve geçici gelir kaynağı olmaları göz önüne alındığı zaman gelir dağılımında adaletsizliğe yol açabilir. Ayrıca işçi göçü dışa bağımlılığı arttırabilir. Uluslararası göçün dış ticaret üzerindeki etkileri de oldukça fazladır. Bir ülkedeki göçmen nüfusunda meydana gelen artış, ülkenin dış ticaretini arttırmaktadır. Bu etki göçmenlerin niteliğine göre ya da ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişiklik gösterebilir.

Uluslararası göç, dış ticareti iki kanaldan etkilemektedir. Bunlardan ilki tercih etkisi, ikincisi ise ağ etkisidir. Göç eden bireyin kendi ülkesindeki tüketim alışkanlıklarına göç ettiği ülkede de devam etmesi, ev sahibi ülkede göç edilen ülkenin mallarına yönelik bir talebi de beraberinde getirir. Ayrıca göç eden bireyler, göç ettikleri ülkedeki vatandaşların tüketim alışkanlıklarının değişmesine de yol

açabilir. Bütün bu etkiler göz önüne alındığında göç veren ülkelerin mallarına olan talebin artması ev sahibi ülkedeki ithalatı arttıracaktır. Buna tercih etkisi denilmektedir. Göç veren ülke ve ev sahibi ülkedeki bireyleri birbirine bağlayan bir ağ sistemi vardır. Resmi ya da gayri resmi olarak oluşan bu gruplar yoluyla bireyler arasında sosyal ve ekonomik ilişkiler devam ettirilir. Bu bağlar iki ülke arasındaki ilişkinin artmasına katkıda bulunur. Göç eden bireyler, göç ettikleri ülkedeki bireylerle iş bağlantıları kurarak ticari faaliyetlerin artmasına olanak tanır. Bir diğer önemli etki ise kendi ülkelerinde sahip oldukları bilgileri ev sahibi ülkeyle paylaşarak, iki ülke arasındaki bilgi akışını hızlandırır. Bilgilerin artması ticarete işlem maliyetlerinin azalmasını sağlar. Bu etkilere, ağ etkisi denilmektedir. Tercih etkisi, ev sahibi ülkenin ithalatını etkiler. Ağ etkisi ise hem ihracatı hem de ithalatı etkilemektedir.

Literatürde ticaret ve göç hareketleri gittikçe önem kazanan bir konu haline gelmektedir. Dış ticaretin ve uluslararası göçün birbirinin tamamlayıcısı ya da ikamesi olup olmadığı halen tartışılan bir konudur. Bununla ilgili olarak Heckscher-Ohlin modeline göre faktör hareketleri ve ticaret birbirinin ikamesi olarak görülür. Uluslararası göçün dış ticarete olan etkisi ticarete konu olan mal grupları, göçmenlerin geldikleri ülke, göçmenlerin kişisel özellikleri, teknolojik gelişme ve göç eden bireylerin mesleki başarıları dikkate alındığında farklılık gösterebilir.

Bu çalışmanın amacı, uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisini incelemektir. Çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Analiz, Türkiye'nin 2013-2016 yılları arasında göç aldığı 125 ülkeyle yaptığı dış ticaret verisini içermektedir. Örneklemdeki birim sayısının zaman periyodundan büyük olması, eldeki örneklemin olası bütün birimleri kapsamaması ve uzaklık gibi zaman içinde değişmeyen bir değişken kullanıldığı için rassal etkiler modeli tercih edilmiştir. Uygulama bölümünde kullanılan değişkenler, genişletilmiş çekim modeline göre belirlenmiştir. Modellerde bağımlı değişken olarak ihracat, ithalat ve ikisinin toplamından oluşan toplam ticaret değişkenleri kullanılırken açıklayıcı değişken olarak gelir düzeyi, mesafe, nüfus ve döviz kuru değişkenlerinin yanı sıra göç değişkeni ele alınmıştır.

Çalışmada araştırılan etkinin detaylı bir şekilde ortaya konabilmesi açısından 125 ülkeyi içeren karma modelin yanı sıra sanayileşmiş 33 OECD üyesi ülkeyi

içeren bir model ve gelişmekte olan 92 ülkeyi içeren bir başka modele göre tahminlerde bulunulmuştur. Bu ayrım birbirine görece daha çok benzeyen ülkelerin bir arada olması nedeniyle homojen bir örneklem oluşturmaktadır.

Literatürdeki çalışmalar tarandığında Türkiye üzerine göçün dış ticaret üzerine etkisi Türkiye'nin göç veren ülke olarak ele alındığı çalışmalardır. Bu durum Türkiye'nin Batılı ülkelere verdiği göç üzerine yapılmıştır. Literatürde Türkiye'nin aldığı göç üzerine odaklanan ampirik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Belirtilen bu nokta, çalışmanın en önemli özgünlük nedenidir. Bununla birlikte çalışma 3 farklı dış ticaret değişkenini bağımlı değişken olarak ele alması ve ülke gruplarına göre tahminleri içermesi açısından detaylı analizlere sahiptir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dış ticaret kavramına değinilmiştir. Dış ticaretle ilgili tanımlara yer verildikten sonra dış ticaretin önemi ve nedenlerinden bahsedilmiştir. Daha sonra dış ticaret teorileri klasik dönem öncesi, klasik dönem ve yeni dış ticaret teorileri başlıkları altında anlatılmıştır. Birinci bölüm, dış ticareti etkileyen faktörlerle bitmektedir. İkinci bölümde, göç kavramı ve uluslararası göçün dış ticaret üzerindeki etkileri yer almaktadır. Göçle ilgili tanımlar yapıldıktan sonra göçün nedenleri ve göç türlerinden bahsedilmiştir. Daha sonra uluslararası göçün gelişiminin üzerinde durulmuştur. Bir sonraki aşamada ise uluslararası göç kuramlarına yer verilmiştir. Çalışmanın esas konusu olan uluslararası göçün dış ticarete etkisiyle devam edilmiştir. Daha sonra uluslararası göçün dış ticareti etkilediği kanallar yer almıştır. Son olarak uluslararası göçün dış ticarete etkisinde diğer faktörlerin rolü ve göçün negatif etkisinin üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölüm ise uluslararası göçün dış ticarete etkisini inceleyen ampirik literatür taramasının ardından yöntem, model ve ampirik sonuçları içeren bir uygulama bölümü şeklindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1. DIŞ TİCARET KAVRAMI

Ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinde dış ticaret önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bir ülkenin kalkınmasını sağlayan ve rekabet gücünü arttıran en temel unsurlardan biridir. Bu başlık altında dış ticaretle ilgili tanımlara yer verildikten sonra dış ticaretin önemi ve nedenleri üzerinde durulacaktır.

1.1. DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ TANIMLAR

Dış ticaret bir ülkedeki kamu kuruluşlarının ya da özel kişi ve kuruluşların başka ülkelerle gerçekleştirdikleri mal alım, satım işlemleri olarak ifade edilir. Ülkelere küreselleşme sürecinde önemli katkılar sağlayacak olan dış ticaret, ülkelerin daha kaliteli, daha farklı ve daha ucuz mal ve hizmet alım-satımlarını sağlayan bir sistem olarak da tanımlanabilir. (Gonnelli, 1993: 6). Dış ticaret ihracat ve ithalat olarak ikiye ayrılır. Bir ülkenin diğer ülkelere mal satmasına ihracat (dış satım) denmektedir. İthalat (dış alım) ise diğer ülkelerden mal satın alınmasıdır. Bir ülkenin dış ticaret dengesi ihracat gelirleri ve ithalat giderlerinin eşitlenmesiyle gerçekleşir. Dış dengenin sağlanması ülkeler açısından büyük öneme sahiptir. (Yavan, 2001: 1).

Dış ticaret ülkelerin hem gelişmişlik göstergesi hem de önemli ölçüde gelir kaynağıdır. Temel ihtiyaçların karşılanmasında ve ülkelerin refah seviyelerini arttırmada önemli yere sahiptir. Dış ticaret birbirinden bağımsız iki siyasi devlet arasında gerçekleşir. Ancak bazen devletler arasında oluşturulan ekonomik birlikler yoluyla da dış ticaret gerçekleştirilir. Bu durumda dış ticaretin kapsamı siyasi sınırları aşmış olur. (Köksal, 2016: 2).

Dış ticaret politikası kavramı ise, bir ülkenin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini düzenlemeye yönelik tek yanlı politikalar olarak ifade edilir. Bir başka deyişle bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerini düzenleyen tedbirlerdir. İhracat ve ithalat

üzerindeki tarifeler, miktar kısıtlamaları, mali yardımlar ve vergiler dış ticaret politikasının kapsamını oluşturmaktadır. Ayrıca toplum yararına uygun olarak yapılan dış ticaret düzenlemeleri için devletin oluşturduğu bütün tedbirler veya ülkenin dış ticaret yapısına ve miktarına yön vermek adına oluşturulan tedbirler dış ticaret politikası kapsamına girer. (Cingöz, 2011: 3).

1.2. DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ

Dış ticaretin uluslararası ekonomik işlemlerdeki öneminin yanı sıra ülkedeki makroekonomik ve mikroekonomik yapıyla da yakın bir ilişkisi vardır. İç ve dış makro dengelerin sağlanması birbiriyle bağlantılıdır. Bu sebeple sadece mikro ölçekte firmaları değil sektörleri ve ulusal ekonomiyi derinden etkilemektedir. Bir ülkenin dış ticaret yapısı ekonomik gelişmişlik düzeyini göstermesi açısından da önem arz eder. Küresel piyasalardan yararlanmak, ülke içindeki üretimin daha pahalı veya az olması durumunda ülke içindeki talebi diğer ülkelerden karşılaması açısından bilhassa gelişmekte olan ülkeler için büyük öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde ihracat olanakları daha sınırlıdır. Bu ülkeler ekonomik kalkınmalarını devam ettirebilmeleri için büyük ölçüde yatırım ve ara malı ithal etmeye mecburdur. (Şimşek, 2010: 4). Dış ticaret ayrıca bir ülkenin uzmanlaşması, rekabet gücü kazanması, ölçek ekonomilerinden yararlanma, ekonomik olarak büyümesi ve kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanması gibi durumlar açısından büyük önem arz etmektedir. (Wang, Wei ve Liu, 2010: 894).

İş bölümü ve uzmanlaşma, ülkelerin gelişimine önemli katkılar sağlar. Ülkeler sahip olduğu doğal kaynaklar ve teknik bilgi gibi konular açısından her malın üretimi için gerekli donanımına sahip değildir. Bu hususların varlığı dikkate alındığında dış ticaretin ülkeler arasında geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Dış ticaret sayesinde birbirinden uzak olan ülkelerdeki üretici ve tüketiciler ticaret faaliyetleri yoluyla bağlantı kurar. Dış ticareti başarıyla sürdüren ülkelerin gelirlerinde ve refah seviyelerinde artış olduğu görülmektedir. Ülkeler belirli mallarda uzmanlaşmayı sağladıklarında öğrenme ve ürün hakkında yeni buluşları elde etme konusu hız kazanır. Bu durumda ülkelerin ölçek ekonomilerinden yararlanma olanağı vermekte ve dünya üretim kaynakları, işgücü ve zamanın iyi bir

şekilde kullanımına fayda sağlar. Ayrıca uluslararası pazarda alıcı ve satıcıların en iyi olanı aramalarına imkan vermektedir. (Şentürk, 2007: 5).

Dış ticaretin önemi, aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Yavan, 2001: 4):

- Üretim ve kaynak açığını karşılamak,
- İç ekonomideki ürün fazlasına pazar sağlamak,
- Geniş bir piyasa hacmi sağlamak,
- Rekabeti geliştirmek,
- İç piyasa talebini geliştirmeye yardım etmek,
- Ekonomik dinamizm sağlamak.

1.3. DIŞ TİCARETİN NEDENLERİ

Ülkeler birbirlerinden farklılık göstermektedir. Gelirlerini en üst seviyeye çıkarmak için ülkeler bu farklılıklardan faydalanmak ister. Doğal kaynaklara eşit ölçüde sahip olmayan ülkeler, üretimlerini farklılaştırmak ve ihtiyaç duydukları malları ticaret yoluyla uygun bir şekilde elde etmek için çabalamaktadır. Dış ticaret ülkelerin üretimlerinde ölçek ekonomilerinden daha etkin olarak faydalanmalarına olanak verir. (Krugman ve Obstfeld, 2003: 10). Dış ticaretin fiyat farklılıkları, mal farklılaştırması, tüketicinin tercihleri, yurtiçi üretimin yetersizliği gibi nedenleri bulunmaktadır.

1.3.1. Fiyat Farklılıkları

Maliyet farklılıkları sebebiyle oluşan fiyat farklılıkları ülkeler arasındaki dış ticaretin temel sebebini oluşturur. Her ülke her malın üretiminde aynı derecede fiyat avantajına sahip olmamaktadır. Eğer bir ülke bir malın üretiminde fiyat avantajına sahip değilse o malı kendisi üretmek yerine ithal eder. Fiyat farklılıklarını belirlemek için mallarda ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğü önemli rol oynamaktadır. Karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülke söz konusu malda uzmanlaşır. Malın üretimini yaparak ihracatını gerçekleştirir. Bu durumun tam tersi söz konusu olduğunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmayan ülke o malda uzmanlaşmayı tercih etmez. Bu ülke o malı üretmek yerine ithal etmeyi tercih eder. Bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı alanlarda kıt kaynakların kullanılması

üretimde etkinliği ve kaynakların etkin kullanımını engellemektedir. (Tombak, 2010: 13).

1.3.2. Mal Farklılaştırması

Ülkelerin ürettikleri mallar benzer ihtiyaçları karşılamasına rağmen kalite, dayanıklılık, kullanım şekli, pazarlama yöntemi ve markalaşma nedeniyle farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple yurtiçinde ve yurtdışında alıcıları vardır. (Aygören, 2014: 24).

1.3.3. Tüketicinin Tercihleri

Dış ticaretin temel nedenlerinden birisi de tüketicilerin zevk ve tercihlerinin farklı olmasıdır. Tüketicilerin zevk ve tercihlerindeki bu farklılık ülkelerin ithalat yapmasına sebep olmaktadır. Az sayıda birey tarafından tercih edilen malların ithal edilmeyip yurtiçinde üretilmesi gereğinden fazla kaynak harcamasına yol açabilir. Ölçek ekonomisinin avantajlarının olmadığı bu ürünlerde yüksek maliyetler sebebiyle malların fiyatları da yükselmektedir. Malların ithal edilmesi hem malların daha ucuz olarak tüketiciye ulaşmasına hem de ülkede kaynakların daha etkin olduğu sektörlerde kullanılmasına neden olacaktır. (Aygören, 2014: 25).

1.3.4. Yurtiçi Üretim Yetersizliği

Ülkeler tüketim mallarını ya da üretim için kullandıkları malların tamamını kendileri üretmemektedir. Üretimin yetersiz olduğu durumlarda ülkeler, ithalat yapmak zorundadır. Ülkelerde üretimin yetersiz oluşunun çeşitli nedenleri vardır: Kaynakların dengesiz dağılımı, ülkedeki nitelikli işgücünün az olması ve ülkedeki teknoloji düzeyinin düşük oluşudur. (Utkulu, 2005: 7).

2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Bilimsel teorilerin en önemli amacı, olay ve olguların nedenini saptamak ve olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisini belirlemektir. Uluslararası iktisat teorisinin ana amacı ise ülkeler arasındaki mal ve hizmet alım-satımlarının nedenlerini açıklamak olduğu söylenebilir. Uluslararası iktisat teorisi esasen üç soruya cevap aramaktadır (Torun, 2011: 9):

1. Ülkeler neden ticaret yapmaktadır?
2. Ülkelerin hangi malları alıp, hangi malları satacağı hangi duruma göre belirlenmektedir?
3. Dış ticaret hadlerini belirleyen unsurlar nelerdir?

Dış Ticaret Teorilerine ilişkin dönemsel sınıflandırma temel varsayım ve görüşleriyle Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Dış Ticaret Teorileri

		Temel Varsayımları	Dış Ticaret Hakkında Görüşleri
Klasik Dönem Öncesi Dış Ticaret	Merkantilizm	• Ticaret sıfır toplamalı faaliyettir. • Ticaret fazlası yaratılmalıdır. • Dış ticarete korumacılık vardır.	Hazinedeki altın stokunu (zenginliği) arttırmanın yolu dış ticarettir.
	Fizyokrasi	• Serbest ticaret vardır.	Dış ticaret gereksiz görülmektedir.
Klasik Dış Ticaret	Mutlak Üstünlükler Teorisi	• İki ülke ve iki mal vardır. • Serbest ticaret vardır. • Tam istihdam söz konusudur. • Üretim faktörleri ülke içinde hareketli, ülkeler arasında hareketsizdir. • Üretim faktörleri miktarı sabittir. • Ülkeler aynı üretim teknolojisine sahiptir. • Analizleri arz odaklıdır. • Ticaret pozitif toplamalı faaliyettir. • Endüstriler arası ticaret vardır.	Dış ticarete uzmanlaşma ve iş bölümüyle verimlilik ve refah artırılır. Hangi ülke hangi malda mutlak üstünlüğe sahipse o malda uzmanlaşarak, o malı ihraç eder. Diğer malı ithal eder.
	Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi		Bir ülke bütün mallarda mutlak üstünlüğe sahipse karşılaştırmalı olarak en üstün olduğu malda uzmanlaşarak ihraç eder. Daha az üstün olduğu malı ithal eder.
	Neoklasik Dış Ticaret Teorileri	• İki ülke, iki mal, iki faktör vardır. • Ülkelerin üretim teknolojileri ve fonksiyonları aynıdır. • Üretimde sabit verim vardır. • Ülkelerin talep koşulları aynıdır.	Her ülke nispeten bol olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malları ihraç eder. Diğer malları ithal eder.
Yeni Dış Ticaret		• Ürün farklılaştırması vardır. • Eksik rekabet söz konusudur. • Ölçeğe göre artan getiri vardır. • Azalan maliyetler söz konusudur. • Teknolojik gelişmede etkinlik var. • Endüstri içi ticaret vardır.	Ülkeler sahip oldukları kaynaklarda uzmanlaşmak zorunda değildir. Uzmanlaşmayı avantajlı hale getiren artan getiriler sebebiyle dış ticaret yapılır.

Kaynak: Şentürk, 2007, s. 51.

2.1. KLASİK DÖNEM ÖNCESİ DİŞ TİCARET TEORİLERİ

Dış ticaret teorileri Klasik dönem öncesinde Merkantilist düşünce ve Fizyokratik düşünce sisteminin dış ticaret ile ilgili fikirlerinden meydana gelmektedir. 15. yüzyılın ortalarında gerçekleşen Avrupa'daki coğrafi keşifler, deniz aşırı ticarete yeni fırsatlar oluşturmuştur. Bu dönemde İpek Yolu da dış ticaretle

ilgili girişimlerin başlamasında etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemdeki gelişmeler Merkantilist düşüncenin temellerini oluşturmuştur. Fizyokrasi akımı ise 18. yüzyılda Merkantilist düşünceye tepki olarak Fransa'da ortaya çıkmıştır. 1776 yılında Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eseriyle birlikte Klasik İktisat teorisinin doğuşu olarak kabul edilen döneme kadar Fizyokratik düşünce varlığını sürdürmüştür. (Doru, 2013: 4-5).

2.1.1. Merkantilizm

Merkantilizm, 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bir hükümetin ihracatı maksimum, ithalatı ise minimum yaptığı bir ticaret politikası sürdürmesi gerektiğini savunan bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sistemine göre bir ülkenin zenginlik kaynağı altın ve gümüş birikimidir. Altın ve gümüş stoku ne kadar fazlaysa bir ülke o kadar zengindir. Bir ülke başka ülkelere daha fazla miktarda mal satarak dış ticaret fazlası vereceğinden o ülkeye belirli bir miktarda net altın girişi olur. Bu durumda diğer ülkeler daha az mal sattığı için dış ticaret açığı vereceğinden bu ülkelere aynı miktarda net altın çıkışı olur. Bu düşünceye göre dış ticarete bir ülkenin kazancı diğer ülkenin kaybı anlamına gelmektedir. Bu sebeple kazançla kaybın toplamı sıfır olarak görülür. Bu yüzden Merkantilistlere göre dış ticaret sıfır toplamı bir faaliyettir. (Ünsal, 2005: 6).

Merkantilizm devletin yoğun bir şekilde müdahaleciliğini savunmaktadır. Altın stokunu arttırmak için dış ticaret dengesi fazlası vermek, ekonomik faaliyetler üzerinde devletin müdahaleciliğini gerektirir. Merkantilizme göre ihracatın artırılması en üst düzeyde tutulurken ham madde hariç mamul malların ithalatını kısıtlayıcı politikalar izlenmelidir. Emek arzında meydana gelen artış ücretleri düşürdüğünden sanayi üretimi ve ihracat artmaktadır. (Emiroğlu, 2012: 25-26).

2.1.2. Fizyokrasi

Fizyokrasi görüşü, Merkantilizmin etkisini kaybetmesiyle ortaya çıkmıştır. Fizyokrasi, doğanın egemen oluşu anlamına gelir. Serbest ticarete doğal düzen fikriyle ulaşan bu görüşe göre ekonomiye müdahale edilmezse ekonomi kendiliğinden dengeye gelir. Denge oluşunca insanların ekonomik faaliyetlerine ve ekonominin işleyişine müdahale etmemek gerekir. Bireyler istedikleri malı,

istedikleri yerde satmalıdır. Ticaretin ülkeye fayda sağlayabilmesi için müdahalenin olmadığı bir ekonomi olması gerekir. Ticaretin serbest olmasıyla fiyatlar makul seviyelerde oluşur. ( apan, 2009: 38). Tarım, doğanın ekonomideki görüntüsü olarak d    n lmektedir. Ayrıca ülkelerin zenginliğini ve refahını arttıran tek ekonomik faaliyet olarak kabul edilmektedir. (Charbit, 2002: 860).

Fizyokratlar servetin kaynağının üretim olduğunu savunmuştur. Toprağı servetin kaynağı olarak görmeleri, toprak üzerinde çiftçilikte kullanılan emeiğin üretken olacağını  ne sürmelerinin nedenidir. Bu düşünceye göre bir ekonomi toprak sahipleri,  ift i ve üretken olmayanlar diye    sınıftan oluşur. Bu sınıfların ekonomide oynadıkları rol, Fizyokrasi görüşünün net üretim kavramıyla ifade edilmektedir. Eğer bir sınıf geçimini sağlamak için yeterli düzeyden daha fazlasını üretiyorsa üretken ve verimlidir. Bu üç sınıftan sadece  ift i sınıfı, üretken bir sınıftır. Bu görüşe göre üretim ve üretim için kullanılan malzemelerden daha fazla bir ürün üretmek bir artık değer meydana getirmektir. Fizyokratların ortaya attığı net hasıla kavramı, ulusal gelir olarak ifade edilir. Bir  retim sonucunda elde edilen ürün ve bu ürün için yapılan harcamalar arasındaki pozitif fark hasıla olarak tanımlanır. Net hasıla sadece tarımdan elde edilebilir ve üretim servetin kaynağıdır. Fizyokratlar servet yaratılması için gereken artık değerin hangi üretim etkinliğinden meydana geldiğini saptanması gerektiğine odaklanmıştır. (Emiroğlu, 2012: 27).

2.2. KLASİK DIŞ T CARET TEOR LER 

Klasik dönem Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserinin yayınlanmasıyla ba lamıştır. Adam Smith'e göre, dünya serveti sabit değildir. Bir ülkenin serveti, üretebildiği her türlü mal, hizmet ve uluslararası mübadele sayesinde elde edilir. Klasiklere göre, uluslararası mübadele sıfır toplamlı bir oyun değil her iki ülkenin kazançlı çıkabileceği bir oyundur. Devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. "Görünmez el" tarafından meydana gelen fiyat mekanizması yoluyla ekonomik hayat bir nizama girecektir.  ahısların çıkarları ve girişim haklarını korumak devletin esas görevidir. Kendi çıkarlarına göre hareket eden bireyler, toplumun çıkarına da hizmet etmiş olacaktır. "Ulusların Zenginliği" kitabıyla dış ticareti ilk kez bilimsel olarak açıklayan Adam Smith, merkantilist

düşünceyi çürütmüştür. Adam Smith'e göre dış ticaret ekonomiye müdahale olmadan ülkenin zenginliği için yapılması gerekir. (Temel, 2017: 7).

Klasik Dış Ticaret Teorilerinin temel varsayımlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Çevik, 2014: 13):

- İki malın ve iki ülkenin olduğu bir dış ticaret modeli vardır.
- Mallar homojen olarak kabul edilmiştir.
- Tam rekabet koşulları vardır.
- Ekonomi tam istihdam düzeyindedir.
- Görünmez elin olduğunu kabul ederler. Devletin ekonomiye müdahalesini kabul etmezler.
- Dış ticarete malın mal ile değişimi gerçekleşir, para etkisizdir.
- Para, yalnızca mübadele aracı olarak görülür.
- Üretim faktörleri ülke içinde hareketlidir. Ancak ülkeler arasında tamamen hareketsiz durumdadır.
- Emek-değer teorisi geçerlidir.
- Dış ticarete taşıma giderleri sıfır olarak kabul edilir.
- Zevk ve tercihlerin değişmez olduğu varsayımı vardır.

2.2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith serbest ticaret ve uzmanlaşmanın faydalarını, Mutlak Üstünlükler Teorisiyle açıklamaktadır. Bu teoriye göre Merkantilist politikalar ticari bozulmalara yol açacak, ülkelerin ekonomileri üzerinde yıkıcı bir etkiye sebep olacaktır. (Cwik, 2011: 8). Mutlak Üstünlükler Teorisine göre bir ülke daha düşük maliyetle ürettiği mal üzerinde uzmanlaşır. Ürettiği bu malı ihraç ederek yüksek maliyetlerle ürettiği malı ise ithal eder. Adam Smith'in burada ifade ettiği maliyet sadece emek faktörünü içermektedir. Bu emek faktörü homojen olmalıdır. Yani üretim gücü açısından bütün işçilerin aynı kapasite ve verimlilikte olduğu göz önüne alınır. Adam Smith, iş bölümüne verdiği önemi; "Akıllı bir aile reisinin dışarıda daha ucuza bulabileceği bir şeyi evde yapmaması gerekir" şeklinde ifade etmiştir. Bu teoriye göre bir ülkenin her iki mal açısından da diğer ülkeden üstün olduğu durumda dış ticaretin gerçekleşmesine gerek görülmez. (Aral, 2015: 27-28).

2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

David Ricardo "Politik İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri" adlı eserinde Mutlak Üstünlükler Teorisinde göz ardı edilen bir ülkenin her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olması durumunu ele almıştır. Böyle bir durumda bile serbest ticaretin her iki ülke açısından avantaj sağlayacağını açıklamıştır. Ricardo, ülkeler arasındaki üretim maliyeti farkı yerine farklılığın derecesine önem vermiştir. Bir ülke diğer ülkeye göre bütün mallarda daha üstün olsa bile karşılaştırmalı bir şekilde en üstün olduğu malda uzmanlaşarak o malları ihraç edecektir. Üstünlüğünün az olduğu malları ise diğer ülkelerden ithal edecektir. Bu teori, üstünlükten çok üstünlüğün derecesine vurgu yapar. İki ülke arasındaki ticaretin kârlı olabilmesi için en önemli unsur bu ülkelerdeki iç üretim maliyetlerinin birbirinden farklı olması durumudur. Bu teorinin geçerlilik alanları; yurtiçindeki talep ve ulusal üretim arasındaki farklılık, yurtiçi üretimin yetersiz oluşu, malın niteliğindeki farklılıklar ve fiyat farklılaştırmasıdır. (Ordu, 2013: 34-35). Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin eksik noktaları şunlardır (Aral, 2015: 29-30):

- Maliyeti oluşturan tek unsur emek faktörü olarak görülür. Halbuki gerçekte doğal kaynak, sermaye ve girişim gibi faktörler de maliyetin oluşumunda önemli rol oynar.
- Emek faktörü homojen kabul edilir. Ancak emek faktörünün homojenliğini bozan eğitim, bilgi, beceri, deneyim ve yetenek gibi unsurlar vardır.
- İşgücü ülke içinde tam hareketli ülkeler arasında ise tam hareketsizdir. Ama gerçekte böyle bir durum söz konusu olmamaktadır.
- Ülkeler arasındaki işgücü verimliliği farklılıklarının sebebi, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde açıklanmamıştır.

2.2.3. Karşılıklı Talepler Teorisi

John Stuart Mill ilk defa talep koşullarını da hesaba katarak dış ticarete açıklamalar getirmiştir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde yurtiçindeki üretimin iç maliyet oranları dikkate alınmıştır. Fakat Mill, ticaret hadlerinin oluşumunu Karşılıklı Talepler Teorisiyle açıklamıştır. Bu teoriye göre ülkelerin birbirlerinin

ürünlerine olan karşılıklı taleplerinin miktarı, uluslararası denge fiyatlarının hesaplanabilmesine olanak tanır. Ülkeler arasında dış ticaret hadlerinin oluşumunu hesaplamak bu teoriyle mümkün hale gelmektedir. Ülkelerin karşılıklı talepleri yerli üretimdeki arz miktarına karşılık, diğer ülkelerden talep ettikleri miktar ile ölçülür. Yani ülkelerin karşılıklı talepleri; karşı ülkeden talep ettikleri ürünler karşılığında teklif ettikleri kendi ürünlerinin arzları denkleşmektedir. Eğer bir ülke arz ettiği ürün karşılığında, talep ettiği üründen ne derece az ürüne razı gelirse ithal ettiği mal üzerindeki karşılıklı talebi o derece yüksek olur. Alfred Marshall ve Ysidro Edgeworth ise dış ticarete talep koşullarına daha derin analizler getirmiştir. Marshall "teklif eğrileri" yardımıyla analizler yaparak dış ticaretin daha iyi anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Teklif eğrileri sayesinde dış ticaret hadleri ve dış denge fiyatının oluşumu daha kolay yorumlanmaktadır. Teklif eğrileri, bir ülkenin diğer ülkeden talep ettiği ürün miktarı karşılığında teklif ettiği yerli ürün miktarıyla oluşur. Teknolojik gelişmeler ya da üretim faktöründeki artışlar gibi etkenler ihraç veya ithal edilen ürün miktarlarında değişime sebep olabilmektedir. Teklif eğrileri yardımıyla ülkelerin arz ve talep koşullarındaki değişimler net bir şekilde gözükmemektedir. Uluslararası piyasalarda oluşan dış ticaret hadleri yoluyla ülkeler arz ve talep miktarlarında değişime gidebilmektedir. (Şeker, 2015: 11-13).

2.2.4. Fırsat Maliyeti Teorisi

Fırsat Maliyeti Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin eksiklerini gidermek için Gottfried Haberler tarafından oluşturulmuştur. Fırsat maliyeti, bir malı daha fazla miktarda üretmek için bir başka malın üretiminden ne derecede vazgeçildiğini gösterir. Bir ülke, diğer ülkelerden daha düşük fırsat maliyetiyle üretebildiği malları ihraç etmek ister. Aynı şekilde daha yüksek fırsat maliyetiyle ülke içinde üretebileceği malları ise ithal etmek ister. Bu teori üretim imkanları veya dönüşüm eğrileriyle açıklanır. (Ordu, 2013: 36).

2.2.5. Heckscher-Ohlin (Faktör Donatımı) Teorisi

1919 yılında Eli Heckscher tarafından ortaya atılan teori daha sonra Hecksher'in öğrencisi olan Bertil Ohlin tarafından geliştirilerek Heckscher-Ohlin Teorisi olarak ifade edilmiştir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde dış ticaretin

yapılabilmesi ülkeler arasında emek maliyetlerinin farklı olmasıyla mümkün olduğu belirtilmiştir. Fakat emek maliyetlerinde oluşan farklılığın nedenlerinden bahsedilmemiştir. Heckscher-Ohlin Teorisine göre dış ticaret, ülkeler arasında malların fonksiyonlarının farklı olmasıyla değil ülkelerin farklı faktör yoğunluklarına sahip olmalarıyla ifade edilmiştir. Bu teorinin esas düşüncesi, bir ülke hangi üretim faktörüne daha çok sahipse üretimi o faktörü yoğun bir şekilde gerektiren mallar üzerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olur. O malları daha ucuza üreterek o mallarda uzmanlaşmış olur. (Aral, 2015: 30).

Heckscher-Ohlin Teorisine göre ülkeler arasında aynı mallar için üretim fonksiyonları aynıdır. Dış ticaretin temel sebebi olarak ülkelerin sahip oldukları nispi faktör zenginlikleri görülmektedir. Bir başka deyişle ülkeler farklı faktör donanımlarına sahip oldukları için dış ticaret yapılmaktadır. Dünya üzerinde gelişmiş ülkeler daha fazla sermayeye sahipken gelişmekte olan ülkeler daha fazla emeğe sahiptir. Bu nedenle bir ülkede hangi üretim faktörü diğerine göre daha fazla ise üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malın üretiminde uzmanlaşacaktır. (Helpman, 1998: 3).

Heckscher-Ohlin Teorisinin temel varsayımları şunlardır (Torun, 2011: 13):

- Tam rekabet koşulları geçerlidir.
- İki ülke, iki mal ve iki üretim faktörünün olduğu (emek ve sermaye) iki faktörlü bir model olarak kurulmuştur.
- Ülkelerin üretim teknolojileri aynıdır. Bu nedenle faktör fiyatları da her iki ülkede de aynı olduğunda ülkelerde eşit miktarda mal üretilir. Üretim fonksiyonları ülkelerde aynıdır.
- Her ülkenin sadece bir malın üretiminde uzmanlaşması gerekir.
- Ölçeğe göre sabit getiri vardır.
- Ülkelerin talep yapıları birbirine benzemektedir.
- Faktör hareketliliği ülke içinde tam hareketli ülkeler arasında ise hareketsizdir.

Heckscher-Ohlin Teorisindeki eksikleri gidermek için çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bu teoriler Tablo 2'de açıklanmıştır.

Tablo 2: Heckscher-Ohlin Teorisinden Çıkarılan Teoriler

Faktör Donatımı Teorisi	Ülkeler zengin olarak sahip olduğu faktörü yoğun biçimde kullanan malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.
Faktör Fiyatları Eşitliği Teorisi	Ülkeler arasında serbest ticaret faktör fiyatlarını eşitlemektedir. Bu durum uluslararası faktör hareketliliğiyle aynı sonuca neden olur.
Stolper-Samuelson Teorisi	Ülkelerde serbest ticaretten sonra zengin olarak sahip olunan faktörün geliri yükselmektedir. Kıt olarak sahip olunan faktörün geliri ise düşmektedir.
Rybczynski Teorisi	Tam istihdam koşullarında sadece bir faktörün arzında artış meydana geldiğinde bu faktörü yoğun olarak kullanan malın üretimi genişlemektedir. Arzı sabit kalan faktörü yoğun olarak kullanan malın üretimi mutlak olarak daralmaktadır.

Kaynak: Çapan, 2009, s. 44.

2.3. YENİ DİŞ TİCARET TEORİLERİ

Bilimsel teoriler güvence altında olmayıp, zamanla değişime uğrar, kapsamı değiştirilir ya da tamamen niteliksiz hale gelir. Dünya ticaretini açıklama konusunda faktör donatımı teorisi yetersizdir. Basit ve kısıtlayıcı varsayımlara dayanmaktadır. Dış ticarete yetersiz kalan olguları açıklamak için 1970'li senelerde yeni dış ticaret teorileri ortaya çıkmıştır. Yeni Dış Ticaret Teorileri, Klasik Dış Ticaret Teorisinin ortaya attığı Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisindeki dış ticaretin nedenleri arasına ölçeğe göre artan getiri sonucu uzmanlaşma ve eksik rekabetçi piyasa yapısını da eklemiştir. Aslında ölçek ekonomisi ve eksik rekabetçi piyasa varsayımlarının dış ticaretle olan ilişkisi, klasik iktisatçılar döneminde de mevcuttur. Fakat ölçek ekonomisi ve eksik rekabet piyasa yapısını içeren dış ticaret teorilerinin matematiksel olarak formüle edilmesi 1970'li yıllardan sonra gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple teoriler, "yeni" olarak ifade edilmiştir. (Torun, 2011: 21-22).

Dünyadaki ticaret yapısını inceleyen çalışmalara göre dünya ticaretinin büyük bir bölümü benzer faktör donanımına sahip ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Ayrıca ticaretin önemli bir kısmı da benzer ürünlerin iki taraflı ticaretini ifade eden

endüstri-içi nitelik taşıdığına değinmiştir. Geleneksel karşılaştırmalı üstünlük teorisi sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. (Krugman, 1981: 959).

2.3.1. Varlık Teorisi

Irvin Kravis tarafından geliştirilen teori, dış ticaretin mal bileşimi ve malın sağlanabilirliği kriterine dayandırmaktadır. Ticaretin ana sebebi bir malın bir ekonomide bulunmamasıdır. Ülkeler kendi ekonomisinde hangi malı üretemiyorsa ya da yüksek maliyetli olarak üretiyorsa o malı sağlamanın yolu dış ticarettir. Eğer bir mal bir ülkede sağlanamıyorsa bu durum, talebe kıyasla doğal kaynak varlığının yeterli olmaması ve teknik ilerlemenin yavaş olması gibi nedenlerden kaynaklanır. (Ordu, 2013: 38).

2.3.2. Nitelikli İşgücü Teorisi

Donald Keesing ve Peter Kenen tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre dış ticaret nitelikli işgücüyle açıklanmaktadır. Nitelikli İşgücü Teorisi, Faktör Donatımı Teorisi ile benzerlik göstermektedir. Faktör Donatımı Teorisinde olduğu gibi bu teoride de nitelikli ve mesleki işgücü açısından zengin olan ülkelerin yoğun olarak bu alanlardaki mallarda uzmanlaşması gerekir. Bu sebeple sanayileşmiş ülkelerde emeğin niteliği ve kalitesi farklılık gösterebilir. (Çevik, 2014: 22).

Teorinin varsayımları aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Keesing, 1968: 6):

- Piyasalarda tam rekabet koşulları vardır.
- Ülkelerin tümünde zevk ve tercihler birbirine benzemektedir.
- Taşıma maliyetleri yoktur.
- Ölçek ekonomileri yoktur. Ölçeğe göre sabit getiri vardır.
- Doğal kaynaklar dışındaki faktörler olan sermaye, nitelikli ve niteliksiz işgücünün ülke içinde dolaşımında serbestlik vardır.

2.3.3. Teknoloji Açığı Teorisi

Michael Vivian Posner tarafından geliştirilmiştir. Teknoloji açığı teorisine göre dış ticaretin en önemli nedenlerinden biri teknolojik yenilikler olarak

görülmüştür. Eğer bir ülkede yeni bir mal ya da bir malın üretiminde yeni bir teknoloji bulunuyorsa diğer ülkeler o ülkeyi taklit edene kadar yeni malın tek ihracatçısı o ülke olur. Az gelişmiş ülkelerde üretim faktörleri daha ucuzdur. Malları sanayileşmiş ülkelere daha ucuza üretirler. Taklit yoluyla yeni malı daha ucuza üreterek ihraç etmeye başlarlar. Ülkeler arasındaki rekabet üstünlüğü, malı sonradan icat eden ülkeye geçer. Malı ilk icat eden ülke o ürünü ithal etmeye başlar. İthalatçı konumuna düşen malı ilk icat eden ülkenin, sürekli dış ticaret açığı vermeye başlaması beklenen bir durumdur. Fakat Ar-Ge faaliyetleri yoluyla yeni ürünler icat eden gelişmiş ülkeler, icat ettikleri yeni ürünleri az gelişmiş ülkelere ihraç ederler. Bu sebeple dış ticaret açığını taklitçi olan az gelişmiş ülkeler vermektedir. (Doru, 2013: 15).

2.3.4. Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün Dönemleri Teorisi Raymon Vernon tarafından geliştirilmiştir. Bu teori Teknoloji Açığı Teorisinin geliştirilmiş halidir. Teori, ürün geliştirme ve ürün yenileme sürecinin durakladığı aşamaya doğru zamanla bir ürünün üretiminin daha basit hale geleceği düşüncesini temel alır. Bir ürünün hayat dönemi beş aşamadan oluşur. Bunlar; giriş, büyüme ve genişleme, olgunluk, gerileme ve yok oluşur. Teoriye göre ülkelerin bazıları mevcut olan malların üretiminde uzmanlaşırken bazıları yeni malların üretiminde uzmanlaşmaktadır. Esas önemli olan varsayım ise bir mal yeni mal durumundan eski mal konumuna düşerse o malın üretim yeri de coğrafi olarak değişiklik gösterir. Teorinin birinci döneminde yeni ürünün üretimi sadece icatçı ülkeye aittir. Üretim ihracata yönelik olmayıp iç talebi karşılamak için yapıldığından dolayı küçük boyutlardadır. İkinci dönemde ise, ürün sahibi ve üretici hala icatçı ülkeyken ürünün üretim kapasitesi arttırılmakta ve iç talep dışında ihracat da yapılmaktadır. Üçüncü dönemde değişimler söz konusudur. Malın üretim maliyetinde yükselme olduğu için icatçı ülke maliyetleri düşürmek amacıyla yeni ürünün lisansını ve patentini diğer ülkelerle paylaşarak üretimin coğrafi yerini değiştirir. Bu sebeple ihracatçı ülkenin ihracatında daralma olur. Dördüncü dönemde ise, ihracatçı ülkenin ihracatında belirgin bir düşüş meydana gelir. Ürünü taklit eden ülke malı ithal etmeyi bırakır ve artık malı ihraç eder. Son dönem olan beşinci dönemde ise icatçı ülke ürünün üretimini ve ihracatını tamamen bırakır. Yeni malın

üretimi ve ihracatı tamamen taklitçi ülkeye geçer. İcatçı ülke bu dönemde artık yeni bir ürün icat etmek zorundadır. (Aral, 2015: 32-33).

2.3.5. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde Benzerlik Teorisi, Staffan Burenstam Linder tarafından ileri sürülmüştür. Teoriye göre dış ticaret, kişi başına gelir düzeyleri birbirleriyle benzer olan ülkeler ve dolayısıyla homojen olmayan mallara olan zevk ve tercihleri de benzer olan ülkeler arasında yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Ülke içindeki tüketicilerin talepleri ve ülke içindeki kişi başına gelir düzeyleri yakın ilişkilidir. Bunun sebebi ülke içindeki kişi başına gelir düzeyi kişilerin zevk ve tercihleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu talebe göre de üretim yapılmaktadır. Üretimle beraber ülke içindeki talep karşılandıktan sonra üretilen ürünlerin ihracatı, tercihlerinde benzerlik bulunan başka ülkelere doğru gerçekleştirilmektedir. (Şeker, 2015: 18).

2.3.6. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Aynı ekonomik şartlara sahip olan ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticareti ölçek ekonomilerine dayandırarak açıklar. Maliyetlerin üretim ölçeğine göre artan getiri sağlaması, bu teorinin temel varsayımıdır. Büyük ölçekli firmaların üretimi ortalama maliyetlerin azalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte küçük ölçekli firmaların etkisi azalmaktadır. Çok sayıda küçük ölçekli firmalar yerine az sayıda büyük ölçekli firmalar oluşmaktadır. Firmalar için ölçek ekonomileri içsel veya dışsaldır. Firmaların üretim kapasitesini arttırmak ya da üretimde uzmanlaşmak firmaların kendi ölçek ekonomilerinden kaynaklanır. Böyle firmalar üretimlerini arttırdığı zaman küçük firmalardan daha avantajlı olur ve küçük firmalar rekabet gücünü kaybetmeye başlar. Firmanın ortalama maliyeti kendisinden kaynaklı değil de bulunduğu endüstrideki üretimin genişlemesi sonucu düşüyorsa dışsal nitelikli ölçek ekonomisi meydana gelir. Endüstrinin genişlemesiyle ortalama maliyetler nitelikli işgücü ya da etkin kaynak artışı sayesinde azalmaktadır. Üretimi ölçek ekonomisiyle yapmak dış ticarete önem arz eder. Ölçek ekonomisiyle ülkeler üretimlerini uzmanlaştıkları birkaç mal üzerinde yoğunlaşarak gerçekleştirirler. İhtiyaç duyulan diğer ürünlerin ise ithalatını yaparlar. Tüketiciler tarafından en çok

tercih edilen ürünlerin üretimine yoğunlaşan firmalar az bir kesim tarafından tercih edilen ürünleri ithal etme yoluna gider. (Temel, 2017: 20-21).

2.3.7. Monopolcü Rekabet Teorisi

Teori ilk defa Edward Chamberlin tarafından ortaya atılmıştır. Paul Krugman ve Elhanan Helpman ise büyük katkı sağlamıştır. Uluslararası ticaret teorilerinin en aktif alanı günümüzde ölçeğe göre artan getiriler ve eksik rekabet piyasalarının ticaret modellerine dahil olmasıdır. Ölçeğe göre artan getirilere ilgi duyulmasının sebebi bu ögenin faktör donanımı teorisi için ihtiyaç duyulan bir değişiklik olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Eksik rekabet piyasalarına yönelik ilgi ise endüstri-içi ticarete meydana gelen artışı inceleme isteğinden kaynaklanmaktadır. (Baldwin, 1986).

Monopolcü Rekabet Teorisi, dış ticaretin nedenlerini karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatımı yerine, ölçek ekonomileri ve azalan maliyetlere dayandırmaktadır. Ticaretin büyük bir bölümü, farklılaştırılmış mallara dayanmaktadır. Üretim, monopol üreticiler tarafından yapılır. Sanayi malları üreten bir ülke aynı endüstride farklılaştırılmış malları hem ithal etmekte hem de ihraç etmektedir. Bu teori, iki yönlü ticareti açıklamak için kullanılmaktadır. Ayrıca dış ticaretin üretici ve tüketicilere sağladıkları yararların üzerinde de durmaktadır. Ülkelerinde bir malın aynısının üretilmediği tüketiciler, ithalat sayesinde bir malın aynısını tüketebilme olanağına sahip olur. Öte yandan üretim hacmi genişledikçe üretim maliyetleri azalmaktadır. Bu sayede üreticiler, kaynak kullanımındaki verimliliklerini artırma konusunda avantaja sahip olmaktadır. (Doru: 2013: 17-18).

2.3.8. Oligopolcü Rekabet Teorisi

Oligopolcü Rekabet Teorisi, James Brander ve Paul Krugman tarafından geliştirilmiştir. Bu teoride firmalar arasında stratejik bir etkileşim söz konusudur. Bir firmanın rakibinin kendi davranışına olan tepkisiyle ilgili sahip olduğu öngörü konjektürel değişim olarak ifade edilir. Rekabette analizciler, karar değişkeninin üretim miktarı olduğu Cournot ya da karar değişkeninin fiyat olduğu Bertrand yaklaşımlarıyla stratejik karar değişkeninin ne olacağına karar vermektedirler. Cournot oligopol modelinde firmalar, karını maksimize eden üretim miktarına karar

verirken rakibi olan firmanın üretim miktarını veri almaktadır. Bertrand oligopol modelinde ise firmalar karlarını maksimize eden fiyat düzeyine karar verirken rakibi olan firmanın fiyat düzeyini veri olarak kabul etmektedir. Bertrand oligopol modeli, firmaların davranışları açısından daha gerçekçidir. Ancak Cournot oligopol modeli akla daha yatkın sonuçlar vermektedir. Bu sebeple oligopolcü dış ticaret modellerinde daha çok Cournot davranışından yararlanılmaktadır. Bu teoriye göre dış ticaretin temel nedeni, yurtiçindeki ve yurtdışındaki karşılıklı talep eğrisi esnekliklerinin birbirinden farklı olması durumudur. Yurtiçi piyasalardaki yerli piyasa paylarının başka ülkelerin piyasa paylarından büyük olması, yerli firmanın yurtdışı talep eğrisi esnekliğinin yurtiçindeki talep eğrisi esnekliğinden büyük olmasına yol açmaktadır. Daha büyük talep esnekliği, marjinal gelirin büyük olması anlamına gelir. Marjinal gelirin yüksek olması ulaştırma maliyetlerinin sağlanması için yeterli olmaktadır. Ülkelerin talep esneklikleri arasındaki farklılık her iki firmanın da damping yapmasından dolayı aynı ürünün iki yönlü ticaretinin yapılmasına sebep olmaktadır. Model, ulaştırma maliyetlerinin elde edilmesi durumunda dış ticaretin söz konusu olabileceğine vurgu yapar. Özetle Oligopol Dış Ticaret Teorisi, ölçek ekonomilerini eksik rekabet piyasasının sebebi olarak görmektedir. Oligopolcü piyasa yapısıysa ülkelerin birbiriyle ticaret yapmasına sebep olan bir faktör olarak görülmektedir. (Torun, 2011: 26-27).

3. DIŞ TİCARET POLİTİKASI

Bir ülkedeki kamu kuruluşlarının veya özel kişi ve kuruluşların başka ülkelerle gerçekleştirdikleri mal ve hizmet alım-satımlarını içeren politikaların hepsine dış ticaret politikası denmektedir. (Arda, 2002: 94). Serbest dış ticaret politikası ve korumacı dış ticaret politikası olarak ikiye ayrılmaktadır. Serbest dış ticaret politikası hükümet engelinin olmaması anlamına gelir. Bu politika 20. yüzyılın başlarına kadar sanayi devrimini tamamlamış olan İngiltere'de ve Batı Avrupa'da uygulanmaya devam etmiştir. Almanya'da sanayi devrimi daha geç tamamlanmakla birlikte uygulanan politika korumacı dış ticaret politikasıdır. Gelişmekte olan diğer ülkelerde de korumacı dış ticaret politikası uygulanması bir gereklilik olarak düşünülmüştür. Genel ekonomi politikasının en önemli araçlarından biri dış ticaret politikasıdır. Devlet uyguladığı dış ticaret politikasıyla ülkenin dış

ticaret akımlarını sınırlayabilir ve özendirebilir. Dış ticaret politikası ayrıca bu işlemlerin yapılış biçimini düzenlemek için alınan önlemlerin meydana getirdiği sistemler bütünü olarak ifade edilir. (Cingöz, 2011: 14-15).

3.1. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI

Serbest dış ticaret teorik açıdan güçlüdür ancak uygulama açısından uluslararası ticarete sınırlamanın tamamen kaldırılması pek rastlanan bir durum değildir. Bir takım amaçlar doğrultusunda hükümetler dış ticarete müdahale etmektedir. Ekonomik amaçlar dışında siyasal ve sosyal amaçlarda söz konusudur. (Seyidoğlu, 2007: 116).

Az gelişmiş ülkelerin temel amacı ekonomik kalkınmadır. Dış ticaret politikaları ise çoğunlukla ülke içindeki sanayinin dış piyasadaki rekabet gücünü arttırması amacıyla ithalatı kısıtlayıcıdır. Döviz kazandırması sebebinden dolayı ise ihracat teşvik edicidir. Dış ticaret politikaları yerli ürünlerin arz ve taleplerinde oluşan dengesizliklerin giderilmesi ve bu mallarda fiyat istikrarının sağlanması, ayrıca kaynak dağılımında etkinliği sağlanması gibi amaçlar doğrultusunda uygulanmaktadır. Bazı malların iç piyasada daralması sebebiyle iç fiyatlarda artış meydana gelmesiyle enflasyon ortaya çıkabilir. Bu durumda hükümetler bu malların ithalatını kolaylaştırıp arzdaki tıkanıklıkları gidermesi ve fiyat istikrarını sağlaması gerekir. Ülkelerin sahip oldukları kaynaklarla kendi kendine yetinmeye çalışarak dış ekonomik faaliyetlere tamamen kapanması küreselleşen dünyada oldukça zor bir durumdur. Ülkeler küreselleşmeyle birlikte dışa açılma ihtiyacı hissederler. Dolayısıyla dış ticaret politikası uygulamak ülkeler için bir gerekliliktir. (Aral, 2015: 35).

Dış ticaret politikası amaçları şu şekilde sıralanabilir (Köksal, 2016: 14):

- Ülke içinde yaşayan bireylerin refah düzeyini arttırarak yaşam standartlarını yüksek seviyelere taşımak,
- Uluslararası ticarete meydana gelen dengesizlikleri gidermek,
- Ülkede sanayiye korumak ve daha da geliştirerek dış rekabete dahil olmasına olanak tanımak,
- Dış açık ve dış fazla durumları için politikalar düzenlemek,

- Ülkede tam istihdamı sağlamak,
- İktisat politikalarını kullanarak fiyat istikrarını sağlamak,
- Ülkedeki ve başka ülkelerdeki dış politikayı yönlendirmek.

3.2. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ ARAÇLARI

Ülkeler kendi çıkarları için dış ticarete bir takım yollarla müdahale etmektedir. Dış ticareti kısıtlamak ya da hacmini arttırmak amacıyla bu müdahaleler yapılmaktadır. Dış ticarete müdahale etmek için ülkelerin kullandıkları yöntemler, dış ticaret politikasının araçlarını oluşturmaktadır. Dış ticaret politikası araçları zamanla kullanım amaçları ve biçimlerinin değişmesi sebebiyle farklı şekillerde karşımıza gelmektedir. (Şeker, 2015: 27).

Dış ticaret politikası araçları doğrudan ya da dolaylı olabilir. Doğrudan politika araçları gümrük tarifeleri, ihracatın özendirilmesi, döviz kontrolü ve tarife dışı önlemlerdir. Dolaylı dış ticaret politikası araçları ise para ve maliye politikalarıdır. (Ertürk, 2001: 108).

3.2.1. Gümrük Tarifeleri

İthal malları ve ihraç malları üzerine konulan vergilere gümrük tarifeleri denilmektedir. İhraç mallarına konulan vergiler şuanda fazla rastlanan bir durum değildir. Ancak ithal malları üzerine bu vergiler hala uygulanmaktadır. İthal mallar üzerine konulan vergilerin üç sebebi vardır: (1) Vergiler aracılığı ile devletin gelir elde etmesi; (2) yerli üreticileri bu yolla korumak; (3) döviz giderlerini azaltmaktır. Ulusal yasalar ile konulan otonom tarife ve uluslararası anlaşmalarla konulan sözleşmeli tarifeler olmak üzere iki türlü gümrük tarifesinin varlığından söz etmek mümkündür. Bunların dışında advolarem, spesifik, hasılat ve karma vergileri uygulanan diğer vergilerdir. Dünya'da ticaret üzerinde önemli etkileri olan ülkelerin tarifelerini yükseltmeleri diğer birçok ülkeyi etkilemektedir. Ülkeler kendilerini korumak ve gelir elde etmek için tarifelerini yükseltmek istemektedir. Böyle bir durum dünya ticareti ve sanayisi üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Bilhassa gelişmiş ülkelerin bir politika aracı olarak gümrük tarifelerini kullanırken daha dikkatli olmaları gerekmektedir. (Çapan, 2009: 34-35).

3.2.2. İhracatın Özendirilmesi

Bürokrasinin azaltılması, mali destek ve teşvik gibi yollarla ihracatı özendirerek döviz girişini arttırmayı sağlamak için uygulanan yöntemlerdir. İhracatçıya kendi ülkesine sağladığı döviz karşılığında daha çok miktarda ulusal para ödenmesi bu uygulamalardan biridir. Bir diğeri ise ihraç edilen malların üretim maliyetlerinin azaltılmasıdır. İhraç işlemlerinde bürokrasinin azaltılması da bir başka uygulamadır. (Aygören, 2014: 32).

3.2.3. Döviz Kontrolü

Dış ticarete malların fiyatlarının ödenmesinde kullanılan uluslararası ödeme araçlarının ülke dışına ya da ülke dışından transfer edilmesinde güçlük oluşturmaya karşı yapılan uygulamalar olarak ifade edilmektedir. Döviz alım ve satım yetkisi sabit kur sisteminde ve ithal kotasıyla uygulanan kambiyo denetiminde merkez bankası ve bazı ticari bankalardadır. Bu yöntem çoğunlukla yüksek miktarlarda ve kronik dış ödemeler dengesiyle yüz yüze olan ülkelerde uygulanmaktadır. Döviz kontrolü sayesinde ülkedeki yüksek miktardaki dış ticaret açığının daha da artması engellenecektir. Ülkeler döviz kontrolü yoluyla ülkenin döviz arzı ve döviz talebinin kontrolünü de sağlamaktadır. Bu yöntemde devletin kararları önemli rol oynar. Serbest ticaret için uygun bir yöntem değildir. Ayrıca kaynak dağılımını olumsuz etkilemektedir. (Aral, 2015: 36).

3.2.4. Tarife Dışı Önlemler

Tarifeler dışında ticarete uygulanan bütün engeller ve ticaretin genişlemesine yönelik alınan önlemler, tarife dışı önlemler olarak tanımlanır. Tarife dışı önlemler sadece ihracatı ya da ithalatı kısımaya yönelik politikalardan oluşmamaktadır. Aynı zamanda ihracatı ve üretimi teşvik etmeye yönelik politikaları da içine almaktadır. (Deardorff ve Stern, 1997: 5).

Tablo 3: Tarife Dışı Önlemlerin Sınıflandırılması

İthalat Önlemleri	Teknik Önlemler	• İnsan ve bitki sağlığı önlemleri • Teknik önlemler ve ürün standartlar • Sevkiyat öncesi denetim ve diğer prosedürler
	Teknik Olmayan Önlemler	• Koşullu ticaret koruma önlemleri • Lisans, kota, yasak ürünler ve miktar kısıtlamaları • Fiyat kontrol önlemleri • Finansal önlemler • Rekabeti engelleyen önlemler • Ticari yatırım önlemleri • Dağıtım kısıtlamaları • Satış sonrası hizmet kısıtlamaları • Sübvansiyonlar • Devlet ihale kısıtlamaları • Fikri mülkiyet önlemleri • Menşei kuralları
İhracat Önlemler	Teknik Önlemler	• İhracatta teknik ve idari önlemler
	Teknik Olmayan Önlemler	• Gönüllü ihracat kısıtlamaları • İhracat sübvansiyonları ve telafi edici vergileri • İhracat kotaları, ihracat lisansları ve vergiler • Kamu işletmeleri ve ihracat kanalları • İhracatta fiyat kontrol önlemleri • Yeniden ihracat önlemleri • İhracat vergileri ve ambargo

Kaynak: Şeker, 2015, s. 32.

Uluslararası ticarete tarife dışı önlemler önemli bir rol oynamaktadır. Tarife dışı önlemlerle devlet dış ticareti kontrol etmektedir. Tarife dışı önlemler; dış ticareti hangi yollarla etkilediğine, önlem alınan ticari faaliyetin ne olduğuna ve ekonomik etkilerine göre sınıflandırılmaktadır. Tarife dışı önlemlerin bazıları ihracata yönelik bazıları ise ithalata yönelik ticaret politikalarını uygulamak için kullanılır. (Şeker, 2015: 31). Tarife dışı önlemler, ithalat ve ihracat önlemleri olarak Tablo 3'te sınıflandırılmıştır.

4. DIŞ TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dış ticareti etkileyen yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeyi, döviz kuru, göreceli fiyatlar, mesafe, nüfus, ortak dil, ortak sınır, ticaret reformları ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi bazı faktörler vardır. Bu faktörler başlıklar altında aşağıda yer almıştır.

4.1. YURTIÇİ VE YURTDIŞI GELİR DÜZEYLERİ

Dış ticareti etkileyen faktörler arasında yurtiçi ve yurtdışı gelir düzeylerinin etkisi çok önemlidir. Fiyatların sabit olduğu varsayımıyla bir ekonomide gelirler yükseldiği zaman tüketim artmaktadır. Hem yurtiçi hem de yurtdışındaki malların tüketiminde artış meydana gelecektir. Bunun sonucunda ülkenin gelirine bağlı olarak dış ticaret değişkenleri üzerinde değişimler olacaktır. Bir ülkedeki ithalat ve yurtiçi gelir düzeyi pozitif ilişkilidir. İthalat ve yurtiçi gelir düzeyi arasındaki ilişki iki faktörle ilgilidir. Bunlardan ilki, ülkedeki üretimin meydana gelmesi için gereken kaynakların belli bir oranda yabancı girdiyle ilgili olması diğeri ise ülke içindeki tüketimin bir kısmının ithal mallara doğru olmasıdır. İthalat üzerinde meydana gelen bu artış dış ticaret açığının artmasına sebep olacaktır. Önemli olan bir başka durum ithal malları talebinin gelir esnekliğidir. İthalat talebinin gelir esnekliği; ithalatta meydana gelen yüzdelik değişimin gelir üzerindeki yüzdelik değişime oranı olarak ifade edilir. İthalattaki artış gelirdeki artıştan büyükse esneklik birden büyüktür. Bu durumda ithalata bağımlılık artar. Bunun tersi durumda ithalattaki artış gelirdeki artıştan küçükse esneklik birden küçük olur. İthalata bağımlılık azalır. Oranların birbirine eşit olduğu durumda ise ithalata bağımlılık değişmeyecektir. Literatürdeki ampirik çalışmalarda gelir değişkeni olarak kişi başına gelir veya GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. (Yücel, 2006: 50).

4.2. MESAFE

Ülkelerin dış ticarete yönelmesinde en önemli belirleyici unsurlardan biri olarak ticaret maliyetleri görülmektedir. Uzaklık, yetersiz ulaşım ve iletişim alt yapısı bazı ülkelerin dış ticaret yapmasına engel olan unsurlardır. Ülkeleri küresel ekonomiden uzaklaştırarak ülkelerin üretim ağının dışında kalmasına sebep olmaktadır. Ülkeler arasındaki uzaklık ulaşım maliyetlerini belirleyen en önemli

unsurdur. Ulaşım maliyetlerinin hesaplanabilmesi için ülkelerin deniz kıyılarına olan uzaklığı, ada ülkesi olması gibi coğrafi yerleşimler ve yolların demir yolunun olması, yoğun trafiğe sahip olması ve taşla döşenmiş olması gibi alt yapılara sahip olması önemli faktörlerdir. Alt yapı sorunlarında bir artışın meydana gelmesi, ulaşım maliyetlerini arttırır. İki ülke arasındaki mesafe arttıkça uzun mesafeli yer ile ticaret daha masraflı olacağı için ihracat ve ithalat azalacaktır. Ülkeler arasındaki mesafe ticaret yapan bireyler için risk ve belirsizlik olarak algılandığı için ticaret yapma isteklerini azaltacaktır. (Tombak, 2010: 45-46).

4.3. GÖRELİ FİYATLAR

Yurtiçi fiyatların yurtdışı fiyatlara oranı, görelî fiyatlar olarak tanımlanmaktadır. Eğer bu oran birden büyükse talep esnekliği yüksek, birden küçükse düşük, bire eşitse birim esnektir. İhracat ve ithalat talep esneklikleri üzerinde görelî fiyatların etkisi oldukça önemli görülmektedir. Bunun sebebi görelî fiyatların ihracat ve ithalat taleplerini önemli ölçüde etkilemesidir. Bu değişimler; teknoloji faktör fiyatları oranı ve bilgi maliyetindeki değişimlerden etkilenmektedir. Ülkelerin üretim faktörlerindeki görelî bolluk ve kıtlık durumlarının farklı olması ve ayrıca taşıma maliyetlerinin çeşitliliğine göre de ülkeler arasındaki görelî fiyatlar saptanmaktadır. Eğer bir ülke bir malın üretim faktörüne bol miktarda sahipse diğer ülkelere göre o malın üretiminde daha fazla avantaja sahip olacaktır. Bu durumda o malı daha ucuza üreteceği için ürünün fiyatı da o ülkede daha düşük olacaktır. Ülkeler arasındaki farklılıklara göre taşıma maliyetleri de değişiklik gösterecektir. (Aygören, 2014: 26).

4.4. DÖVİZ KURU

Ülkeler dış ticaret yaptıkları zaman ödemelerde döviz kullanmak zorundadır. Bu sebeple kurlarda meydana gelen her türlü değişim dış ticareti etkilemektedir. Döviz kuru yükseldiği zaman ülkenin ulusal parası değer kaybedeceği için ulusal paraya olan talep artar. Yerli mallara ilişkin yurtdışı talepte de artış olacaktır. Yurtdışı talepteki bu artış ihracatı arttıracaktır. Ancak döviz kurları aşırı değişken ve oynaktır. Bu durum dış ticaret kararlarının alınmasının ve uygulanmasının zorlaşmasına sebep olmaktadır. (Ayhan, 2016: 41).

4.5. NÜFUS

İthalatçı ülkedeki bireylerin yabancı ülkedeki mallara olan talebini etkileyen bir diğer önemli etken nüfustur. Kişi başına gelir, ülkenin GSYH'sinin nüfusa bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu değişken, ithalat yapan ülkenin satın alma gücü kapasitesini gösterir. Öne çıkan bazı görüşlere göre nüfus artışı ülkelerin karşılıklı olarak yaptıkları ticareti arttırmaktadır. Ayrıca ülkelerin nüfusu başka ülkelere o ülkeye gelen göçten ve o ülkeden başka ülkelere giden göçten etkilenir. Eğer bir ülkenin insan kaynağına ihtiyacı varsa o ülkelerde uluslararası göçler ticareti arttırıcı bir etkiye sebep olmaktadır. Meydana gelen göçler bir ülkenin kendi bölgeleri arasında veya bir başka ülkeye doğru gerçekleşebilir. İkisi de bu durum için geçerlidir. Ancak bir ülkenin kendi bölgeleri arasındaki göç, o ülkeden başka ülkelere yapılan göçe göre ticareti daha az etkilemektedir. (Helliwell, 1997: 166).

4.6. ORTAK DİL

İki ülkenin aynı dili kullanması, uluslararası ticareti aynı dille gerçekleştirecekleri için önemli bir unsurdur. Aynı dili paylaşan ülkelerin, ortak dil kullanmayan ülkelere göre birbirleriyle olan ticareti iki ya da üç kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ortak dil veya tarihe sahip olan ülkelerin birbiriyle ticaret yaptığı diğerlerine görece fazladır. Tarafların ortak dili paylaşmaları ticareti arttırıcı bir etkiye sebep olacaktır. Resmi ve ticari dilin aynı olduğu ülkelerde antlaşma veya müzakere yapılması kolaylaşacağından işlem maliyetleri azalacaktır. (Batra, 2004: 9).

4.7. ORTAK SINIR

Ortak sınırın ülkeler arasındaki ticaret üzerinde birbirine zıt iki etkisi olduğu yaygınca belirtilen görüşlerdendir. Ortak sınırın ülkeler arasındaki ticareti arttırması, iki ülkenin karşılıklı ticaretlerini kolaylaştırır. Özellikle komşu olan ülkeler diğer ülkelere göre coğrafi açıdan daha yakın oldukları için ulaşım kolaylığı ve gümrük birliği anlaşmaları gibi etkenler, bu ülkelerin birbirleri ile ticarete yönelmesine sebep olacaktır. Ancak ortak sınırın ticareti engelleyici bir unsur olarak görüldüğü de mevcut kanılar arasındadır. Ülkelerin sınırlarındaki ticaret maliyetlerinden dolayı uluslararası ticarete dalgalanmalar meydana gelmektedir. Bu durum "sınır etkisi"

olarak açıklanır. İki ülke arasındaki sınırdan mal geçişleri esnasında tarifeler ve ulaşım maliyetleri ticareti azaltıcı bir etkiye sebep olmaktadır. Ülkeler arasındaki ticaret maliyetleri, kotalar, tarifeler, tarife dışı engeller, ulaşım ve işlem maliyetlerini kapsamaktadır. Ülkelerin sınırlarındaki ticaret maliyetleri sebebiyle dış ticarete oluşan dalgalanmalar sınır etkisi olarak ifade edilmiştir. Özetle sınır etkisi yerli ürünlerin belirli bir şekilde tercih edilmesi durumudur. Literatürde daha çok ortak sınırın dış ticaret üzerinde negatif etkisi olduğuna değinilmiştir. (Tombak, 2010: 42-43).

4.8. TİCARET REFORMLARI

Ülkelerin dış ticaretine birçok fayda sağlaması açısından ticaretin serbestleştirilmesi önemli bir husustur. Bu faydalardan en önemlisi ülkelerin dünya piyasalarıyla bütünleşmesidir. Bunun sebebi ülkelerin dış piyasaların ithalatına ulaşımı kendi ihracatını da belirlemesine olanak tanıyacaktır. Arz fazlalığının giderilmesi, kaynakların etkin kullanılması sonucuyla ekonomiye katkıda bulunacaktır. Bunun sonucunda ekonomideki sektörlerin kapasitesi de optimize edilmiş olacaktır. Ülkelerde durgunluk dönemlerinde yurtiçi talep miktarı düştüğü zaman yerel üreticiler düşen talebi telafi etmek için ihracat piyasasına yöneleceklerdir. Böyle bir durumda yapılan ticaret reformu durgunluktan kurtulmak için bir yol açacaktır. Nihayetinde ticaret reformları, üretim faktörlerinin etkin kullanılması ve kapasitesinin artırılması üreticilerin ihracat davranışı için temel belirleyicilerden biri haline gelecektir. (Yücel, 2006: 52-53).

4.9. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Kendi pazarlarını genişletmek ve ülkelerin sahip olduğu olanaklardan yararlanmak için çok uluslu şirketler yatırım yapmak ister. Pazarlarını genişletmek sebebiyle dışarı açılan çok uluslu şirketler daha çok çalıştığı ülkedeki yerel satışlarını genişletmeye çalışacaktır. Yani "ürettiğin yerde sat" politikasıyla hareket ederler. Esas itibarıyla diğer ülkelerin sahip oldukları ucuz iş gücü, enerji ve hammadde gibi kaynakları kullanarak üretim maliyetlerini düşürmek isteyeceklerdir. Kendi ana ülkesinde ve başka ülkelerin pazarlarına ihracat yapmak amacıyla gidiyorsa burada "maliyetler bakımından en elverişli ülkede üret ve oradan dünyaya sat" politikası

izlenecektir. Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar ülkelerin dünya ekonomisi ile entegre olabilmeleri için kullanılan iki önemli araçtır. Küresel rekabet gücü ve pazarlama olanakları dikkate alındığı zaman bu iki değişkenin birbiriyle yakından ilişkili olduğu aşıkardır. Bir ülkenin ekonomisine istihdam ve üretim bakımından yabancı sermaye girişlerinin büyük ölçüde katkıları vardır. Ayrıca getirdiği yöntem bilgisi sayesinde iyileşen üretim kalitesi ve süreciyle dış pazarlara ulaşabilmek için kullanılan yatırım kanalları da ülkelerin dış piyasada rekabet gücünü arttırıcı bir etki yaratacaktır. Doğrudan yabancı yatırımların dış ticarete etkisi kısa ve uzun dönemde farklı olabilir. Kısa dönemde ithalatın artmasına neden olsa bile uzun dönemde ithal ikamesi sağlayan ya da ihracata yönelik yeni endüstrilerin kurulmasına olanak tanıyacaktır. Yapılan yatırımlar sonucunda milli gelir düzeyinin yükselmesine ve ayrıca marjinal ithalat eğilimine bağlı olarak ekonomide ithalat talebinde artışa neden olabilir. (Bayar, 2013: 47-48).

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN BELİRLEYİCİSİ OLARAK ULUSLARARASI GÖÇ

1. GÖÇ KAVRAMI

Dünya'nın birçok bölgesinde yaşanan savaşlar, siyasal ve toplumsal olaylar, bireysel ve kitlesel hareketlere sebep olmaktadır. Kişilerin yaşanan bu toplumsal olaylardan, savaşlardan ya da doğal meselelerden uzaklaşmak için bulundukları bölgeyi terk etmelerine göç denilmektedir. (Buzdağlı ve Kızıltan, 2011: 65). Küreselleşme, göçü ve göç sürecini etkileyen önemli bir faktördür. Küreselleşmenin ekonomik, politik ve sosyal yapılarda meydana getirdiği değişimler, göçü ve göçmenleri etkilemektedir. Bu gelişmeler, sosyal bilimcilerin göç olgusunu çok boyutlu ele alarak yeni bakış açıları geliştirmelerini zorunlu hale getirmektedir. (Çağlayan, 2006: 89).

1.1. GÖÇLE İLGİLİ TANIMLAR

Yaşadığı ülkeyi genel olarak ekonomik sebeplerden dolayı kendi isteğiyle terk ederek başka bir ülkeye yasal yollardan giriş yapan ve o ülkede yasalara uygun bir şekilde yaşayan bireye göçmen denir. Bireyin bulunduğu ülkeyi terk ederek bir başka ülkeye yasa dışı yollarla girmeye çalışması ya da yasal yollardan girmesine rağmen süresi içinde ayrılmayarak o ülkede yaşamaya devam etmesi yasa dışı göç olarak tanımlanır. Yasa dışı göçü gerçekleştiren bireye ise yasa dışı göçmen denir. Maddi çıkarlar sebebiyle yasa dışı göçmenlerin ülkeye giriş-çıkışlarının sağlanması ise göçmen kaçakçılığıdır. (Deniz, 2014: 177).

Vatandaşı olduğu ülkeden zulüm görme veya ölüm korkusuyla ayrılarak başka bir ülkeye sığınan ve kendi ülkesine dönmek istemeyen bireye mülteci denir. Sığınmacı ise mülteci olduğu iddiasıyla başka bir ülkeye sığınan ancak mülteci olduğu henüz yetkili makamlarca onaylanmamış olan kişilere denilmektedir. Bir mülteci veya sığınmacının bir ülkeye yasal ya da yasadışı yollarla girmesine ise iltica

denmektedir. (Deniz, 2014: 178). Geçici koruma kavramı ise bir ülkenin sınırlarına doğru kitlesel olarak yapılan ve süreklilik arz eden göç hareketi sebebiyle bireysel hukuki koruma oluşturamayacak derecede ülkenin bu hareketten etkilenmesi durumunda uyguladığı sistem olarak ifade edilir. (Özkarslı, 2014: 19).

1.2. ULUSLARARASI GÖÇÜN NEDENLERİ

Göç hareketi genellikle zorunlu sebeplerden dolayı gerçekleşmektedir. İnsanları göçe iten birçok neden vardır. Ancak insanlar daha çok ekonomik nedenlerden ötürü göç etmektedir. Bireyler çoğunlukla daha iyi bir iş bularak ailelerinin yaşam standartlarını yükseltmek için göç etmektedir. Yaşam şartlarının kısıtlı olması ve ihtiyaç duyulan hizmetlere ulaşım konusunda sıkıntılar yaşanması bireyi göç etmeye iten bir unsurdur. (Özbaş, 2014: 14). Uluslararası göç hareketlerinin ekonomik, siyasal, sosyal ve çevresel nedenleri bulunmaktadır. Tablo 4'te uluslararası göçün belirleyicilerinin itici ve çekici faktörleri, ekonomik ve demografik, politik, sosyal ve kültürel belirleyiciler ayrımı yapılarak açıklanmıştır.

Tablo 4: Uluslararası Göçün Belirleyicileri

	İtici Faktörler	Çekici Faktörler
Ekonomik ve Demografik	• Yoksulluk • İşsizlik • Düşük ücretler • Yüksek doğum oranı • Temel eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksunluk	• Yüksek gelir beklentisi • Yaşam standardının yükselmesi potansiyeli • Kişisel ve mesleki gelişim
Politik	• Şiddet, güvensiz ortam • Zayıf hükümet • İnsan hakları ihlali	• Güvenlik • Politik özgürlük
Sosyal ve Kültürel	• Etnik, cinsiyet, dinsel vb. ayrımcılık	• Aile birleşmesi • Etnik olarak bağlı bulunan ülke • Özgürlük

Kaynak: Kara, 2008, s. 22.

1.2.1. Ekonomik Nedenler

Göçün en büyük nedenleri arasında ekonomik nedenler gösterilmektedir. Yoksulluk, düşük ücretler, ekonomik istikrarsızlık sonucu oluşan ekonomik kaygılar, işsizlik oranlarının yüksek olması, vergi oranlarının yüksek olmasının yatırımlara

engel olması, çalışma koşullarının kötü olması, düşük yaşam kalitesi ve düşük sosyal haklar, bireylerin mezun oldukları alanlar dışında çalıştırılması, nitelikli olmasına rağmen bireyin iş bulamaması gibi birçok ekonomik neden bireyleri göç etmeye iter. (Bayraklı, 2007: 29). Göç edilmesine sebep olan en önemli ekonomik faktörler, gelir ve istihdam piyasasına dahil olma isteğidir. Bireyler göç kararı alırken rasyonel davranarak daha yüksek ücret ve daha iyi bir yaşam ister. Genellikle göç hareketi az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru yapılmaktadır. Bu göçlerin temel belirleyicisi, bölgeler arasındaki gelir dağılımının eşit olmaması ve göç ettikleri bölgelerde istihdam fırsatının olmasıdır. (Öztekin, 2016: 9).

1.2.2. Siyasal Nedenler

Ülkelerdeki siyasal istikrarsızlıklar bireylerin göç etmesine sebep olmaktadır. Örneğin, Orta Doğu'da uzun yıllar süren savaş ve istikrarsızlık, İran'da meydana gelen rejim değişikliği, SSCB siyasi ve ekonomik sisteminin çöküşü, Afganistan'ın işgal edilmesi, Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar ve Kafkasya'da oluşan siyasi istikrarsızlıklar o ülkelerdeki vatandaşların göç etmesine sebep olmuştur. Siyasi istikrarsızlıklar sonucunda oluşan göç, genellikle mülteci akımları şeklinde olmaktadır. Özellikle Afrika ülkelerinin birçoğunda siyasal yapıda kalıcı bir istikrar sağlanamamaktadır. Bu istikrarsız yapı sonucunda oluşan siyasi boşluklar baskıcı güçler tarafından doldurulmaktadır. Bu sebeple bu ülkelerde göç, büyük boyutlara ulaşmaktadır. (Tokatlı, 2011: 61).

1.2.3. Sosyal Nedenler

Ülkelerde meydana gelen iç savaşlar, şiddet ve baskılar, sivil çatışmalar, insan hakları ihlalleri bireylerin göç etmesine sebep olmuştur. Sosyal nedenler arasında yüksek yaşam standardı arayışı, macera arayışı, dinsel ve diğer baskılardan kaçış, ailelerin birleşmesi, toplumsal gelişmişlik özlemi ve kendini daha iyi ifade edebilme isteği gibi nedenler de bulunmaktadır. (Tokatlı, 2011: 60-61).

1.2.4. Demografik Nedenler

Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artışı sürekli ve yüksek oranlardadır. Bu ülkelerde nüfus artış oranlarının yüksek olması, aktif olmayan nüfusun artmasına ve

bağımlılık oranlarının yüksek olmasına sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde çalışma çağındaki nüfus yetersizdir. Bu sebeple bu ülkeler emek arzı açığının kapatılması için yurt dışından işgücü ithal etmek zorunda kalmaktadır. (Bayraklı, 2007: 34).

1.2.5. Çevresel Nedenler

Yaşanan çevresel felaketler bireylerin yaşadıkları bölgeden başka bir bölgeye göç etmelerine sebep olmaktadır. Doğal felaketler, iklim değişikliği ve bu değişikliğin doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkisi insanları göç etmeye itecektir. Dünya'yı en çok etkileyen çevresel sorun küresel ısınmadır. Birleşmiş Milletler uzmanları önümüzdeki yıllarda içinde yaşanacak orman alanlarının yok olması, kuraklık ve toprak verimliliğinin azalması gibi çevresel nedenler neticesinde göç eden bireylerin artacağını belirtmişlerdir. (Çayan, 2018: 10-11).

1.3. GÖÇ TÜRLERİ

Göçün birçok türü bulunmaktadır. Göç türleri bu çalışmada; iç göç, uluslararası göç, zorunlu göç ve gönüllü göç başlıkları altında açıklanmıştır.

1.3.1. İç Göç

Bir ülkenin sınırları içerisinde yaşayan vatandaşların bulundukları bölgeden bölgesel farklılıklar sebebiyle başka bir bölgeye göç etmelerine iç göç denilmektedir. İç göçler bir ülkenin nüfusunu değiştirmemektedir. Ancak ülkenin kültürel ve ekonomik yapısında değişime yol açmaktadır. (Tümertekin, 1968: 35). İç göç farklı şekillerde görülebilir. İç göç türlerinden biri, geçici göçlerdir. Geçici göç, daha çok ekonomik nedenlerle yapılan ve geriye dönüşü olan yer değiştirmeler olarak ifade edilmektedir. Bir diğer iç göç türü, mevsimlik göçlerdir. Mevsimlik göçler, günlük veya kısa dönemli göçlerdir. Transfer göçleri ise görev nedeniyle bulundukları mekanları değiştirmek zorunda kalan bireylerin yaptığı göçlere denir. (Bayraklı, 2007: 19).

1.3.2. Uluslararası (Dış) Göç

Bir ülkenin sınırlarını aşarak başka bir ülkeye geçici veya kalıcı bir şekilde çalışmak gibi amaçlar için yapılan göç hareketine uluslararası göç denilmektedir. Bir

göçün uluslararası nitelik taşıması için göç eden kişinin bir yıldan fazla bir süreyle bu eylemi gerçekleştirmiş olması gerekir. Uluslararası göçle birlikte ülke nüfusunda bir azalma meydana gelir. Eğer yapılan göç, beyin göçü şeklindeyse ülke ekonomisine negatif bir etki oluşturur. Son yıllarda yapılan göçler göz önüne alındığında çalışmak ya da eğitim görmek için başka bir ülkede yaşamak isteyenlerin sayısında büyük bir artış olmuştur. (Özyakışır, 2012: 7-8).

1.3.3. Zorunlu Göç

Açlık, kuraklık, kaynak kıtlığı, yaşanan doğal afetler, iklim değişikliği ve savaş gibi çeşitli sebepler bazı toplumları göçe zorlamaktadır. Oluşan bu kitlesel göç hareketleri zorunlu göç olarak ifade edilir. Mülteci ve sığınmacıların göçü zorunlu göç olarak görülmektedir. Bir ülkenin yönetiminde meydana gelen otorite boşlukları ya da baskıları sebebiyle bir dine ya da ırka mensup bireylerin güç unsurlarının baskısına uğrayarak göçe mecbur bırakılmaları zorunlu göç hareketidir. (Özbaş, 2014: 13).

1.3.4. Gönüllü Göç

İnsanların isteklerine bağlı olarak gerçekleştirdikleri göç hareketine gönüllü göç denilmektedir. Genellikle aile fertlerinden birinin başka ülkeye giderek iş bulması yoluyla gerçekleşir ve bir sonraki aşamada ailenin geri kalan fertlerinin de göç etmesiyle sonuçlanır. Özellikle emekli olan insanlar, hayatlarının geri kalan kısmını farklı ülkelerde geçirmek isteyebilir. Bu göç hareketi de gönüllü göç olarak kabul edilebilir. Ülkelerin işgücü gereksinimlerini karşılamak için başka ülkelere yaptıkları insan gücü alımı da gönüllü göçe bir örnektir. (Özyakışır, 2012: 12).

1.4. ULUSLARARASI GÖÇÜN GELİŞİMİ

Göç kavramı, insanlık tarihinin başından beri var olan bir kavramdır. Genellikle bireyler savaşımlardan kaçmak, yoksulluktan kurtulmak, yeni ekonomik fırsatlar aramak, iş bulmak, siyasi baskılardan kaçmak ve dini hoşgörüsüzlükten uzaklaşmak gibi çeşitli nedenlerle göç eylemini gerçekleştirir. Bu göç hareketleri bireysel ya da kitlesel olarak gerçekleştirilir. Dünya üzerinde meydana gelen göçlere bakıldığında zaman bu göçlerin birçoğu savaş, açlık, ekonominin kötüye gitmesi, baskı,

aile ile ilgili sorunlar, eğitimin yetersiz oluşu, dini sebepler, iklim şartları ve hükümetin kötü politikası gibi sebeplerle oluşmuştur. (Ogunleye, 2016: 16).

Göçün meydana geldiği ilk tarihi saptamak mümkün değildir. Göç hareketleri insanlık tarihinin her döneminde çeşitli sebeplerle oluşmuştur. Yerleşik yaşama geçilmeyen dönemde meydana gelen göçler üzerinde iklim ve coğrafi değişiklikler etkili olmuştur. Göç eden bireyler, coğrafi koşulların ve iklim koşullarının iyi olduğu alanlara yerleşmiş ya da yerleşik halde olan halkın yerlerini işgal etmiştir. Yeni yerler arayışı sebebiyle göç dalgaları dünyanın birçok yerine ulaşmıştır. (Gözüm, 2017: 34).

Dünya tarihine bakıldığında göç eden birey sayısını, hangi bölgeden hangi bölgeye yerleştiğini ya da hangi sebeplerle göç ettiğini tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Bazı göç hareketlerinin, tarihin her aşamasında kayıt altına alınmadığı için belirlenmesi mümkün değildir. Bazıları ise dünya üzerinde çok büyük etkilere sebep olmuş ve önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. (Özbaş, 2014: 5).

Yakın tarihte meydana gelen en büyük göçlerden birisi olan Kavimler Göçü, ilk kitlesel göç olarak bilinir. Kıta Avrupa'sının temellini oluşturan bu göç dalgası uzun süre devam etmiştir. Türkler, Çin'in egemenliği altına girmemek, çeşitli salgın hastalıklar, kuraklık ve iklim şartlarının değişmesi gibi çeşitli nedenlerle Orta Asya'dan göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göç hareketi Doğudan Batıya doğru oluşmuştur. Bu hareketin sonucunda Türkler, birçok kavmi yerinden etmiştir. Yerlerinden olan kavimler, Roma İmparatorluğunun zayıflamasına ve ikiye bölünmesine sebep olmuştur. Daha sonra Batı Roma'nın yıkılması, ilk çağın kapanarak orta çağın başlamasına yol açmıştır. Bu göç hareketinin bir diğer etkisi ise Avrupa'da derebeylik sistemini başlatarak uzun yıllar devam etmesinde etkili olmasıdır. (Özbaş, 2014: 6).

Uluslararası göçün oluşmasının temeli ulus devletlerin kurulmasıdır. Ulus devletlerin kurulması ülkeler arasında sınırların oluşmasına sebep olmuştur. Bu sınırlardan geçmek bilhassa II. Dünya savaşı ve sonrasında giderek zorlaşan bir durum haline gelmiştir. Uluslararası göç hareketleri arttıkça ülkeler göçe karşı önlemler almaya başlamıştır. Sınır kontrolleri artmıştır. Önlemlerin artmasıyla yasal

yollardan ülkelere giremeyen bireyler yasadışı yolları denemiştir. İnsan ticareti yapan şebekeler, sığınma ve iltica gibi yollarla göç etmeye çabalamıştır. Bir ülkeye yasal yollarla giremeyen işçiler, yasadışı çalışmaya başlamıştır. Bu durum da ucuz işgücü finansmanı sağlayan bir mekanizmanın oluşmasına sebep olmuştur. Uluslararası göçler üzerinde II. Dünya savaşının önemli bir etkisinin olduğu aşıkardır. Bu sebeple uluslararası göçleri savaş öncesi ve savaş sonrası dönem olarak incelemek yerinde olacaktır. (Kara, 2008 :10).

II. Dünya Savaşı öncesinde, 16. yüzyıl Avrupa'sında büyük bir göç dalgası olmuştur. Buharlı geminin icat edilmesi uluslararası göçü kolaylaştırmıştır. Yeni Dünyanın keşfi insanların kitleler halinde Avrupa'dan göç etmesine yol açmıştır. Yaklaşık olarak 55 milyon insan Avrupa'dan çeşitli yerlere göç etmiştir. 9,6 milyon birey Afrika'dan göç ettirilerek köle olmaya mecbur bırakılmıştır. Rus devriminden sonra ise yaklaşık 1,5 milyon Rus, Avrupa ülkelerinin çeşitli yerlerine göç ettirilmiştir. Göçe iten bir diğer durum ise diktatör rejimlerin bireyleri göçe zorlamasıdır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 20 milyon azınlık göç etmek durumunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise tüm dünyada uluslararası göç politikaları ekonomik, politik ve sosyal durumlarda önemli değişimlere sebep olmuştur. Bu değişiklikler ülkelerde hükümetleri ilgilendiren önemli konular arasında yerini almıştır. Özellikle mülteci hareketleri uluslararası göçte en önemli konulardan biri olmuştur. Savaş sonrası dönemde Avrupa kıtasından Kuzey Amerika'ya önemli ölçüde göç gerçekleşmiştir. 7 milyon Avrupalı ABD, Kanada, Yeni Zelanda, Latin Amerika ve Avustralya'ya gönüllü olarak göç etmiştir. Sadece Avrupa ülkeleri ve diğer ülkeler arasında göç hareketi olmamıştır. Aynı zamanda Avrupa ülkelerinin kendi arasında da göçler gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında zarar gören ülkelerin yeniden yapılanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği'nin kurulmasından sonra sınır geçişlerinde engeller kalkmıştır. Bu gelişmeler, göç hareketleri üzerinde önemli etkiye sahiptir. (Kara, 2008: 11-12).

Göçler iktisadi yapılarda değişimlere sebep olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda meydana gelen sanayileşme üzerinde ucuz göçmen işgücünün etkisi büyüktür. Aynı zamanda II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, Yugoslavya ve eski sömürge bölgelerinden gelen işgücü iktisadi sıçramaya sebep olmuştur. Tarihsel sürece

bakıldığı zaman ucuz işgücü göçünün işlevi çok önemlidir. Düşük işgücüne olan talep işverenlerin işgücü maliyetlerini düşük tutma isteği ve kapitalizmin yayılmacı niteliği kapitalist dünya sisteminin oluşmasının değişmeyen unsurudur. Bu sebeple göç, işgücü için bir dünya pazarının oluşmasına sebep olur. (Tokatlı, 2011: 26).

Uluslararası göç, küreselleşme ve ekonomik gelişmenin önemli bir nedenidir. 1965 yılında tahmini olarak 76 milyon uluslararası göçmen varken 2005 yılında ise bu sayı 188 milyona ulaşmıştır. Beşeri sermayesi kıt olan ülkelere gelen yüksek eğitilmiş kişiler, göç veren ülke açısından olumsuz bir etkiye sahiptir. Bunun aksine, ülkelere göre verimliliğin daha yüksek olduğu ülkelere göç eden düşük yetenekli işçiler, göç veren ülke açısından olumlu bir etkiye sahiptir. Bu işçilerin kendi ülkelerine havale göndermesi, uluslararası göçün en önemli faydalarından biridir. (Kandemir, 2010: 44). Tablo 5'te en çok uluslararası göçmene sahip ilk on beş ülke yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi Türkiye en çok uluslararası göçmene sahip ülkeler arasında 14. sırada yer almaktadır.

Tablo 5: En Çok Uluslararası Göçmene Sahip İlk On Beş Ülke (2017)

Sıra	Ülkeler	Göçmen Sayısı
1	ABD	49.777.000
2	Suudi Arabistan	12.185.000
3	Almanya	12.165.000
4	Rusya	11.652.000
5	İngiltere	8.842.000
6	Birleşik Arap Emirlikleri	8.313.000
7	Fransa	7.903.000
8	Kanada	7.861.000
9	Avustralya	7.036.000
10	İspanya	5.947.000
11	İtalya	5.907.000
12	Hindistan	5.189.000
13	Ukrayna	4.964.000
14	Türkiye	4.882.000
15	Güney Afrika	4.037.000

Kaynak: International Migration Statistics

1.5. ULUSLARARASI GÖÇ KURAMLARI

Uluslararası göçün süreçlerinin ve boyutlarının daha iyi anlaşılmasını sağlayan çeşitli göç kuramları vardır. Uluslararası göçü açıklamaya yönelik olan bu kuramlara aşağıda yer verilmiştir.

1.5.1. Neo - Klasik Göç Kuramı

Bu kuram, Arthur Lewis ve Michael Todaro gibi sosyal bilimciler tarafından göçe uygulanan bir kuramdır. Geliştirilen en eski göç kuramı olarak bilinmektedir. Neo-klasik iktisat teorisinden esinlenilmiştir. Mikro ve makro yaklaşıma dayanmaktadır. Makro açıdan sermaye ve emeğin eşit bir şekilde dağıtılmaması göçün sebebidir. Bu sebeple bireyler ekonomik faktörlerin en avantajlı olduğu bölgelere doğru göç eder. Bölgeler arasında ücret farklarının azalması emek göçünün sona ermesine yol açar. Mikro açıdan ise bireylerin ülkeler arasındaki farklılıklara göç ederek tepki göstermesinin sebeplerini inceler. Göç, bireylerin kendi yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla aldıkları karar sonucunda meydana gelir. (Tokatlı, 2011: 37).

Neo - Klasik kuram özetle işgücü göçünün bölgeler arası ücret farklılığından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Farklı bölgelerdeki ücret farklılığının sebebi olarak da işgücü arzı ve işgücü talebinin bölgeler arasında farklılık göstermesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu kurama göre bireyler fayda ve maliyet hesabını yapabilmekte ve rasyonel hareket edebilmektedir. Ayrıca sermayenin bol ve işgücünün kıt olduğu ülkelerde denge ücret düzeyi daha yüksek olurken işgücü arzının yüksek olduğu ülkelerde ise ücretler daha düşük düzeylerde dengeye gelmektedir. Bunun sonucunda işgücü göçü düşük ücretli ülkelere yüksek ücretli ülkelere kayacaktır. Ülkeler arasında ücret farklılığı ortadan kalktığında ülkeler birbirine daha çok bağımlı hale gelir. Bu durumda işgücü dolaşımında azalma meydana gelir. (Nasırova, 2016 :9).

1.5.2. İtme -Çekme Kuramı

İtme-Çekme kuramı Everett Lee'nin "A Theory of Migration" adlı makalesinde formüle edilmiştir. Bu kuram, olumsuz şartların mevcut olduğu

bölgelerdeki itici güçlerden kaynaklanan itmenin ve bireyleri olumlu şartlar taşıyan bir bölgeye çeken çekici faktörlerin ne olduğunu tespit etmektedir. Bireylerin yaşadığı ve göç etmeyi planladıkları bölgelerdeki çekici ve itici faktörler, göç alan ve göç veren bölgeler için ayrı ayrı incelenir. Bu kurama göre, bu faktörler kişisel ve göreceli olduğu için avantaj ve dezavantajları değerlendirilirken demografik faktörlerin göz önüne alınması gerekir. (Gözüm, 2017: 12).

İtme çekme faktörleri bir hayli karmaşıktır ve sosyal gerçeklere göre değişiklik göstermektedir. Lee'ye göre itici ve çekici faktörler insanların göç kararları üzerinde önemli etkilere sebep olmaktadır. Bunun haricinde başka faktörlerinde devreye girmesi, süreci daha karmaşık bir hale getirecektir. Ayrıca Lee çalışmasında bireysel farklılıklara ve bireyin kontrolü dışındaki engellere de yer vermiştir. Göç edilen yerin uzaklığını da bir engel olarak göstermiştir. Göç eden bireylerin bu engelleri bilerek göç etme kararı aldıklarını belirtmiştir. Bireylerin itici faktörlere verdikleri tepkilerin farklı olduğu görüşü ise Mc Donald'ın bu kurama bir katkısıdır. (Gözüm, 2017: 13).

1.5.3. Yeni Göç Ekonomisi Kuramı

Bu kurama göre göç kararı bireysel olarak değil aile bireyleri tarafından verilmektedir. Aile bireylerinin bir kısmı kendi yaşadıkları ülkede ekonomik faaliyetlerine devam ederken diğer kısmı başka ülkelerdeki daha iyi iş imkanı ve daha iyi bir ücret için göç etmektedir. Hane halkının geliri üzerindeki çeşitli riskler gelişmiş ülkelerdeki çeşitli politikalarla en aza indirilebilirken gelişmekte olan ülkelerde kurumsal mekanizmalar, bu riski yönetebilmek için kısıtlıdır. Bazı ülkelerde bu mekanizmalar çok kısıtlı bazı ülkelerde ise hiç yoktur.

Yeni göç ekonomisi kuramına göre göç araştırmasının en önemli birimi aileler ve diğer üretim-tüketim birimleridir. Ücret farklılıkları, uluslararası göç için önemli bir sebep olarak görülmez. Risklerin dağıtılması, göç için hane halkı tarafından daha önemli bir gerekçe olarak görülür. Uluslararası göç hareketliliği ülkelerarasında ücret farklılıklarının giderilmesiyle son bulmaz. Göç veren ülkelerde işgücü piyasası dışındaki piyasaların da etkin olarak çalışmaması, göçün devam etmesi için bir nedendir. Hükümetler sadece emek piyasasını etkileyen politikalar ile

göçü kontrol edemez. Aynı zamanda diğer piyasaları etkileyen politikalar ile bunu yapabilir. (Kara, 2008: 20-21).

1.5.4. Dünya Sistemleri (Merkez - Çevre) Kuramı

Bu kuram, küresel düzeydeki faktörleri ön plana çıkarmakta ve göçün ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olduğu üzerinde durulmaktadır. Ekonomik faktörlerin yanında kültürel faktörlerin de önemli olduğu belirtilmektedir. Kültürel küreselleşme, insanların ekonomik açıdan oluşan dengesizlikleri fark etmesine sebep olmaktadır. Oluşan bu algı bireyin göç etmesine neden olmaktadır. Immanuel Wallerstein'ın "The Modern World System" adlı çalışmasında dünya; merkez, çevre ve yarı çevre olarak üç tip bölgeye ayrılır. Merkez ülkeler askeri güçleri kuvvetli olan, başka bir devlete bağlı olmayan ve çevre ülkelerin emek ve hammadde kaynaklarını sömüren kapitalist ve baskın ülkelerdir. Bu ülkelerde yüksek beceri ve sermaye yoğun üretim önemli bir özelliktir. Bu ülkelerin ekonomik olarak güçlü olması, hammadde için daha düşük fiyat ödeme ve ucuz emeği sömürme fırsatını tanımaktadır. ABD, İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler merkez ülkelere örnek olarak verilebilir. (Ogunleye, 2016: 30).

Çevre ülkeler, diğer devletler tarafından kontrol edilen ve güçlü bir hükümet eksikliği olan ülkelerdir. Merkez ülkelere hammadde ihraç eden bu ülkelerde sanayi gelişmemiştir. Bu ülkeler merkez ülkelere bağımlı haldedir; bu ülkelerde düşük beceri, ucuz emek ve emek yoğun üretim vardır. Çevre ülkeler üçüncü dünya ülkeleri olarak isimlendirilmiştir. Cape Verde çevre ülkeye bir örnektir. Yarı çevre ülkeler ise merkez ülke ve çevre ülkelerin özelliklerini taşımaktadır. Bu ülkeler merkez ülke tarafından sömürülmekte iken çevre ülkeleri ise sömürmektedirler. Yarı çevre ülkeye örnek olarak Hindistan gösterilebilir. Bu kuram, küresel eşitsizliğin toplumsal yapısını ortaya koymaktadır. (Ogunleye, 2016: 31).

1.5.5. İkili İşgücü Piyasası Kuramı

Bu kuram, Michael Piore'nin "Birds of Passage" adlı kitabında ortaya atılmıştır. Bu kurama göre gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısı, sermaye yoğun birincil sektör ve emek yoğun ikincil sektörden meydana gelmektedir. Yüksek vasıflı işçilerin istikrarlı olarak istihdam edilmesi, yüksek ücret ve sosyal güvence birincil

sektörde mevcuttur. İkincil sektörde ise diğerine kıyasla daha düşük ücret ve istidamın devamı konusunda istikrarsızlık söz konusudur. Bireylerin çoğu ikincil sektördeki işlerden uzak durmaktadır. Çünkü bu iş piyasası uzun vadeli kariyer fırsatı sağlamamaktadır. Göçmenler göçü geçici bir süreç olarak gördükleri için bu tür işleri daha kolay tercih edebilmektedir. Gelişmiş ülkelerin ikincil sektördeki ücret düzeyi göç eden bireylerin kendi ülkelerindeki ikincil sektördeki ücret düzeyinden daha yüksektir. Gelişmiş ülkeler ikincil sektördeki işleri tercih ettikleri için göçmen işçilere ihtiyaç duymaktadır. (Nasırova, 2016: 11).

1.5.6. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Samuel Stouffer "Kesişen fırsatlar" adlı çalışmasında göçü mesafe sorunu olarak ele almıştır. Bu kurama göre hareketlilik ve mesafe arasında bir ilişkiye ihtiyaç olmadığı savunulmaktadır. Belirli bir mesafeden göç eden bireylerin sayısı göç ettikleri yerdeki fırsatların sayısı ile doğru orantılı iken kesişen fırsatların sayısı ile ise ters orantılıdır. Bir bölgedeki fırsatlar ne kadar fazlaysa oraya göç eden birey sayısı da o kadar fazla olacaktır. Mesafe ve hareket arasındaki bu orantı değişmez bir ilişki değildir. Bir yerdeki fırsatların dağıtımı ekonomik, sosyal, politik, coğrafi ve tarihsel faktörler gibi birçok değişkenden etkilenmekte ve durumdan duruma göre farklılık göstermektedir. (Özyakışır, 2012 :43).

1.5.7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

İlişkiler ağı, göçmenlerin ana vatanlarından ayrıldıktan sonra geride kalan akrabaları ve arkadaşlarıyla olan karşılıklı ilişkilerini kapsamaktadır. Ağ sistemi sayesinde göç akımlarının işleyişi sağlanmakta, göçün riski ve maliyetleri azaltılmaktadır. Bu akımların çoğalması göçmenlerin göç edilebileceği ülkeler için alternatif oluşturmaktadır. Czarina Wilpert bu kuramı öncü göçmenlerin ana vatanları ve göç ettikleri ülkeyi birbirine bağlayan alt yapı sistemini oluşturduktan sonra ana vatanlarındaki diğer bireylerin göç etmelerini sağlayan sistem olarak ifade etmiştir. Sonradan bu sisteme dahil olanlar, eski göçmenlerin tecrübelerinden faydalanarak ağa hareket kazandırır. İlişkiler ağı gerektiği zaman göçle ilgili sorunların çözülebilmesi ve diğer konularla ilgili yardım sağlanması için başvurulabilecek sosyal bir sermayedir. (Çayan, 2018: 30).

Sosyal ağlar uluslararası göç hareketlerine ivme kazandırmaktadır. Bir birey bir ülkeye göç ettiği zaman o ülkede yardım alacağı bir ağ sistemi yoksa yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalacaktır. Göçmen ağları göç eden bireylere konaklama, istihdam edilme ve yasal işlerin halledilmesi gibi konular hakkında yardımcı olmaktadır. Ayrıca göçmenlerin göç sürecini güvenli bir şekilde atlatmalarını sağlamaktadır. Göç akımlarının başlayıp devam etmesinde bilgi ve sosyal sermaye önemli bir yere sahiptir. İlk göçmenler bu sistemle göç ettikleri ülkede ekonomik ve sosyal alt yapılarını geliştirdikten sonra geride kalan aile fertlerinin getirilmesi ve birleştirilmesi için çalışır. Daha sonra bu ağlar giderek genişleyerek farklı alanlara kaymaktadır. Bunun sonucunda ilişkiler ağı daha kapsamlı ve karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. (Çayan, 2018: 31).

Sosyal ağların pozitif etkileri dışında negatif etkileri de söz konusu olabilir. Göçmenler içe kapalı bir toplum olarak yaşadıklarında göç ettikleri ülkedeki yaşantıya uyum sağlamaları zorlaşacaktır. Göçmenler, tüm ihtiyaçlarını ilişkiler ağı sayesinde sağlayacaktır. Bunun sonucunda kendi içine kapanan bir toplum olacak ve göç ettikleri ülkedeki vatandaşlarla iletişim kurmaktan kaçınacaklardır. (Yalçın, 2004: 53-54).

1.5.8. Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri kuramı Akin Mabogunje tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre göç sistemi; insan, mal ve hizmet ve bilgi akımlarının karşılıklı bağlandığı yerler kümesi olarak açıklanmaktadır. Bu teoride bilgi akımı ve geri bildirim mekanizması üzerinde durulmuştur. Geri bildirim mekanizması yoluyla göçmenlerin gidiş ve kabul ediliş süreçleri ile ilgili bilgilerin göç veren ülkeye geri dönüşünü kapsamaktadır. Bu bilgiler sayesinde göçmenler daha uzak ülkeye gitme konusunda cesaret kazanacaktır. Göç sistemi, merkez olan birkaç ülkeden oluşan bir bölge ile yüksek sayıda göçmen yollayan birkaç ülkeden meydana gelmektedir. Bu kurama göre coğrafi yakınlık önemli değildir. Önemli olan siyasal ve ekonomik ilişkiler olarak görülmektedir. Bu sebeple uzaklık göçe engel olarak görülmemektedir. Ülkeler tek bir göç sistemine dahil olmayabilir. Bu durum daha çok göç veren ülke için geçerlidir. Göç sistemleri istikrarlı bir yapıya sahip değildir. Bu sebeple ülkeler

siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı sistemden çıkabilmektedir. (Kandemir, 2010: 21).

1.6. TÜRKİYE'DE GÖÇÜN GELİŞİMİ

Uluslararası göç, II. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar birçok ülke gibi Türkiye'yi de önemli ölçüde etkilemiştir. Ekonomik, siyasal ve sosyal gündemin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Türkiye genel itibariyle göç veren bir ülke olarak görülmektedir. Ancak 1980'li yıllardan itibaren birçok ülkeden Türkiye'ye büyük çapta göç hareketi gerçekleşmiştir. (Naz, 2015: 50). 1960'lı yılların başında Batı Avrupa'ya başlayan işgücü göçü, 1970'li yılların ortasında petrol kriziyle duraklama dönemini yaşamıştır. Daha sonraki yıllarda Avrupa'ya yapılan göçler daha çok aile birleşmesi ve sığınma başvurusu gibi uluslararası işgücü göçü dışındaki nedenlerle meydana gelmiştir. Türkiye'ye yapılan göçler ise 1980'li yıllarla birlikte gelişmenin hızlanması ve komşu ülkelerde meydana gelen karışıklıkların artmasıyla gerçekleşmiştir. (Gökbayrak, 2006: 180). Hem göç alan ve hem de göç veren bir ülke olarak Türkiye'de ki göçün gelişimi iki başlık halinde açıklanacaktır.

1.6.1. Türkiye'den Yapılan Göçler

Türkiye'de 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra kırsal bölgelerden kentlere yapılan göçler Türk işçilerin Avrupa'ya göç etmesiyle birlikte uluslararası bir boyut kazanmıştır. Avrupa ülkeleriyle yapılan ikili anlaşmalar neticesinde 1960'lı yıllardan sonra göç hareketlerinde artış meydana gelmiştir. 1961 yılında ilk olarak Batı Almanya ile ikili anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın neticesine Türkiye'den Avrupa ülkelerine işçi göçü yapılmıştır. Daha sonra Fransa, Belçika, Hollanda ve Avusturya ile de anlaşma yapılmıştır. Günümüzde Avrupa'daki Türk göçmen nüfusu önemli boyutlara ulaşmıştır. (Körükmez, 2012 :37).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na göre Türk işçilerin göçü 1970'lerin ortasından sonra Avrupa'dan Arap yarımadasına, 1990'da ise Rusya'ya uzanmıştır. Türkiye'den Batı Avrupa'ya göçün önemli bir sebebi ev sahibi ülkelerle Türkiye'nin sömürge ilişkisinin olmaması ve bu ülkelerle etnik bir gruba dahil olmamasıdır. Avrupa'ya yapılan göçler iki döneme ayrılabilir: İlk dönem 1960'lardan 1970'lerin ortalarına doğru yapılan göçler ve ikinci dönem ise 1970'lerin ortasından sonra

yapılan göçlerdir. İlki daha çok emek göçü şeklinde yapılmıştır. İkincisi ise aile birleşmeleri, politik nedenlerle ve kısmen kayıt dışı emek için yapılan göçlerdir. Türkiye'den diğer ülkelere yapılan göçün çeşitli nedenleri vardır. Ancak en önemli nedeni Türkiye ile ev sahibi ülke arasındaki sosyoekonomik kalkınma farklılıkları olarak gösterilebilir. (Kara, 2008: 24-25). Tablo 6'da 2017 yılına göre Türkiye'den en çok göç edilen 20 ülkedeki göçmen sayısı yer almaktadır.

Tablo 6: Ülkelere Göre Türkiye'den Yapılan Göçler (2017)

Ülkeler	Göçmen Sayısı
Almanya	1.662.000
ABD	373.000
Fransa	302.000
Hollanda	204.000
Avusturya	204.000
İsviçre	88.000
İngiltere	76.000
Kazakistan	48.000
İsveç	47.000
Avustralya	45.000
Belçika	45.000
Danimarka	40.000
Birleşik Arap Emirlikleri	36.000
Yunanistan	33.000
Kanada	29.000
İsrail	27.000
İtalya	21.000
Makedonya	20.000
Irak	18.000
Kuveyt	13.000

Kaynak: International Migration Statistics

1.6.2. Türkiye'ye Yapılan Göçler

Türkiye'ye yapılan göçler iki döneme ayrılarak değerlendirilebilir. Türkiye'ye göçün ilk dönemi komşu ülkelerdeki soydaşların 1980'li yıllara kadar gelişini kapsamaktadır. Bu dönemde yaklaşık 1,3 milyon Türk kökenli göçmen kabul

edilmiş, bunların %36'sı Bulgaristan'dan, %30'u Yunanistan'dan, %22,1'i Yugoslavya'dan ve %8,9'u Romanya'dan gelmiştir. (Körükmez, 2012 :37). 1980'li yıllardan sonra meydana gelen göç hareketleri ise yabancı kökenlilerden oluşmaktadır. Bu tarihten itibaren Türkiye birçok düzensiz göçmen ve iltica hareketine maruz kalmıştır. Orta Doğu, Afrika ve Asya kökenli göçmenler için transit ülke haline gelmiştir. Doğu Avrupa ülkelerinden ve özellikle son yıllarda birçok Avrupa Birliği ülkesinden Türkiye'ye göçler yapılmıştır. (Naz, 2015 :72-73). Tablo 7'de adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre, 2016 yılında Türkiye'ye 10 ülkeden göç eden nüfus yer almaktadır.

Tablo 7: ADNKS'e Göre Türkiye'de 2016 Yılındaki Yabancı Uyraklı Nüfus (İlk 10 Ülke)

ÜLKELER	NÜFUS
Irak	149.718
Suriye	75.181
Almanya	75.054
Afganistan	59.902
Azerbaycan	46.983
İran	37.946
Türkmenistan	28.254
Rusya Federasyonu	27.704
Gürcistan	22.111
Özbekistan	21.704
Toplam Yabancı Uyraklı	816.410

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

2. Dünya savaşıdan sonra yaşanan en büyük göç, Suriye iç savaşıdan kaynaklanan göçlerdir. (Akgül, Kaptı ve Demir, 2015: 3). Suriye'deki iç meseleler ve savaşlar, halkın bulundukları bölgeleri terk edip, başka bölgelere göç etmelerine sebep olmuştur. Bu durum, sadece Suriye'yi ilgilendiren bir mesele olmaktan çıkıp dünyada ki birçok ülkenin meselesi haline gelmiştir. Suriye'den özellikle Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak gibi ülkelere ciddi sayıda göçmen hareketi olmuştur. Bu durum göç alan ülkelerin ekonomilerini önemli derecede etkilemektedir. Son yıllarda Türkiye'ye yapılan en önemli göç hareketi de Suriye'den yapılan göçlerdir. Suriyelilerin gelişleriyle ülkelerde artan sığınmacı ve mülteci sayısı, ülkelerdeki göç yönetimi konusunu da kritik ve önemli bir mesele haline getirmektedir. Türkiye'de Suriyelilerin yönetimi ve Suriyelilere geçici koruma statüsü verilmesine yönelik

olarak, 2014'te yürürlüğe giren 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu düzenlenmiştir. (Dromgold, 2015: 4-68). Tablo 8'de yıllara göre Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin nüfusu yer almaktadır.

Tablo 8: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

YILLAR	MÜLTECİ SAYISI
2011	0
2012	14.237
2013	224.655
2014	1.519.286
2015	2.503.549
2016	2.834.441
2017	3.426.786

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

2. ULUSLARARASI GÖÇÜN DİŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ

Yapılan araştırmalarda öne çıkan genel görüş, son yıllarda artan göç hareketlerinin küresel ticaretteki artışın sebebi olabileceği yönündedir. Elde edilen sonuçlara göre göçün dış ticaret üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. (Karagöz, 2011: 57). Göç eden halkın niteliği de bu ilişki üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Göç eden kişilerin bilgi birikimlerinin olması, bir mesleğe sahip olmaları ve göç ettikleri ülkenin dilini biliyor olmaları önemli bir rol oynamaktır. Göçmenlerin kalifiye olmaları ticari bağlantıları sağlamasını daha kolay hale getirir. Bu durum göçün ticaret üzerindeki pozitif etkisini arttırmaktadır. (Head ve Ries, 1998: 49).

Göçe bağlı nüfus artışı toplam talebi arttıracak için ithalatı arttırır. Göçmenlerin varlığı daha fazla işgücü hareketliliğine sebep olacaktır. İşçilerin daha düşük ücretlerle çalıştırılması birim üretim maliyetlerini düşürecek ve ihracatı arttıracaktır. Bu etki de ülkenin uluslararası rekabet gücünü daha çok arttırmaktadır. (Genç, Gheasi, Nijkamp ve Poot, 2011: 1). Bir ülkedeki göçmenlerin %10 oranında artması, o ülkedeki ticaret hacmini ortalama %1.5 oranında arttırabileceği düşünülmektedir. Etki boyutu ülkelere, göçmen türüne ve göçmen nüfusuna göre değişiklik gösterir. Göçün dış ticaret üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görüşleri mevcutken göç alan ülkelerdeki halkın göçe bakış açısı ise negatiftir. (Genç, 2014: 3-8).

Nüfus artışı kaynakların tükeneyeceği ve bunun sonucu olarak yaşam standartlarının azalacağı korkusunu beraberinde getirir. Göç veren ülke açısından göçle birlikte insan sermayesinde kayıplar yaşanacağı ve beyin göçüne sebep olduğu için göçe karşı olumsuz bir bakış açısı olan görüşler mevcuttur. Göç alan ülke açısından ise göçmenler istikrarsız ve geçici gelir kaynağı oldukları düşünüldüğü için gelir dağılımında adaletsizliğe yol açtığı savunulmaktadır. Ayrıca işçi göçünün enflasyonun artmasına sebep olacağı ve ekonominin zayıflayacağı yönünde görüşler vardır. Tarihsel yapısalcı anlayışa göre ise göçle birlikte dışa bağımlılık artacaktır. (Kandemir, 2010: 31-32).

Oluşan endişeler göç alan toplumlarda göçe karşı olumsuz bir tutum oluşmasına sebep olmaktadır. Göç alan bu ülkelerde yaşayan halkın, göçün dış ticaret üzerindeki pozitif etkilerini hissetmesi, göçe olan bakış açısını pozitif yönde değiştirmesinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Öte yandan göçe karşı kötümser görüşler, teknolojik ilerlemeyi ve verimlilik artışını hesaba katmamaktadır. Son iki yüz yıldır dünya nüfusu artmıştır. Bu artış yaşam standartlarını azaltmak yerine iyileştirmiş, ölüm oranlarında azalmalar meydana gelmiş ve kişi başına düşen gıda üretimi nüfus artışından daha hızlı oranda artış göstermiştir. (Lung, 2008: 39).

Göçmenlerin yoğun bir şekilde ülkelere girmesi ülkelerin ticaret rejimlerinde ani değişimleri beraberinde getirir. (Ebmer ve Zimmermann, 1998: 4). Ülkelerin ekonomik kalkınmalarını desteklemek için göçlerin ticaret üzerindeki etkisini göz önüne alarak daha elverişli göç politikaları geliştirilebilir. (Bacarreza ve Ehrlich, 2006: 2). Bununla ilgili olarak Almanya'da 1960-1970 yıllarında emek piyasası politikası düzenlenmiştir. Bu politika yabancı işçilerin girişini teşvik eden bir işe alım politikasını oluşturmaktadır. Türkiye, İtalya, İspanya, Yunanistan gibi çeşitli ülkelerle işgücü göçü sıkıntısını aşmak için ikili istihdam anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmalar ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve göç eden halkın yaşam standartlarını arttırmaktadır. Ayrıca çalışma saatlerinin kısaltılması gibi emek reformları, artan göçlerle desteklenmiştir. (Bruder, 2004: 2). OECD ülkelerinin çoğu nitelikli kişileri cezp etmeyi hedefleyen göçmen politikaları uygulamıştır. Aynı zamanda ekonomiyi güçlendirmek için düşük vasıflı göçmenlerin yüksek vasıflı göçmenlerle tanışması için ortam hazırlanmıştır. (Lin ve Yang, 2017: 362).

2.1. GÖÇÜN DIŞ TİCARETE ETKİSİNİ AÇIKLAYAN TEORİLER

Küreselleşmeyle birlikte birçok ülke ticaret politikalarını liberalleştirmiş ve ticari engelleri kaldırmıştır. Küreselleşen bir dünyada ticaret ve faktör hareketleri arasındaki bağlantı giderek önem kazanan bir konudur. Özellikle uluslararası ticaret ve göçün birbirlerinin ikamesi mi ya da tamamlayıcısı mı oldukları yönünde halen tartışmalar mevcuttur. Bu ilişkiyi açıklamak için çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki; Ricardocu ve Heckscher-Ohlin modeli olarak da bilinen geleneksel ticaret teorisidir. Bu teoriye göre faktör hareketleri ve ticaret birbirinin ikamesidir. (Faustino ve Leitao, 2008a,b).

İkincisi, faktör fiyatlarının denkleşmesi (Heckscher-Ohlin-Samuelson) teoremidir. Bu teoreme göre, uzmanlaşmanın tam olarak sağlanamadığı durumda ülkeler arasındaki nihai mal ticareti ile işgücü hareketleri birbirinin yerine geçebilmektedir. Böylece bol olan faktörün fiyatı düşerek ticaretteki iki taraf arasında faktör fiyatları denkleşmektedir. Başka bir deyişle mal ticareti ile işgücü ticareti birbirini ikame etmektedir. Yani bir ülkeden emek yoğun bir mal ithal etmek ile iş gücü ithal etmek aynı şeyi ifade eder. Eğer işgücü hareketliliği yoksa bu mekanizma ülkeler arasındaki ücretlerin eşitlenmesine sebep olur. (Faustino ve Leitao, 2008a,b).

Göç veren ülke açısından değerlendirildiğinde ise durum tersine yorumlandığı zaman emek yoğun bir mal ihraç etmekle emeği ihraç etmek aynı şeydir. İki ülke arasında iş gücü ticareti arttıkça ikili ticaretin azalacağı öngörülmektedir. Ancak bu durum endüstri-içi ticaret için ele alındığında işgücü göçü dış ticareti arttırmaktadır. Son olarak yeni ticaret teorisine göre göç ile ticaret arasındaki ilişki işlem maliyetleri yoluyla sağlanmaktadır. (Karagöz, 2011: 58).

Heckscher-Ohlin teoreminin bazı varsayımlarının kaldırılması durumunda uluslararası göç ve dış ticaret arasındaki ikame ilişkisinin, tamamlayıcılık ilişkisine dönüşebileceğini vurgulayan bazı çalışmalar da mevcuttur. Bu teoremin varsayımlarından birisi ülkelerin aynı teknoloji seviyesine sahip olduğu varsayımdır. Bu varsayım kaldırıldığında ülkeler arasındaki teknolojik farklılıkların, ticaretin oluşmasına sebep olacağı vurgulanmaktadır. İleri teknoloji kullanan bir ülkede bir

malın üretimi, geleneksel üretim yöntemleri kullanılan bir ülkeye göre çok daha fazladır. İleri teknoloji sayesinde o malı üreten ülkenin, geleneksel yöntemlerle üreten ülkeye malı ihraç ettiğini varsayalım. Bu durum ithalatçı ülkede geçimini o malın üretimiyle sağlayan tarım işçilerinin, ihracatçı ülkeye göç etmesine neden olacaktır. Bunun sonucunda teknolojik farklılıklardan kaynaklanan dış ticaret ile ters yönlü göç akımı birbirini tamamlayacaktır. Teknolojik açıdan daha ileri seviyede olan ülkede daha yüksek emek verimliliği nedeniyle ücretler de yüksek olacak ve oluşan bu ücret farklılıkları da göç akımlarını uyaracağı ortaya konulmuştur. (Emirhan, 2014:612).

Öte yandan üretim faktörleri olarak emek ve sermayenin ele alındığı ve üretim faktörlerinin homojen kabul edildiği Heckscher-Ohlin modelinden farklı olarak emeğin nitelikli ve niteliksiz olarak ayrıldığı durumda sonuçlar değişiklik gösterecektir. Iranzo ve Peri (2009)'ye göre Batı Avrupa daha büyük bir pazara ve daha yüksek bir teknolojiye sahip olduğu için Doğu Avrupa'ya göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Doğu Avrupa'daki işçiler ise daha düşük ücretlerle çalışmakta ve işgücü verimliliği daha fazladır. Bu etki toplam üretimi arttırmak açısından önemli bir fayda sağlamaktadır. Bu sebeple iki taraf arasında göçün olması ülkelerdeki yüksek teknoloji ve yüksek beceri arasındaki tamamlayıcılığı sağlamaktadır. Böylece dış ticaret ve göç hareketleri her iki taraf açısından refah düzeyini arttırıcı bir etkiye sebep olmaktadır.

2.2.GÖÇÜN DIŞ TİCARETİ ETKİLEDİĞİ KANALLAR

Uluslararası göç, dış ticareti 2 farklı kanaldan etkilemektedir. Bunlardan ilki tercih etkisidir. İkincisi ise ağ etkisidir. Ağ etkisi yoluyla işlem maliyetlerinin azaltılması hem ihracatı hem de ithalatı etkiler. Tercih etkisi ise sadece ev sahibi ülkenin ithalatını etkilemektedir. (Blanes, Montaner ve Serrano, 2009). Hem ihracata hem de ithalata olan etkisinden dolayı ticareti daha fazla etkilediği için ağ etkisi daha önemlidir. (Girma ve Yu, 2002: 115).

2.2.1. Tercih Etkisi

Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde de tüketim alışkanlıklarını devam ettirmesi yani göç ettikleri ülkede aynı tükettim mallarına yönelik talep oluşturmaları

söz konusudur. Bu talep, göç alan ülkede mal girişlerinde bir artışa neden olacak ve ithalatın artmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca göçmenlerin göç ettikleri ülkelerin tüketim alışkanlıklarında değişime yol açması, göç alan ülkede göç veren ülkenin mallarına yönelik bir talep oluşturacaktır. (Emirhan, 2014: 613).

2.2.2. Ağ Etkisi

Göç veren ve göç alan toplumların, göçmen birimleri tarafından birbirine bağlandığı bir ağ sistemi mevcuttur. Menşenin dışında yaşayan birçok etnik grubun resmi ya da gayri resmi grup oluşturdukları gözlenmektedir. (Lung, 2008: 30). Göçmen ağları, göç veren ülkede geriye kalan toplulukları ve alıcı ülkelerdeki göçmenleri birbirine bağlayan ortak köken, akrabalık ve dostluk ile kurulan kişiler arası ilişkiler bütünüdür. (Massey, 1988).

Ağ sistemini açıklamak için sosyal sermaye üzerinde durulması gereken bir konudur. Sosyal sermaye kavramı, bir gruptaki güven, iş birliği ve derneklerden oluşmaktadır. Sosyal yükümlülükler veya ilişkiler sosyal ağlar aracılığıyla sağlanır. Sosyal sermaye yoluyla ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü bir varlık oluşturulabilir. Güvenin ekonomik faaliyetleri kolaylaştırarak fayda sağlayabileceği bilinmektedir. Her ticari işlem güven unsuru üzerine inşa edilir. Örneğin, bir tedarikçinin alıcıya verdiği kredi koşulları iş ilişkisinin güvenini göstermektedir. Güven eksikliği olan bir toplumda halk ekonomik faaliyetlere karşı bir tepki oluşturmaktadır. Bu tepki de ekonomik gelişmelere engel olmaktadır. Sosyal sermayenin oluşması diğer tüm sermaye biçimleri gibi maliyete sahiptir ve zaman gerektirir. Sosyal sermaye gruptaki bireyler tarafından toplanır. İşbirliği ve karşılıklı yarar için bir sosyal yükümlülükler havuzunu oluşturmaktadır. Sosyal sermaye maddi değildir ve sadece sahipleriyle ilişkilendirilir. Bu sebeple mal sahibi bir sosyal çevreden diğerine geçtiğinde bu sosyal sermayeyi beraberinde götürecektir. Bir toplumda göçmenlerin stoku arttıkça sosyal sermaye göç alan ülkede toplanacaktır. (Lung, 2008: 27-29).

Göçmenlerin ayrıldıkları ülkelerle sosyal ve ekonomik bağlarının devam etmesi, iki ülke arasında ticari ilişkilerin artmasına yol açar. Bu ilişki iki farklı yolla sağlanır. Biri göçmenlerin geldikleri ülkelerle iş bağlantıları kurarak ticari ilişkileri arttırmasıdır. Diğeri ise kendi ülkeleri hakkında sahip oldukları bilgileri paylaşarak

bilginin yayılmasını hızlandırmasıdır. (Emirhan, 2014: 613). Göç, dış ticaretteki işlem maliyetini ağ yoluyla azaltır. Kendi ülkesiyle kültürel bağları, ortak dili, tarihsel sömürge bağları, ortak tercihleri, siyasi ve sosyal kurumlarla ilgili bilgileri sağlayarak ticaretteki işlem maliyetini azaltmaktadır. (Blanes, Montaner ve Serrano, 2009).

Göçmen ağlarının gücü, göçün türüyle ve göç edilen ülkenin şartlarıyla da alakalıdır. Göçmenler az sayıda kamu hizmetinin mevcut olduğu ve göçmenlerin sermayeye erişimlerinin zaman aldığı bir ülkeye göç etmeleri gibi bir durumla karşı karşıya kaldıklarında zorlu ortam, göçmenlerin işsizlik ve ayrımcılıkla baş edebilmeleri onları örgütler oluşturmaya itmektir. Göçmen ağları yoluyla yeni gelen göçmenlere verilen duygusal desteğin yanı sıra konut, istihdam ve hayatta kalma stratejileri hakkında gereken desteğin de önemli işlevleri vardır. Ağlar, karşılıklı mal alışverişi konusunda kaynakların akışı için çeşitli mekanizmalarla hizmet eder. Göçmen ağları gayri resmi bir bilgi kanalıdır. Bilgi, kaynak bilgi ve interaktif bilgi olarak sınıflandırılabilir. Kaynak bilgi, bilgi kaynağı aracılığıyla belirli bir hedef kitleye ulaşmak üzere tek yönlü bir iletişimdir. İnteraktif bilgi ise bilgi kaynağı tarafından bağımlı olmayan ve kontrol edilmeyen ağlar gibi gayri resmi kanallar aracılığıyla iletilmektedir. (Lung, 2008: 31).

Uluslararası ticaret, insan dolaşımı, iletişim ve ulaşım alt yapısı; küresel ölçekte birbirine bağlı karmaşık ağlar olarak ifade edilmektedir. Araştırmacılar bu ağların birbiriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Akademik literatürde iç içe geçmiş ağların dinamiklerini analiz etmek için yeni metodolojiler geliştirilmiştir. Göçmenlerin ülkeleriyle olan resmi ve gayri resmi bağlantılar yoluyla bilgiye daha hızlı erişim sağlayıp iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırmaktadır. Sınır ötesi işlemlerin kolaylaştırılması özellikle göçmenlerin ağlar arası ilişki kurmasıyla sağlanır. Bu ilişki uluslararası ticarete önemli bir katkı sağlamaktadır. (Sgrignoli ve diğerleri, 2015: 245). Göçmenler sayesinde ihracatçılar, mevcut piyasalar ve bir ülkenin bilmedikleri dağıtım kanallarına ulaşabilme, güvenilir ve ucuz bilgi sağlama konusunda olanağa sahip olacaklardır. İthalatçılar ise mal temin etmek için güvenilir bir tedarikçiye olan ihtiyaçlarını göçmenler yardımıyla karşılayacaklardır. (Head ve Ries, 1998: 49).

Göçle ilgili çalışmalar, göçmenlerin bilgi akışı yoluyla ev sahibi ülke ve kaynak ülkeyi birbirine bağlamada önemli bir rolü olduğu üzerinde durmaktadır. Piyasa bilgileri de bu bağlantılar aracılığıyla farklı boyutlara ulaşabilir. Bir girişimci başarılı olabilmek için bilgi uyarılarına açık olmalı, her fırsatı faydaya dönüştürebilmeli, iş planlarını hayata geçirebilmeli ve risk alabilmelidir. Göçmenler, diğer vatandaşlara kıyasla tanımadıkları bir ülkede yaşamaya hazır olduklarını gösterdikleri için risk alma konusunda daha istekli olduklarını gösteren kanıtlar vardır. İdeal hedeflerine ulaşmak için yeni fırsatlar arama konusunda daha aktif davranmaktadırlar. Göçmenler, göç ettikleri ülkeye yerleştiklerinde kendi ülkeleriyle arasındaki farklılıkları gözlemleyebilir. İki ülke arasındaki farklılıklar göçmenler için iş fırsatları demektir. Eksik bilgiyi tespit ederek yeni iş fırsatlarını oluşturma konusunda daha iyi seçenekler bulabilir. Esas önemli soru ise göçmenin gerçekten riskleri taşıyabilecek biri olup olmadığı, bilgiye ulaşma konusunda gereken gayreti gösterip gösteremeyeceği, iş başarısı için girişimci ruhunu taşıyıp taşımadığı ve iş planlarını hayata geçirebilme konusunda ne kadar başarılı olabileceğidir. Bilgi boşluğunu göçmenlerin daha iyi tespit edebileceği ve göçmen ağlarının mal ve hizmet akışı gibi ticari işlemleri yürütmeyi kolaylaştırabileceği ve göçmen olmayanlara kıyasla göçmenlerin belirli iş alanları için bir başlangıç oluşturabileceği konusu ulaşılabilecek genel bir kanıdır. (Lung, 2008: 32-33).

Göçle birlikte bilgi arama maliyetleri ve dolayısıyla işlem maliyetleri azalır. Uluslararası işlemlerde belirsizlik azalır, güven artar. Göçmenler kendi ülkesinin fırsatları, potansiyel piyasalarına ve dağıtım kanallarına erişim, yerel geleneklere aşinalık, hukuk ve ticari uygulamalar hakkında derin bilgiye sahip olma açısından önemli bir aracılık görevini yerine getirir. Ticaret ile göç arasındaki ilişki birçok çalışmada doğrusal bulunmuştur. Eğer bu ilişki her zaman pozitif değilse bu göçmen ağlarının ticareti güçlendirici etkisinin sadece belirli göçmen grubu için geçerli olduğunu gösterir. Etkinin yüksek olduğu göçmen grupları yoluyla bu pozitif etki maksimum seviyeye ulaştırılabilir. Göçmen ağları aktif olarak çalıştığı zaman etki yüksektir. Ancak göçmen ağlarının üye sayısı arttığında bu etki azalabilir. Göçmen ağlarının üye sayısı yerel düzeyde olmalıdır. Doygunluk seviyesi ve tükenme seviyesi göz önüne alındığı zaman etki boyutunda azalma söz konusu olabilmektedir. (Domingo ve Silvente, 2013: 247-248).

Literatürden farklı olarak Lin ve Yang (2017) çalışmalarında göçmenlerin ekonomik aktörlere bilgi sağladıkları için ticareti yalnızca dolaylı olarak etkilediği konusuna değinmiştir. Göçmen ağlarının ticaret öncesi etkisinin daha büyük olduğu ancak ticareti yapılan mallar üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.3. GÖÇÜN DIŞ TİCARETE ETKİSİNDE DİĞER FAKTÖRLERİN ROLÜ

Göçün ticarete olan etkisi ticarete konu olan ürünler, göçmenlerin bulunduğu ülke, bireysel özellikler, teknolojik gelişmeler, göçmenlerin eğitim düzeyi ya da meslek ve iş etkinliği göz önüne alındığında farklılık gösterebilmektedir.

2.3.1. Ticarete Konu Olan Mal Grupları

Ham ve yarı mamul mallara kıyasla tüketim malı ve işlenmiş mallar göçmenler tarafından daha çok tercih edilecektir. Bu malların ithalata etkisi daha fazladır. Göç eden halkın ithalata olan etkisi farklılaşmış ve homojen mal grubu olarak düşünüldüğünde ise farklılaşmış mallarda bu etki daha fazladır. Homojen mallara olan talep daha azdır. Bu sebeple homojen mal grubu ithalatında fazla artışa sebep olmaz. (Head ve Ries, 1998: 49). Aynı şekilde White (2008) farklılaşmış ürünlerin ticaretine etkisinin homojen mallardan daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Endüstri-içi ticaret teorisine göre hiçbir malın tam olarak homojen olmadığını sadece bir dereceye kadar homojenliğe sahip oldukları varsayımı vardır. Emirhan (2014) çalışmasında emek göçünün farklı mal gruplarının dış ticaretini farklı bir şekilde etkileyebileceğinden bahsetmiştir. Göçün toplam dış ticarete etkisini değil de endüstri-içi ticarete etkisini incelemiştir. Elde edilen bulgular teorik beklentinin aksine göç akımlarının endüstri-içi ticaret oranlarında azalmaya yol açtığını ortaya koymaktadır.

White (2008) çalışmasında yatay endüstri-içi ticaretin göç akımlarındaki değişime daha hassas olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca göç alan ülkenin net ihracatçı olması durumunda tercih etkisi kanalıyla endüstri-içi ticaret artmakta fakat göç alan ülkenin net ithalatçı olması durumunda ise endüstri-içi ticaret azalmaktadır. Endüstri-içi ticaret hem nihai tüketim mallarını hem de ara mamullerini içerdiği için tercih etkisi veya ağ etkisi yoluyla ticareti arttırılabileceğinin üzerinde durulmuştur.

2.3.2. Göçmenlerin Geldikleri Ülke

Göçmenlerin hangi ülkeden geldikleri de önemli bir husustur. Göçmenlerin geldikleri ülkeler, benzer sosyal ve politik kurumlara ya da sömürge ve kültürel bağlara sahipse ya da aynı ekonomik entegrasyon içinde bulunulan bir ülkeyse daha az bilgi getirdiği ve işlem maliyetini daha az düşürdüğü için ev sahibi ülkeye daha az katkıda bulunur. Ülkelerdeki nüfus hareketlerinin ticaret üzerindeki etkisi gelişmekte olan ülkelerde daha azdır. Çünkü bu ülkeler yapısal değişim sürecindedir. (Bacarreza ve Ehrlich, 2006: 2).

2.3.3. Göçmenlerin Kişisel Özellikleri

Göçmenlerin farklı kişisel özelliklere sahip olması da önemlidir. Göçmenlerin daha yetenekli olması ticaret akışlarını arttırmak için bilgiye daha kolay ulaşmasını sağlamaktadır. (Blanes, Montaner ve Serrano, 2009). Nitelikli işçiler, hükümetlerin uluslararası göçe yönelik politikalar izlemesi için çekici bir güçtür. Nitelikli işçiler eğitim yatırımlarının artmasına; uluslararası ticarete yönelik kayıt dışı engellerin üstesinden gelmeye; dil, kültür veya kurumlarla ilgili olarak iş ilişkilerinin oluşmasına katkıda bulunurlar. Dış satışlar ve tedarik fırsatları hakkında değerli bilgilere daha kolay ulaşabilirler. Bu sebeplerle nitelikli göçmenler iki ülke arasındaki ikili ticaretin ve ülkenin gelişmesine katkıda bulunur. (Felbermayr ve Toubal, 2012: 928).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracatında bir artışa tanık olunmuştur. Bunun sebebi göç edenlerin çoğu nitelikli iş yapmaya ve ülkelerin potansiyelinden yararlanmaya çalışan insanlardır. Bu etkide ikili ticaretin artmasına sebep olmuştur. (Bacarreza ve Ehrlich, 2006: 5). Lin ve Yang (2017) ise literatürün aksine düşük vasıflı işçilerin, yüksek vasıflı işçilere oranla ticarete etkisinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Göçmenler; aile, bağımsız, girişimci ya da mülteci şeklindedir. Bağımsız göçmenler diğer göçmenlerden daha yetenekli olma eğilimi göstermektedir. Çünkü bağımsız göçmenler daha çok mesleki talebe göre göç etmektedir. Bu sebeple etkisi en fazla olan grup bağımsızlardır. Mültecilerin etkisi ise en azdır. Çünkü kendi

lkelerinden savaş ya da zulüm gibi çeşitli olumsuz sebeplerden dolayı ayrıldıkları için ticari faaliyetleri yürütmekten çekinmektedirler. (Head ve Ries, 1998: 47).

2.3.4. Teknolojik Gelişmeler

Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojileri hızlı bir şekilde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Teknolojik ilerlemeler; verimlilik artışı, zaman ve maliyet tasarrufu gibi avantajlar sağlamaktadır. Sanayi toplumlarında buhar ve kas gücüne dayalı yapılan fiziki üretimin önemi azalıırken, bilgiye dayalı dijital üretimin, ekonomide yeri artmıştır. İnternet teknolojisinin toplumlar arasında iletişimi kolay ve maliyetsiz hale getirmesi, dünyadaki küreselleşme eğilimlerine hız kazandırmıştır. Firmalar hem firma içinde hem de tedarik zinciri içindeki iş akışlarını artık online olarak gerçekleştirmektedir. Bu sayede işlemler daha hızlı ve hatasız bir şekilde gerçekleşmektedir. Elektronik iş ve elektronik ticaret süreci, geleneksel süreçlerin yerini almaya başlamıştır. Bu gelişmeler ülkeler arasındaki ticaret akımlarını arttırmıştır. (Artan ve Kalaycı, 2009: 176).

2.4. GN DIş TİCARET ÜZERİNDE NEGATİF ETKİSİ

Gn dış ticaret üzerinde negatif etkileri de söz konusu olabilir. Göçmenler göç ettikleri ülkede önceden ithal edilen malları üreterek uluslararası ticareti olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Göç ettikleri ülkedeki insanlarla ilişki kurarak karşılıklı kültür alış-verişi ve güven bağı kurarak teknoloji ve üretimle sahip oldukları bilgileri göç ettikleri ülkelere aktararak ülkenin üreticilerinin göçmen taleplerini ithalatla değil yurtiçi üretimle karşılamalarına sebep olabilirler. (Dunlevy ve Hutchinson, 1999: 1045).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENİŞLETİLMİŞ ÇEKİM MODELİNE DAYALI BİR UYGULAMA

1. LİTERATÜR TARAMASI

Head ve Ries (1998), çalışmalarında dış ticaret değişkeni olarak ihracat ve ithalat kullanılmıştır. Göç değişkeni ise göçmen miktarıdır. İhracat ve ithalat bağımlı değişken olarak, göçmen miktarı ise açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Değişkenlerin logaritması alınmıştır. Genişletilmiş çekim modeli kullanılmıştır. Örneklem Kanada için 1980-1992 yıllarıdır. Göç değişkeninin veri kaynağı Citizen and Immigration Canada'dır. Çalışmanın sonucuna göre göçmen miktarındaki %10'luk bir artışın Kanada'nın göçmen ülkesiyle olan ihracatında %1'lik, ithalatında ise %3'lük bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir.

Dunleny ve Hutchinson (1999), çalışmalarında dış ticaret değişkeni olarak ithalat mal gruplarına ayrılarak kullanılmıştır. Göç değişkeni ise göçmen stokudur. Kullanılan yöntem panel çekim modelidir. Amerika'nın 1870-1910 yılları arasında 5 yıllık periyotlarla 17 ülkeden yaptığı 78 mal ithalatı örneklem olarak alınmıştır. Göç verilerinin kaynağı International Migrations'dır. Göçmen stokundaki artışın Amerika'nın ithalatını pozitif bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Huizinga (1999), çalışmasında uluslararası ticaret ve göç değişkenleri kullanılmıştır. Yöntem olarak iki ülkeli modeller kullanılmıştır. Üç model kurulmuştur. İlk iki modelde tek bir ülkedeki iki bölge örneklem olarak alınmıştır. Üçüncü modelde ise iki ülke örneklem olarak ele alınmıştır. Çalışma grafiklerle açıklanmaktadır. Bölgesel yeniden dağıtımın, bir ülkedeki emeğin tahsisini ve sonuç olarak bölgedeki uluslararası ticareti ve ticaret hacmini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Girma ve Yu (2000), çalışmalarındaki dış ticaret değişkenleri ihracat ve ithalattır. Göç değişkeni olarak göçmen stoku ve göçmen akışı kullanılmıştır. Panel

çekim yöntemi kullanılmıştır. Birleşik Krallığın 1981-1993 yılları arasında 48 ülkeyle iki yönlü ticaret ilişkisi incelenmiştir. Ülkeler Milletler topluluğuna üye olan ve üye olmayan şeklinde gruplara ayrılmıştır. Veri kaynağı Jon Haveman'ın web sayfası, Hunter (1992) ve nüfus sayımlarıdır. Çalışmanın sonucuna göre milletler topluluğuna üye olan ve olmayan ülkeler arasında göçün Birleşik Krallığın ihracatı üzerindeki etkisinin farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Topluluğa üye olmayan ülkelerde göçün anlamlı bir dış ticareti arttırıcı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Göçmen stokundaki %10'luk bir artışın Birleşik Krallığın ihracatını %1,6 oranında arttırdığı tespit edilmiştir.

Girma ve Yu (2002), çalışmalarında dış ticaret değişkenleri olarak ihracat ve ithalat kullanılmıştır. Göç değişkenleri ise göçmen stoku ve göçmen akışıdır. Çalışmada panel çekim yöntemi kullanılmıştır. 26 İngiliz kolonisi ülke ve 22 İngiliz kolonisi olmayan ülkenin İngiltere ile olan ilişkisi incelenmektedir. Çalışmada göç verilerinin kaynağı göçmen istatistikleri veri tabanıdır. İngiltere'nin koloni bağının olduğu ülkelere ihracatı ve bu ülkelere gelen göçmen sayısı arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığı, diğer ülkelere ihracatının ise bu ülkelere gelen göçmen sayısı ile güçlü bir ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Bruder (2004), çalışmasında iki denklem kurulmuştur. İlkinde ihracat ve ithalat bağımlı değişkendir. Göç değişkeni ise açıklayıcı değişken olup yabancı işgücü stokunu kapsamaktadır. İkincisinde ise yabancı işgücü stoku bağımlı değişkendir. Toplam ticaret ise açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Örneklem Almanya için 1970-1998 yıllarıdır. Türkiye, İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan'ın Almanya'ya yaptığı işgücü göçü ele alınmıştır. Veri kaynağı OECD, Dünya Bankası ve İstatistik Federal Ofisi'dir. Çalışmanın sonucuna göre emek göçünün ihracat ve ithalat üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Ticaret hacmindeki bir artışın ise emek göçünü negatif olarak etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bacarreza ve Ehrlich (2006), çalışmalarında dış ticaret değişkenleri olarak ihracat, ithalat ve endüstri-içi ticaret kullanılmıştır. Göç değişkeni ise göçmen miktarıdır. Değişkenlerin logaritması alınmıştır. Panel çekim yöntemi kullanılmıştır. Bolivya için 1990-2003 yılları örneklem olarak alınmıştır. Göçmen miktarının veri

kaynağı Ulusal İstatistik Ofisi'dir. Çalışmanın sonucuna göre göçün Bolivya'nın ikili ticareti üzerinde önemli ve pozitif bir etkisi olduğu saptanmıştır. Göçün %10 artması ithalat ve ihracat üzerinde %0.8-%0.9 oranında bir artışa sebep olduğu belirtilmiştir.

Levine ve Schmukler (2007), çalışmalarında dış ticaret değişkeni olarak firmaların toplam dış ticareti kullanılmıştır. Göç değişkeni olarak göçmen miktarının logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. 55 gelişmekte olan ülkeden 3000 firmaya ait veriler kullanılarak 1989-2000 yılları incelenmiştir. Veri kaynağı Dünya Bankası'dır. Göçün yerli firmaların ticaret faaliyetleri üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Faustino ve Leita (2008a), çalışmalarında dış ticaret değişkenleri olarak; ihracat, ithalat, endüstri-içi ticaret, yatay ve dikey endüstri-içi ticaret değişkenleri kullanılmıştır. Göç değişkeni göçmen miktarıdır. Değişkenlerin logaritması alınmıştır. Çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. 1995-2003 yılları için Portekiz'in 15 Avrupa ülkesiyle yaptığı ticaret incelenmiştir. Göç verilerinin kaynağı Portekiz Ulusal İstatistik Enstitüsü'dür. Göçmen stokunun Portekiz'in ihracatı, ithalatı ve ikili ticareti üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Faustiano ve Leita (2008b), çalışmada dış ticaret değişkenleri olarak ithalat, ihracat, endüstri-içi ticaret, yatay ve dikey endüstri-içi ticaret kullanılmıştır. Çalışmada açıklayıcı değişken olarak kullanılan göçmen miktarının logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Panel veri yöntemi kullanılmıştır. 1995-2003 dönemi için Avrupa Birliği üyesi 15 ülkeden Portekiz'e yapılan göç ve dış ticaret arasındaki ilişki incelenmektedir. Göç değişkeninin kaynağı Portekiz Ulusal İstatistik Enstitüsü'dür. Çalışmanın sonucuna göre göçmen sayısı ve dış ticaret arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Statik modelde göçteki %10'luk bir artış ihracatta %5.98'lik bir artışa, ithalatta ise %5.55'lik bir artışa neden olmaktadır. Dinamik modelde ise göçteki %10'luk bir artış ihracatı %0.47, ithalatı ise %2.34 oranında arttırmaktadır.

White (2008), çalışmasında dış ticaret değişkeni olarak; endüstri-içi ticaret, dikey endüstri ve yatay endüstri değişkenleri kullanılmıştır. Göç değişkeni göçmen stokudur. Çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. ABD'nin 62 ülkeyle

arasındaki göç ve dış ticaret ilişkisi 1989-2001 yılları örneklem alınarak incelenmiştir. Veri kaynağı ABD nüfus sayımı istatistikleri, Heston, Summers ve Aten (2002)'nin Penn Dünya Tabloları ve WDI'dır. Çalışmanın sonucuna göre göçmen stokundaki %10'luk bir artış, yüksek gelirli ülkeden gelen göçmenler için endüstri-içi ticareti %0,43, düşük gelirli ülkelere gelen göçmenler için endüstri-içi ticareti %2,12 düzeyinde arttırmaktadır. Ayrıca yatay endüstri-içi ticaret göç akımlarındaki değişimlerden daha çok etkilenmektedir.

White (2009), çalışmasında dış ticaret değişkeni olarak ihracat ve ithalat kullanılmıştır. Göç; üst orta gelirli ülkeden göç, düşük orta gelirli ülkeden göç, düşük gelirli ülkeden yapılan göç miktarıdır. Değişkenlerin logaritması alınmıştır. Panel çekim modeli kullanılmıştır. ABD'nin 1980-1997 yılları arasında 70 ülke ile olan göç-dış ticaret ilişkisi incelenmiştir. Feenstra (2000) ve nüfus sayımları göç değişkeninin veri kaynağıdır. Göç ve dış ticaret arasındaki ilişki ürün farklılaşmasının derecesine ve ev sahibi ülkenin kişi başına gelirine göre değiştiği belirlenmiştir. Göçmen stokundaki %10'luk bir artışın Birleşik Devletlerin yüksek gelirli ülkelere yaptığı farklılaşmış mal ithalatını %2 arttırdığı bulunmuştur. Düşük gelirli ülkelere gelen göçmen stokundaki %10'luk bir artış Birleşik Devletlerin farklılaşmış ürün ithalatını %4.3 oranında arttırdığı tespit edilmiştir. Homojen mal ihracatını ise %2.5'den %4.3'e çıkardığı sonucuna varılmıştır.

Blanes, Montaner ve Serrano (2009), çalışmalarında dış ticaret değişkeni olarak ihracat kullanılmıştır. Göçmen miktarı kullanılan göç değişkenidir. Değişkenlerin logaritması alınmıştır. Genişletilmiş panel çekim modeli kullanılmıştır. 1996-2004 yılları için 17 İspanya bölgesi ve 83 partner ülke örneklem olarak alınmıştır. Veri kaynağı EPA'nın 2005 metodolojisi'dir. Göçün ihracata pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ghatak, Silaghi ve Daly (2009), çalışmalarında ithalat ve ihracat değişkenleri dış ticaret değişkenleri olarak kullanılmıştır. Göç değişkeni ise göçmen miktarıdır. Değişkenlerin logaritması alınmıştır. Genişletilmiş çekim modeli kullanılmıştır. Çalışmada örneklem olarak 1996-2003 yıllarına ait veriler kullanılarak Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri-İngiltere ilişkisi incelenmektedir. Göçmen miktarındaki artışın dış ticaret değişkenleri üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak

göçmenlerin ithalat üzerindeki etkisinin ihracat üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu bulunmuştur.

Iranzo ve Peri (2009), çalışmalarında toplam ticaret ve göçmen miktarı değişkenleri kullanılmıştır. Yöntem olarak iki ülke ve iki sektörlü modeller kurulmuştur. Çalışma AB'nin Doğu ve Batı Avrupa üyeleri için 1989-2004 yıllarına ait veriler kullanılarak incelenmektedir. Veri kaynağı Barro ve Lee (2001), Caselli ve Coleman (2006), Psacharopoulos ve Patrinos (2004) ve Broda ve Weinstein (2004,2006) dır. Çalışmanın sonucunda Batı ve Doğu Avrupa arasında yaşanan göç hareketlerinden sonra Batı Avrupa %0.3, Doğu Avrupa ise %9.5 oranında dış ticaretin arttığı ortaya konulmuştur.

Buzdağı ve Kızıltan (2011), çalışmalarında dış ticaret değişkeni olarak tüketim malı ihracatını kullanmıştır. Göç değişkeni ise Türkiye'den başka ülkelere giden göçmen nüfusunu kapsamaktadır. Modelde veriler logaritmik olarak ifade edilmiştir. Yöntem olarak yatay kesit analizi yapılmıştır. Örneklem 2009 yılı için 62 ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkeler Türkiye'nin gerçekleştirdiği toplam tüketim malı ihracatının %91'ini oluşturmaktadır. Çalışmada göç verileri Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2009 yılı faaliyet raporundan alınmıştır. Türkiye'den diğer ülkelere giden göçmen sayısındaki artışın, tercih etkisi kanalıyla, ülkelere yapılan tüketim malı ihracatını arttırdığı belirtilmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'den diğer ülkelere giden göçmen sayısındaki artışın, Türkiye'nin ilgili ülkelere yaptığı tüketim malı ihracatını pozitif bir şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Karagöz (2011), çalışmasında göçün ikili ticaret üzerindeki etkisini, ihracat ve ithalat açısından ayrı olarak ele almıştır. Dış ticaret değişkenleri bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Göçmen miktarı ise açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Tüm değişkenler logaritmik değerleriyle analize dahil edilmiştir. Çalışmada genişletilmiş çekim modeli kullanılmıştır. Birim sayısı zaman periyodundan büyük olması, eldeki örneklem olası bütün birimleri kapsamaması ve uzaklık gibi zaman içinde değişmeyen bir değişken kullanıldığı için Rassal etkiler modeli tercih edilmiştir. Örneklem ise Türkiyeli göçmenlerin yerleşik bulunduğu 24 ülke için 2000-2005 yıllarıdır. Veri kaynağı TÜİK ve Dünya Bankası istatistiksel veri tabanıdır. Çalışmanın sonucuna göre, örneklemdeki ülkelerde Türkiyeli göçmen

sayısındaki %10'luk bir artış Türkiye'nin ilgili ülkeden ihracat miktarını %3.1 ile %4.9 arasında, ithalatı ise %2.9 ile %4.5 arasında bir oranda arttırmaktadır.

Felbermayr ve Toubal (2012), çalışmalarında kullanılan dış ticaret değişkenleri ihracat ve ithalattır. Göç değişkeni ise göçmen miktarının ev sahibi ülkenin nüfusuna oranıdır. Çalışmada panel çekim yöntemi kullanılmıştır. Örneklem 2000 yılı için OECD ülkeleri (İzlanda hariç)dir. Veri kaynağı Feenstra ve ark. (2005)'dir. Çalışmada göç miktarındaki %1'lik bir artışın ad valorem tarifelerde %3.7'lik bir azalışa neden olduğu tespit edilmiştir. Bunun %2.3'lük kısmının ise tercih etkisinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gençler ve Çiftçi (2012), çalışmalarında dış ticaret değişkeni olarak ithalat ve dış ticaret açığı kullanılmıştır. Göç verisi olarak ise göç eden işçilerin Türkiye'ye gönderdikleri döviz miktarı kullanılmıştır. Türkiye için dış ticaret finansmanındaki göçmen gönderilerinin rolü 1964-2010 yılı için incelenmiştir. Çalışmada zaman serisi analizi kullanılmıştır. Veriler TÜİK' den alınmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuca göre ithalat ve dış ticaret açığındaki yıllık değişimlere işçi dövizlerindeki yıllık değişimler pozitif yönlü etki etmektedir. Özetle, işçi dövizlerindeki artış ithalat ve dış ticaret açığında yaşanan artışı desteklemektedir.

Domingo ve Silvente (2013), çalışmalarında ikili ihracat, dış ticaret değişkeni olarak kullanılmıştır. Göç değişkeni olarak ise yabancıların ikili stoku kullanılmıştır. Çalışmada panel çekim yöntemi kullanılmıştır. 2007 verileri kullanılarak İspanya'daki 50 il ve İtalya'daki 103 il incelenmiştir. Göç verilerinin kaynağı İtalyan Ulusal İstatistik Enstitüsü ve İspanyol Ulusal İstatistik Enstitüsü'dür. Çalışmanın sonucuna göre bir ilde yaşayan göçmen seviyesinin bu ilden göçmenlerin ülkelerine yapılan ihracatı teşvik ettiği belirtilmiştir. Göçün ihracat üzerindeki etkisi pozitif bulunmuştur.

Campaniello (2014), çalışmasında dış ticaret değişkeni olarak ihracat kullanılmıştır. Göç değişkeni ise göçmen miktarıdır. Örneklem Avrupa - Akdeniz Ortaklığı ülkeleri 1970-2000 (on yıllık periyotlarla) yıllarıdır. Yöntem olarak panel çekim modeli kullanılmıştır. Göç verileri World Bank veri tabanlarından alınmıştır. Çalışmada, AB politika yapıcılarının ortaya koyduğu Avrupa - Akdeniz Ortaklığı

Serbest Ticaret Bölgesi'nin, bu bölgelerdeki ticareti arttıracığı ve ticaret artışının göçü azaltacağı düşüncesinin aksi ortaya çıkmıştır. Serbest ticaretin göçleri azaltmak için bir politika olarak görülmemesi gerektiği ve bu bölgeler arasındaki ticaretin artması göç edenleri arttıracığı ortaya konulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre göç ile ticaret arasında anlamlı derecede pozitif bir ilişki vardır.

Emirhan (2014), çalışmasında dış ticaret değişkeni olarak ticaret hacmi kullanılmıştır. İş gücü akımlarının alternatif iki değişkeni, göç alan ülkelerdeki toplam Türk göçmen stoku ve Türkiye'den ilgili ülkeye o yıl içinde göç eden göçmen sayısı olarak ele alınmıştır. Değişkenler logaritmik olarak modele dahil edilmiştir. Çalışmada göç akımlarının toplam dış ticaret üzerine etkisi değil, endüstri-içi ticaret üzerine etkisi incelenmektedir. Yöntem panel çekim modelidir. Örneklem olarak 20 ülke için 1985-2010 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan göç verileri OECD StatExtracts veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre teorik beklentilerin aksine Türkiye örneğinde göç akımlarının endüstri-içi ticaret oranlarında azalmaya yol açtığı bulunmuştur.

Ortega ve Peri (2014), çalışmaların kullanılan dış ticaret değişkeni ticarete açıklıktır. Göç değişkeni ise göçmen miktarıdır ve logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Çalışmada yatay kesit yöntemi kullanılmıştır. Örneklem 194 ülke için 2000 yılıdır. 2000 yılına ait nüfus sayımlarına göre; ülke nüfusu yaşlara ve eğitim düzeyine göre ayrıştırılmış ve 25 yaşından büyük kişileri kapsamaktadır. Elde edilen verilerle 33.000' den fazla gözlem yapılmıştır. Boş kalan veriler sıfır ile doldurulmuştur. Göç verileri Docquier ve ark. (2010) kaynağından alınmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre göçün dış ticaret açığı üzerinde güçlü ve pozitif bir etkisi vardır.

Sgrignoli, Metulini, Schiavo ve Riccaboni (2015), çalışmalarında dış ticaret değişkeni olarak toplam dış ticaret kullanılmıştır. Göç değişkeni ise göçmen miktarıdır. Panel çekim modeli kullanılmıştır. Çalışmada 2000 yılına ait veriler 146 ülke için incelenmektedir. Göç verilerinin kaynağı Dünya Bankası'dır. Çalışmada göçün ülkeler arasındaki ticareti önemli ölçüde arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Çelebi Boz ve Durmaz (2016), çalışmalarında dış ticaret değişkenleri olarak; ihracat, ithalat ve toplam dış ticaret hacmini kullanmıştır. Göçmen sayısı bağımsız değişken olarak kullanılmış ve logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Kullanılan yöntem panel veri setine dayalı olan genişletilmiş çekim modelidir. Rassal etkiler modeli tercih edilmiştir. Çalışmada en fazla Türk göçmenin bulunduğu 20 ülke 2004-2013 dönemi için incelenmiştir. Göçmen verileri Türkiye İş Kurumu'ndan elde edilmiştir. Çalışmada ilgili ülkelerdeki Türkiye kökenli göçmen sayısındaki artışın ithalat üzerinde pozitif bir etkiye sebep olmasına karşın, ihracat üzerinde herhangi bir etkisine rastlanmamıştır. Göçmenlerin bu ülkelerin dış ticaret hacmi üzerinde de pozitif bir etkisinin olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Lin ve Yang (2017), çalışmalarında ihracat, dış ticaret değişkeni olarak kullanılmıştır. Göç değişkeni ise göçmen oranıdır. İhracat bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Panel çekim yöntemi kullanılmıştır. Göçün ticaretle olan ilişkisi mal gruplarına ayrılarak Çin örneğinde incelenmiştir. Veri kaynağı Dünya Bankası ve Feenstra (2005)'dir. Çalışmanın sonucuna göre göç ve ihracat arasında pozitif bir ilişki vardır. Düşük nitelikli göçmenlerin ihracatı teşvik etkisi yüksek nitelikli göçmenlerden daha fazladır.

2. YÖNTEM

Çalışmada uluslararası göçün dış ticaret üzerindeki etkisini incelemek için panel veri yöntemi kullanılarak tahminler yapılmıştır.¹ Panel veri yönteminin bazı avantaj ve dezavantajları vardır.

Avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yatay-kesit verilere göre panel veriler, türdeş olmama durumunun kontrol edilebilmesine olanak tanır. Türdeş olmama durumunda birimler arasında ölçülemeyen temel değişkenler bakımından farklılıklar bulunur. Bu durum sapmalı tahminlere yol açmaktadır.

¹ Panel veri yöntemiyle ilgili bu kısım, Grene (2012), Kennedy (2006), Baltagi (2005), Arellano (2003), ve Wooldridge (2002) tarafından yapılan çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

- Panel veri yönteminde çoklu doğrusallık sorununa daha az rastlanmaktadır. Bunun nedeni panel verinin, birimler arasındaki değişimlerle dönemler arasındaki değişimleri birleştirmesidir. Daha fazla veriye sahip olması, daha fazla değişkenlik meydana getirmektedir. Böylelikle çoklu doğrusallık sorunun azalmasını sağlar.
- Panel veride çok sayıda gözlem değerinin olması serbestlik derecesinin ve etkililiğin artmasına olanak tanır.
- Panel veri yöntemi dinamik uyarlamaların daha iyi incelenmesi açısından fayda sağlar. Yeterince zaman serisi veya yatay kesit verinin olmadığı durumlarda etkilerin daha iyi ölçülmesini sağlamaktadır. Bu sayede karmaşık davranışsal modellerin test edilmesine fırsat verir.

Panel veri yönteminin dezavantajlarından birisi verinin toplanması ve tasarlanmasındaki zorluktur. Ölçüm hataları, örnek seçim sapması ve heterojenlik sapması panel verinin diğer dezavantajlarıdır.

Klasik panel veri analizinde En Küçük Kareler (OLS-Ordinary Least Squares) Modeli, Rassal Etkiler (RE-Random Effects) Modeli ve Sabit Etkiler (FE-Fixed Effect) Modeli olmak üzere üç farklı model tahmin edilebilir. Panel veri yönteminin analizlerinde kullanılan temel denklem şöyledir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x'_{it} + \varepsilon_{it}$$

Denklemden,

y_{it} ; bağımlı değişkeni

α_i ; sabit kesişim katsayılarını

x'_{it} ; açıklayıcı değişkenler (K adet) setini

β ; matris eğim katsayıları vektörünü

ε_{it} ; hata terimleri vektörünü

i; modelde yer alan birim (birey, grup, ülke, hane halkı) sayısını (i=1,...,N)

t; her bir gruba ait zamanı (t=1,...,T) göstermektedir.

2.1. EN KÜÇÜK KARELER YÖNTEMİ (OLS)

En küçük kareler yöntemi, havuzlanmış (pooled) veri modeli olarak da isimlendirilmektedir. Bu modelde spesifik bireysel ve zaman etkileri yoktur. Bu durumda havuzlanmış verilerle açıklayıcı değişkenlerin, bağımlı değişken üzerinde etkileri araştırılır. Temel denklemi tahmin etmenin en basit yöntemi OLS modelidir. Model, bireysel etkilerin (α_i) birimler arasında ortak ve sabit olduğu ($\alpha_i = \alpha$) varsayımından hareket eder. Bu varsayımla model klasik doğrusal regresyon modeline dönüşmektedir:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x'_{it} + \varepsilon_{it}$$

OLS modelinde her bir birime ve zamana ait kukla değişken kullanılmamaktadır. Bu yöntemin temel varsayımları şöyledir;

$$E[\varepsilon_{it}] = 0$$

$$\text{Var}[\varepsilon_{it}] = \sigma^2$$

$$\text{Cov}[\varepsilon_{it}, \varepsilon_{js}] = 0, (t \neq s) \text{ ya da } (i \neq j) \text{ iken}$$

OLS modeli aynı birimdeki farklı zamanlar için ya da iki farklı birim arasında bir ayrım yapmaz. Birimler arasında bir farklılık varsa bu model doğru tahminlerde bulunmaz. Yine de veri genişliği nedeniyle bu modelin etkinliği yatay-kesit modellere göre daha fazladır.

2.2. SABİT ETKİLER MODELİ

Panel veriler yapısı gereği her bir birime ait farklı kesit katsayıları içerir. Her bir birime ait kesit katsayılarının sabit olduğu durumlarda Sabit Etkiler (FE) Modeli kullanılmaktadır. Model tahmin edilirken her bir birime ait kesit katsayılarının ölçülebilmesi için (N adet) kukla değişken modele dahil edilir. Bu modelin genel ifadesi aşağıdaki gibi gösterilir;

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x'_{it} + \varepsilon_{it}$$

Bu denklemde;

$$\alpha_i = \alpha + \mu_i$$

$$\alpha = \frac{1}{N} \sum_i \alpha_i; \sum_i \mu_i = 0$$

α ; bireysel etkilerin ortalamasını

μ_i ; ortalamalardan bireysel etkinin sapmasını temsil eder. α_i genişletilerek yazıldığı zaman aşağıdaki denklem oluşur.

$$y_{it} = \alpha + \mu_i + \beta x'_{it} + \varepsilon_{it}$$

Panel veri yönteminde hangi modelin seçileceğine dair bazı model belirleme testleri yapılmaktadır. İlk olarak FE modelin mi OLS modelin mi kullanılacağına karar vermek için F testi (Fischer testi) kullanılır.

$$F = \frac{\frac{RSS_r - RSS_{ur}}{N-1}}{\frac{RSS_{ur}}{NT-N-K}} \sim F_{N-1, N(T-1)-K}$$

Denklemde;

RSS_r ; kısıtlanmış modelin (OLS modeli) kalıntı kareleri toplamına

RSS_{ur} ; kısıtlanmış modelin (tek faktörlü FE modeli) kalıntı kareleri toplamına eşittir. FE testiyle sınanan sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotezi (H_1) aşağıdaki gibidir;

$$H_0 = \alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_{N-1} = 0$$

$$H_1 \neq \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \dots \neq \alpha_{N-1} \neq 0$$

H_0 hipotezi etkin modelin OLS olduğunu ifade etmektedir. H_1 hipotezi ise FE modelin daha uygun olduğunu ifade eder. Karar kuralı şöyledir: hesaplanan F istatistiği, tablo değerinden büyük ise ($F > F_{\text{Tablo}}$) H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu

durum kukla değişkene ait katsayıların birbirinden farklı olduğunu gösterir. Bu sebeple bireysel etkileri içeren FE model tercih edilir.

2.3. RASSAL ETKİLER MODELİ

Rassal Etkiler modeli her bir birime ait sabit katsayıların olmadığı, bağımsız tesadüfi değişkenlerin olduğu bir modeldir. Model aşağıdaki gibi ifade edilir;

$$y_{it} = \alpha + \beta x'_{it} + \mu_{it}$$

$$\mu_{it} = \mu_i + \varepsilon_{it}$$

Denklemden hata terimi iki kısımdan oluşur. ε_{it} bilinen hata terimidir. μ_i birimler arasındaki farklılığı ifade eder. Bu modelin temel varsayımları şöyledir;

$$E(\mu_i \varepsilon_{it}) = 0$$

Birbirleriyle ilişkisi yoktur.

$$E(\mu_i) = E(\varepsilon_{it}) = 0$$

Ortalamaları sıfırdır.

$$E(\mu_i x'_{it}) = E(\varepsilon_{it} x'_{it}) = 0$$

x_{it} 'lerden bağımsızdır.

$$E(\mu_i^2) = \sigma_\mu^2$$

μ_i 'lerin varyansları sabittir.

$$E(\varepsilon_{it}^2) = \sigma_\varepsilon^2$$

ε_{it} 'lerin varyansları sabittir.

$$E(\mu_i \mu_j) = 0$$

$i \neq j$ iken

$$E(\varepsilon_{it} \varepsilon_{js}) = 0$$

$i \neq j$ ve $j \neq s$ iken

$$E(\mu_{it}^2) = \sigma_\mu^2 + \sigma_\varepsilon^2$$

Varyansı μ_i 'lerin varyansı ve ε_{it} 'lerin varyansının toplamına eşittir.

$$E(\mu_{it} \mu_{is}) = \sigma_\mu^2$$

Ardışık değerleri ilişkilidir.

OLS yönteminin mi RE modelin mi seçileceğine karar vermek için Langrange Çarpanı (LM - Langrange Multiplier) testi kullanılmaktadır. LM testi birimler arasında değişen varyansın olup, olmadığını test etmektedir.

$$LM_\mu = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{\sum_{i=1}^N [\sum_{t=1}^T \tilde{\varepsilon}_{it}]^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \tilde{\varepsilon}_{it}^2} - 1 \right]^2 \sim \chi_1^2$$

Denkleimde ε_{it} , OLS modeline ait kalıntılara dayanır. LM testinde sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotezi (H_1) aşağıdaki gibidir;

$$H_0 : \sigma_\mu^2 = 0$$

$$H_1 : \sigma_\mu^2 \neq 0$$

H_0 hipotezi birimlerin varyanslarının eşit olduğunu (birimler arası sabit varyans) ifade eder. H_0 hipotezi OLS modelin tercih edilmesi gerektiğini gösterir. H_1 hipotezi ise RE modelin daha uygun olduğunu ifade etmektedir. LM test istatistiği χ^2 (Ki-Kare) dağılımını gösterir. LM istatistik değeri, tablo değerinden büyük ise ($LM_\mu > \chi^2_{\text{tablo}}$) bu durumda H_0 hipotezi reddedilir. Bu durum RE modelin tercih edildiği anlamına gelir.

Model belirlemek için kullanılan son test Hausman Testidir. Bu test birimlere özgü spesifik etkilerin sabit mi rassal (tesadüfi) mı olup olmadığına karar vermek için uygulanır. Yani; FE modelinin mi RE modelinin mi seçileceğine karar vermek için uygulanmaktadır. Hausman testi birimlere spesifik etkilerle açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olup olmadığını test eder. Bu testin istatistiğine ilişkin formül şu şekilde ifade edilir;

$$W = \frac{(\tilde{\beta}_{FE} - \tilde{\beta}_{RE})^2}{Var[\tilde{\beta}_{FE}] - Var[\tilde{\beta}_{RE}]} \sim \chi_K^2$$

Denkleimde $\tilde{\beta}_{FE}$ FE modele ait katsayının tahminini gösterirken, $\tilde{\beta}_{RE}$ RE modele ait katsayıların tahminini gösterir. Bu test ile sınanan sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotezi (H_1) aşağıdaki gibidir;

$$H_0 : Cor(\mu_i, \chi_{it}) = 0$$

$$H_1 : Cor(\mu_i, \chi_{it}) \neq 0$$

H_0 hipotezi birimlere ait spesifik etkilerle açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olmadığını ifade etmektedir. H_0 hipotezi RE modelin kullanılması gerektiğini

gösterirken H_1 hipotezi FE modelin kullanılması gerektiğini gösterir. Hausman test istatistiği χ^2 (Ki-Kare) dağılımına sahiptir. Karar kuralı şu şekildedir: Hausman test istatistik değeri, tablo değerinden büyükse ($W > \chi^2_{tablo}$) H_0 hipotezi reddedilir. H_0 hipotezinin reddedilmesi, FE modelin tercih edilmesi gerektiğini ifade eder.

3. MODEL

Çekim modeli farklı değişkenler arasındaki mekansal etkileşimleri analiz etmek için kullanılan ekonometrik bir yaklaşımdır. Bunun arkasındaki genel fikir, fiziğin yerçekimi teorisinden gelmekte olup, aynı zamanda adını da oradan almıştır. Çekim modelinin uluslararası ticaret akışlarını açıklamak için iki önemli avantajı vardır. Bunlardan ilki model için kullanılacak olan verilerin güvenilir olması ve kolay temin edilebilmesidir. İkincisi ise bu model uluslararası ticaret akımlarını açıklamak için uzun süre tartışılmıştır. Çekim modeli uzamsal etkileşimle ilgili toplam insan davranışlarını hesaba katmak için kullanılan Newton'un yerçekimi yasası ile analojiye dayanan matematiksel bir modeldir. Çekim modeli işgücü göçü ve uluslararası ticaret gibi çeşitli bölgesel ve uluslararası akış türlerinin açıklanmasında başarılı sonuçlar elde etmiştir. Newton yasasına göre çekim gücü, ekonomik büyüklükle doğrudan ilişkili ve bunların arasındaki mesafeyle ters ilişkilidir. (Paas, 2002 :1; 2003: 7).

Literatürde çekim modeli başlangıçta zayıf bir teorik temel oluşturmuştur. Ancak son zamanlarda çekim modeli üzerine ampirik çalışmalar oldukça popüler hale gelmiştir. Bunun sebepleri şöyle sıralanabilir (Tatlıcı, 2009: 14):

- Ticaretin farklılaştırılmış ürünlere dayanan modern teorileri, çekim modeli için geliştirilmiş bir teorik temel sağlar.
- Çift taraflı ticaret akışlarını hesaplamada daha başarılı sonuçlar vermektedir.
- Bölgesel ticari düzenlemelerin ticarete olan etkilerini ampirik olarak test etmeye olan ilgi artış göstermiştir.
- Coğrafya ve ticaret konusunda ekonomistler arasında yeni bir ilgi oluşmuştur.

Tinbergen ve Pöyhönen uluslararası ticaret akışlarını analiz etmek için çekim denklemini uygulayan ilk yazarlardır. O zamandan sonra çekim modeli deneysel dış ticaret analizinde popüler bir araç haline gelmiştir. Tinbergen çalışmasında uluslararası ticarete yerçekimi teorisini uygulamış, analizine coğrafi boyutu da dahil ederek ülkeleri fiziksel bir yere sahip olan varlıklar olarak ele almıştır. Çekim modeli daha sonra çeşitli alanlarda da ampirik çalışmalar için bir araç olarak yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Uluslararası ticarete çekim modeli bağlamında "fiziki varlıklar" ihracatçı ve ithalatçı ülkeler olup "kitleler" ülkelerin ekonomik büyüklüğüdür. İlgili ülkelerin ekonomileri ne kadar büyükse aralarındaki ticaret hacmi o kadar büyük olmaktadır. (Antonucci ve Manzocchi, 2005: 6). Bu durum ekonomisi büyük olan ülkelerin geliri daha fazla olduğundan daha fazla ithalat yapılmasından kaynaklanır. Ayrıca daha fazla ürün üretmekte oldukları için diğer ülkelere ihracat yaparak ülkelerin yapmış oldukları harcamaları çekmiş olur. Ancak iki ülke arasındaki mesafe artarsa maliyetler artacağı için bu ülkeler arasındaki ticarete azalacaktır. (Golovko, 2014: 88). Bununla birlikte mesafe, özellikle taşıma maliyetleri ve teslim süresi nedeniyle ticaret akışları üzerinde bir direnç etkisi uygular.(Antonucci ve Manzocchi, 2005: 6).

Model; göç, doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaret vb. akışlara başarıyla uygulanmıştır. Çekim modeli ihracat, ithalat, ekonomik büyüklük, nüfus, coğrafi uzaklık ve ortak olan bir takım kurumsal özellikleri içeren değişkenlerle açıklanmaktadır. 1970'lerin ikinci yarısından sonra çekim modelini destekleyen çeşitli teorik gelişmeler ortaya çıkmıştır. Anderson çekim denklemlerini, ürün farklılaştırmasını üstlenen bir modelden türetmeye yönelik ilk girişimi yapmıştır. Bergstrand çekim denklemlerinin basit tekeli rekabet modelleri ile ilişkilendirildiği makalelerinde ikili ticaretin teorik olarak belirlenmesini araştırmıştır. (Zaroso ve Lehmann, 2002: 295).

Helpman ve Krugman çekim modelinin doğruluğunu ispat etmek için farklılaştırılmış ürün çerçevesi kullanmıştır. Daha yakın zamanlarda Deardorff çekim denkleminin birçok modelinin karakterize edildiği ve standart ticaret teorilerinden daha gerçekçi olduğunu kanıtlamıştır. Son olarak Anderson ve Wincoop kolaylıkla tahmin edilebilen ve sınır değişkeni ile ilgili belirsizlikleri çözmeye yardımcı olan bir

operasyonel çekim modeli türetmiştir. Bu teorik farklılıklar ampirik uygulamaların sonuçlarındaki çeşitli özellikleri ve çeşitliliği açıklamaya yardım etmektedir. (Zarzoso ve Lehmann, 2002: 295).

Çekim modeli, bölgesel ticaret modellerini keşfetmek için ciddi bir ampirik araç olarak yer almıştır. Uluslararası ticaret akışlarını araştırmak için çekim modelini kurmak adına kullanılan veriler oldukça uygundur. Bölgesel ticaret grupları, döviz kurları, siyasi bloklar, ticaret anlaşmaları, sınır bölgesi faaliyetleri ve tarihsel bağlantılar dahil olmak üzere çeşitli politika konularının etkisini tahmin etmek için bu model yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler, benzer tercihler, aynı alt yapı ve teknoloji, ortak sınır, benzer tarihsel geçmişe sahip olan bölgeler doğal ticaret ortağı olabilir. Genellikle benzer zevklere ve ortak tarihsel geçmişe sahip olan ve bölgesel ekonomik bağlantıları ortak olan ülkeler, aynı popülasyon etrafında şekillenme eğilimindedir. Birbirleriyle ilişkili olan bu bölgeler kendilerini dışsal şoklardan korumak için ortak kurallar oluşturabilir. (Paas, 2003: 8).

Çekim modelinin en önemli değişkenlerinden biri uzaklıktır. Uzaklığın ülkeler arasındaki ticareti negatif olarak etkilemesinin sonucu olarak modele dahil edilmesinin nedenleri şunlardır (Batra, 2004: 3).

- Mesafe, taşıma maliyetleri için bir göstergiyi temsil etmektedir.
- Mesafe, taşıma sırasında geçen sürenin bir göstergesidir. Mesafe azaldıkça yiyeceklerin bozulma ihtimali de azalmaktadır.
- Senkronizasyon maliyetleri açısından fabrikalar çoklu girişleri birleştirdiği zaman darboğazın ortaya çıkmasını önlemek için bu ihtiyaçların zamanlaması senkronize edilir. Mesafe arttıkça senkronizasyon maliyetleri artar.
- İşlem maliyetleri açısından uzaklığa bağlı olarak ticari fırsatların araştırılması ve potansiyel ticaret ortakları arasındaki güvenin tesis edilmesi gibi işlemlerin sayısı artar.
- Kültürel farklılıklar açısından daha büyük coğrafi uzaklıkların daha büyük kültürel farklılıklar ile ilişkili olması mümkündür. Bu farklılıklar ticari ilişkileri kısıtlayıcı sonuçlar doğurabilir.

Çekim modelinde göç, uluslararası ticaret gibi göçmen kaynağı ve hedef ülkeler arasındaki cazip güç tarafından yönlendirilmekte ve bir ülkeden diğer ülkeye taşıma maliyetlerinden etkilenmektedir. Göçün işgücü piyasası modeli, göçmen kaynak ile hedef ülkeler arasındaki cazip gücün, iki ülkedeki emek gelirleri arasındaki farka bağlı olduğunu göstermektedir. Nüfus büyüklüğü de önemlidir. Bir ülkede daha fazla insanın olması, daha fazla insanın göç edeceği anlamına gelir. Ayrıca hedef ülkede nüfus ne kadar büyükse göçmenlerin işgücü piyasası o kadar büyük olacaktır. Ticaret gibi göç maliyetleri de ülkeler arasındaki fiziksel mesafeyle ilişkilidir. (Lewer ve Berg, 2007: 165).

Newton Kanununa göre cisimler birbirlerini kütleleriyle doğru orantılı, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters orantılı bir şekilde çeker. Çekim modelinin temel değişkenleri büyüklük ve uzaklıktır. İki cismin arasındaki çekim gücü basit bir şekilde ifade edilecek olursa (Karagöz, 2011: 62);

$$X_{ij} = A \cdot Y_i^\beta \cdot Y_j^\gamma / D_{ij}^\delta$$

Her iki tarafın logaritması alınarak doğrusallaştırıldığı zaman ise;

$$\log X_{ij} = \alpha + \beta \log Y_i + \gamma \log Y_j - \delta \log D_{ij}$$

Denklemden;

X_{ij} : i ve j cisimleri arasındaki çekim gücünü

Y_i ve Y_j : i ve j cisimlerinin kütlelerini

D_{ij} : cisimler arasındaki uzaklığı temsil eder.

Bu genel çekim modeli ülkeler arasındaki ticaret akımlarına uyarlandığı zaman;

X_{ij} : i ve j ülkelerindeki ticaret hacmini

Y_i ve Y_j : i ve j ülkelerinin ekonomik büyüklüklerini

D_{ij} : ülkeler arasındaki uzaklığı temsil etmektedir.

Hans Linnemann çekim modeline ülke boyutunun ek bir ölçüsü olarak nüfusu dahil etmiştir. Bu modele genişletilmiş çekim modeli denir. Kişi başına gelir düzeyini kullanan genişletilmiş çekim modeli de yaygındır. Nüfus bir ülkenin büyüklüğünün yanı sıra ekonomik büyüklüğünü de temsil etmektedir. Kişi başına düşen gelir ise ekonomik gelişme düzeyini ifade etmektedir. (Paas, 2003: 7).

Genişletilmiş çekim modeli denklemi ise aşağıdaki gibidir (Aysun, 2011: 58):

$$T_{ij} = \beta_0 Y_i^{\beta_1} Y_j^{\beta_2} N_i^{\beta_3} N_j^{\beta_4} D_{ij}^{\beta_5} A_{ij}^{\beta_6} u_{ij}$$

Denklemde;

T_{ij} : i ve j ülkeleri arasındaki ticaret akımlarını

Y : ülkelerin gelirlerini

N : ülkelerin nüfuslarını

D_{ij} : i ve j ülkeleri arasındaki mesafeyi

A_{ij} , i ve j ülkeleri arasındaki ticareti arttıran ya da önleyen diğer faktörleri

u_{ij} : hata terimini ifade etmektedir.

Yukarıdaki denklemde her iki tarafın logaritması alınarak doğrusal hale getirilebilir.

$$\log T_{ij} = \beta_0 + \beta_1 \log Y_i + \beta_2 \log Y_j + \beta_3 \log N_i + \beta_4 \log N_j + \beta_5 \log D_{ij} + \beta_6 A_{ij} + u_{ij}$$

Çekim modeli teorik çalışmaların yanı sıra pratikte nasıl uygulanabileceği konusundaki ampirik çalışmalar, dört önemli konu üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar çok yönlü ticaret direnci, sıfır ticaret akımları, mesafe ve ayrıştırılmış ticaret akımlarıdır. Bunlardan ilki olan çok yönlü ticaret direnci, iki ülkenin ticari partnerleriyle yaptıkları ticaret sırasında karşılaştıkları ortalama ticaret direnci olarak ifade edilmektedir. Bir diğer konu olan sıfır ticaret akımları konusu göz önüne alındığı zaman gerçek hayatta teorilerin aksine çok sayıda sıfır ticaret akımları vardır. Eğer sıfır değerler tesadüfi dağılmışsa açıklayıcı bilgi içermediği için

örneklemin dışında tutulabilir. Veyahut küçük bir sabit eklenerek çekim modeline dahil edilebilir. (Golovko, 2014: 128).

Mesafe ise ticari maliyetleri temsil etmektedir. Çekim modelinin ampirik uygulamasında birçok soruna sebep olmaktadır. Verilerin eksikliği sebebiyle ticari maliyetleri faktörlerinin ölçülmesi imkansızlaşmaktadır. Bu sebeple mesafe değişkeni ticari maliyetler için bir temsili değişken olarak kullanılmaktadır. Mesafenin nasıl ölçülmesi gerektiği hala literatürde tartışma konusudur. Literatürde başka bir seçenek olmadığı için mesafenin ölçülmesinde büyük çember yöntemi genel kabul olarak görülmüştür. Ticaret maliyetlerini temsil etmek amacıyla mesafe, ortak dil, ortak sınır kuklaları gibi ülkelerin coğrafi özelliklerini yansıtan değişkenler modele dahil edilmektedir. Son olarak sektörlere ve ürün gruplarına göre ayrıştırılmış ticaret akımlarının verileri bilhassa gelişmekte olan ülkeler için yetersiz olduğu için çekim modelinde istenilen düzeyde kullanılması oldukça zordur. Bunun yanı sıra sektör ve ürün gruplarına özgü tepkilerin daha kolay anlaşılması dünya ekonomisinde artmakta olan uzmanlaşma sürecinde ticareti kolaylaştıracak uygulamaların oluşmasına katkıda bulunacaktır. (Golovko, 2014: 128-129).

4. VERİ, BEKLENTİLER VE HİPOTEZ

Genişletilmiş çekim modelinden hareketle bu çalışmada kullanılacak olan model 1, 2 ve 3 numaralı denklemde yer almaktadır.

$$\begin{aligned} \text{Log}(IHR)_{it} = & \alpha_{it} + \beta_1 \text{Log}(GOC)_{it} + \beta_2 \text{Log}(GSYH)_{it} + \beta_3 \text{Log}(UZAK)_{it} \\ & + \beta_4 \text{Log}(NFS)_{it} + \beta_5 DK_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} \text{Log}(ITH)_{it} = & \alpha_{it} + \beta_1 \text{Log}(GOC)_{it} + \beta_2 \text{Log}(GSYHTR)_{it} \\ & + \beta_3 \text{Log}(UZAK)_{it} + \beta_4 \text{Log}(NFSTR)_{it} + \beta_5 DK_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (2)$$

$$\begin{aligned} \text{Log}(ITH + IHR)_{it} \\ = & \alpha_{it} + \beta_1 \text{Log}(GOC)_{it} + \beta_2 \text{Log}(GSYH)_{it} \\ & + \beta_3 \text{Log}(GSYHTR)_{it} + \beta_4 \text{Log}(UZAK)_{it} + \beta_5 \text{Log}(NFS)_{it} \\ & + \beta_6 \text{Log}(NFSTR)_{it} + \beta_7 DK_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (3)$$

Model 1, 2 ve 3 numaralı denklemdaki katsayılar, en geniş örnekleme sahip modellerde Türkiye'nin 125 ülke ile yaptığı göçü ve dış ticareti dikkate alarak 2013-2016 dönemine ait panel veri ile tahmin edilmiştir. 2013-2016 döneminin seçilme nedeni, Türkiye'nin bu dönemden önceki uluslararası göç verilerine ulaşamamaktadır. Çalışmada dış ticareti etkileyen unsurlar analiz edilirken kullanılan değişkenlere ilişkin veri, farklı kaynaklardan derlenmiştir. Belirtilen denklemden yer alan değişkenlerin tanımları ve kaynakları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Değişkenlerin Tanımları ve Kaynakları

Değişkenler	Tanımı	Kaynak
Log(IHR)	Türkiye'den diğer ülkelere yapılan cari fiyatlarla dolar cinsinden ihracat miktarının logaritması	UNComtrade
Log(ITH)	Türkiye'nin diğer ülkelerden cari fiyatlarla dolar cinsinden yaptığı ithalat miktarının logaritması	
Log(IHR+ITH)	Türkiye'nin diğer ülkelerle yaptığı dış ticaret toplamının (cari fiyatlarla dolar cinsinden) logaritması	
Log(GOC)	ADNKS'ye göre Türkiye'de bulunan yabancı uyruklu nüfus miktarının logaritması	TÜİK
Log(GSYH)	Ülkelerin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının logaritması (US\$)	Dünya Bankası, UNCTADstat
Log(GSYHTR)	Türkiye'nin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının logaritması (US\$)	
Log(UZAK)	Ülkelerin Türkiye ile arasındaki uzaklığın logaritması (km)	mapcrow.info
Log(NFS)	Ülkelerin nüfusunun logaritması	Dünya Bankası
Log(NFSTR)	Türkiye'nin nüfusunun logaritması	
DK	Döviz kuru oranı	UNCTADstat

Göçün dış ticarete üzerine etkilerini incelemek için kurulan modellerde yer alan açıklayıcı değişkenlerin katsayı işaretlerine ilişkin beklentiler Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: Modelde Kullanılan Açıklayıcı Değişkenlerin Beklenen İşaretleri

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken		
	Log(IHR)	Log(ITH)	Log(IHR+ITH)
Log(GOC)	+	+	+
Log(GSYH)	+		?
Log(GSYHTR)		+	?
Log(UZAK)	-	-	-
Log(NFS)	+		?
Log(NFSTR)		+	?
DK	+	-	?

5. TAHMİN SONUÇLARI

Ampirik sonuçlar, öncelikli olarak verisi ulaşılabilir olan 125 ülke için oluşturulan karma modellere ilişkin tahminlerle başlamaktadır. Ardından ülkeler, daha homojen yapı göstermesi için sanayileşmiş ülkelerden oluşan OECD ülkeleri ve sanayileşmeye devam eden gelişmekte olan ülkeler olarak ikiye ayrıldıktan sonra yenden tahminde bulunulmuştur. Örnekleme yer alan ülkeler listesi Ek 1'de yer almaktadır. Örneklemler verisi ulaşılabilir ülkelerden oluştuğu için rassal bir seçim söz konusudur. Bu nedenle çalışmada yer alan modellerin tamamı RE modelle tahmin edilmiştir. Ayrıca FE model tahmininde her birime ait kesit katsayıları hesaplanırken N (birim sayısı) kadar kukla değişken modele dâhil edildiği için bu modele En Küçük Kareler Kukla Değişken (LSDV – Least Squares Dummy Variables) modeli adı da verilmektedir. Bu durumdan dolayı FE modele bir başka kukla değişken konularak tahmin yapılamaz. Çalışmada iki ülke arasındaki mesafeyi gösteren ve zaman içerisinde değişmeyen değerler alan uzaklık değişkeni nedeniyle FE model tahmincisi etkin değildir.

Uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisi tahmin edilirken ihracat, ithalat ve toplam dış ticaret olmak üzere üç farklı bağımlı değişken kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Ek-2'de ve korelasyon matrisi Ek-3'te yer almaktadır. Değişen varyans ve otokorelasyon sorununun olmaması, doğrusal regresyon modellerinde yer alan temel varsayımlardır. Belirtilen varsayımlardan sapmaların olması durumunda panel veri yönteminde FGLS

(Feasible Generalized Least Square – Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi) tahmincisi kullanılmaktadır. (Greene, 2012) Uygulama bölümünde yer alan modellerde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu olması nedeniyle FGLS tahmincisi kullanılmıştır.

5.1. KARMA MODEL

Karma model, 125 ülkede uluslararası göçün ihracat, ithalat ve dış ticaret üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modeller, herhangi bir kriter gereği ayrıma gitmeksizin verisi ulaşılabilir olan ülkelerin 2013-2016 arasına ait yıllık verisini içermektedir. Bu model, sanayileşmiş OECD ülkeleriyle birlikte gelişmekte olan ülkeleri de kapsadığı için karma model olarak adlandırılmıştır. Karma modele ilişkin veri kullanılarak Tablo 11, 12 ve 13'te toplam 17 model tahmin edilmiştir. Bu modellerin tahmin sonuçlarına geçmeden önce hangi tahmin yönteminin kullanılacağını tespit etmek gerekir. RE modelin kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin LM testi yapılır. Bu test, OLS modelin mi yoksa tek faktörlü RE modelin mi kullanılacağına karar vermek için kullanılır. Belirtilen modellerin tamamında yer alan 17 modelde de χ^2 dağılımı gösteren LM testi sonuçları $LM_\mu > \chi^2_{tablo}$ olduğundan, H_0 hipotezi reddedilir. Bu durum tek faktörlü RE modelin OLS modele tercih edileceği anlamına gelir.

Tablo 11: Karma Modelde Uluslararası Göçün İhracat Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(IHR) N=125 T=4 Gözlem Sayısı=500					
Değişken	1	2	3	4	5
C	18,533 (88,441) ^a	3,136 (2,796) ^a	12,614 (12,075) ^a	12,745 (12,785) ^a	12,775 (12,359) ^a
Log(GOC)	0,141 (2,754) ^a	0,139 (4,327) ^a	0,064 (1,966) ^b	0,084 (3,010) ^a	0,086 (3,209) ^a
Log(GSYH)		0,611 (12,898) ^a	0,675 (14,507) ^a	0,717 (14,599) ^a	0,723 (13,229) ^a
Log(UZAK)			-1,294 (-7,580) ^a	-1,217 (-8,186) ^a	-1,218 (-8,086) ^a
Log(NFS)				-0,117 (-2,626) ^a	-0,127 (-2,276) ^b
DK					-0,018 (-1,065)
R ²	0,0290	0,2835	0,4888	0,4974	0,4959
Düz. R ²	0,0270	0,2806	0,4857	0,4933	0,4908
F Testi	14,89	98,35	158,11	122,46	97,22
LM Testi	640,90	625,39	601,81	591,58	591,95

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

Tablo 11’de yer alan 1.-5. modeller, 125 ülkeden gelen uluslararası göçün ihracat üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 5. modelin sonuçlarına göre Log(GOC) değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1’lik artış ihracat miktarında %0,086 artışa neden olmaktadır. Özetle 125 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan karma modelde bir ülkeden Türkiye’ye gelen uluslararası göç miktarı arttıkça Türkiye’nin o ülkeye yaptığı ihracat artmaktadır.

5. modelde yer alan Log(GSYH) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYH) değişkenindeki %1’lik artış ihracat miktarında %0,723 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye’nin uluslararası göç aldığı ülkelerin GSYH’sindeki artışlar, Türkiye’nin ihracatını artırmaktadır. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde negatifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(UZAK) değişkenindeki artış ihracat miktarını negatif etkilemektedir. Bu sonuca göre Türkiye daha uzak ülkelere daha az ihracat yapmaktadır. Modelde yer alan Log(NFS) değişkeninin katsayı işareti negatifdir. Beklentilere uygun olmayan bu sonuç, %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti negatifdir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 12’de yer alan 6.-10. modeller, 125 ülkeden gelen uluslararası göçün ithalat üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 10. modelin sonuçlarına göre Log(GOC) değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1’lik artış ithalat miktarında %0,477 artışa neden olmaktadır. Özetle 125 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan karma modelde bir ülkeden Türkiye’ye gelen uluslararası göç miktarındaki artış Türkiye’nin o ülkeden yaptığı ithalatı artırmaktadır.

10. modelde yer alan Log(GSYHTR) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYHTR) değişkenindeki %1'lik artış ithalat miktarında %2,763 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin GSYH'sindeki artışlar, uluslararası göç aldığı ülkeden yaptığı ithalatı artırmaktadır. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti negatiftir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modelde yer alan Log(NFSTR) değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve beklentilere uygun olmayan bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti pozitifdir ve beklentilere uygun olmayan bu sonuç, %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 12: Karma Modelde Uluslararası Göçün İthalat Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(ITH) N=125 T=4 Gözlem Sayısı=500					
Değişken	6	7	8	9	10
C	16,963 (60,036) ^a	-73,260 (-7,789) ^a	-70,968 (7,974) ^a	-37,201 (-0,552)	-13,420 (-0,209)
Log(GOC)	0,323 (6,420) ^a	0,465 (9,131) ^a	0,453 (8,790) ^a	0,458 (9,766) ^a	0,477 (14,055) ^a
Log(GSYHTR)		3,244 (9,398) ^a	3,192 (9,584) ^a	2,768 (2,775) ^a	2,763 (2,911) ^a
Log(UZAK)			-0,096 (-1,117)	-0,090 (-0,982)	-0,015 (-0,163)
Log(NFSTR)				-1,221 (-0,542)	-2,587 (-1,193)
DK					0,199 (5,155) ^a
R ²	0,0389	0,0702	0,0702	0,0705	0,0801
Düz. R ²	0,0370	0,0665	0,0646	0,0630	0,0708
F Testi	20,20	18,78	12,49	9,38	8,61
LM Testi	591,82	602,27	601,13	601,31	587,23

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

Tablo 13'de yer alan 11.-17. modeller, 125 ülkeden gelen uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 17. modelin sonuçlarına göre Log(GOC) değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1'lik artış dış ticaret miktarında %0,102 artışa neden olmaktadır. Özetle 125 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan karma modelde bir ülkeden Türkiye'ye gelen uluslararası göç miktarındaki artış Türkiye'nin o ülkeyle yaptığı dış ticareti arttırmaktadır.

17. modelde yer alan Log(GSYH) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYH) değişkenindeki %1'lik artış dış ticaret miktarında %0,767 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin uluslararası göç aldığı ülkelerin GSYH'sindeki artışlar, Türkiye'nin o ülkeyle dış ticaretini artırmaktadır. Log(GSYHTR) değişkeninin katsayı işareti pozitif fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Log(UZAK) değişkenindeki artış dış ticaret miktarını negatif etkilemektedir. Bu sonuca göre Türkiye daha uzak ülkelerle daha az dış ticaret yapmaktadır. Modelde yer alan Log(NFS) değişkeninin katsayı işareti negatiftir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modelde yer alan Log(NFSTR) değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Log(NFSTR) değişkenindeki %1'lik artış dış ticaret miktarında %2,007 azalışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin nüfusu arttıkça diğer ülkelerle yaptığı dış ticaret azalmaktadır. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti negatiftir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 13: Karma Modelde Uluslararası Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(IHR+ITH) N=125 T=4 Gözlem Sayısı=500							
Değişken	11	12	13	14	15	16	17
C	20,079 (74,098) ^a	0,957 (1,019)	-37,174 (-7,498) ^a	-18,015 (-4,018) ^a	-18,079 (-3,954) ^a	39,605 (2,146) ^b	38,172 (2,198) ^b
Log(GOC)	0,021 (0,538)	0,082 (2,982) ^a	0,170 (6,934) ^a	0,092 (6,294) ^a	0,091 (5,523) ^a	0,102 (6,011) ^a	0,102 (5,964) ^a
Log(GSYH)		0,742 (16,971) ^a	0,682 (14,550) ^a	0,765 (20,888) ^a	0,763 (19,092) ^a	0,762 (19,284) ^a	0,767 (17,796) ^a
Log(GSYHTR)			1,382 (8,107) ^a	0,970 (6,086) ^a	0,972 (6,078) ^a	0,256 (0,880)	0,250 (0,838)
Log(UZAK)				-1,021 (-13,367) ^a	-1,024 (-12,463) ^a	-1,008 (-13,162) ^a	-1,012 (-13,191) ^a
Log(NFS)					0,005 (0,122)	0,001 (0,018)	-0,006 (-0,110)
Log(NFSTR)						-2,096 (-3,353) ^a	-2,007 (-3,718) ^a
DK							-0,014 (-0,802)
R ²	0,001	0,4071	0,4363	0,5868	0,5882	0,5906	0,5907
Düz. R ²	0,001	0,4047	0,4329	0,5834	0,5840	0,5856	0,5849
F Testi	0,454	170,62	127,98	175,75	141,14	118,56	101,46
LM Testi	673,04	639,38	661,83	640,51	636,42	637,95	637,01

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

5.2. OECD MODELİ

OECD modeli, sanayileşmiş 33 ülkede uluslararası göçün ihracat, ithalat ve dış ticaret üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modeller, verisi ulaşılabilir olan ülkelerin 2013-2016 arasına ait yıllık verisini içermektedir. OECD modeline ilişkin veri kullanılarak Tablo 14, 15 ve 16’da toplam 17 model tahmin edilmiştir. Bu modellerin tahmin sonuçlarına geçmeden önce hangi tahmin yönteminin kullanılacağını tespit etmek gerekir. RE modelin kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin LM testi yapılır. Bu test, OLS modelin mi yoksa tek faktörlü RE modelin mi kullanılacağına karar vermek için kullanılır. Belirtilen modellerin tamamında yer alan 17 modelde de χ^2 dağılımı gösteren LM testi sonuçları $LM_\mu > \chi^2_{tablo}$ olduğundan, H_0 hipotezi reddedilir. Bu durum tek faktörlü RE modelin OLS modele tercih edileceği anlamına gelir.

Tablo 14’te yer alan 18.-22. modeller, OECD üyesi 33 ülkeden gelen uluslararası göçün ihracat üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 22. modelin sonuçlarına göre Log(GOC) değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1’lik artış ihracat miktarında %0,150 artışa neden olmaktadır. Özetle 33 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan OECD modelinde bir ülkeden Türkiye’ye gelen uluslararası göç miktarı arttıkça Türkiye’nin o ülkeye yaptığı ihracat artmaktadır.

22. modelde yer alan Log(GSYH) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYH) değişkenindeki %1’lik artış ihracat miktarında %0,517 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye’nin uluslararası göç aldığı ülkelerin GSYH’sindeki artışlar, Türkiye’nin ihracatını artırmaktadır. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde negatifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(UZAK) değişkenindeki artış ihracat miktarını negatif etkilemektedir. Bu sonuca göre Türkiye daha uzak ülkelere daha az ihracat yapmaktadır. Modelde yer alan Log(NFS) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak

anlamlıdır. Log(NFS) değişkenindeki %1’lik bir artış ihracatta %0,202 oranında artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye’nin uluslararası göç aldığı ülkelerin nüfusundaki artış, Türkiye’nin o ülkeye olan ihracatını artırmaktadır. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. DK değişkeninde 1 birimlik artış ihracatı %0,171 artırmaktadır. Bu sonuca göre döviz kurundaki yükselmeler, Türkiye’nin o ülkeye yaptığı ihracatı artırmaktadır.

Tablo 14: OECD Modelinde Uluslararası Göçün İhracat Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(IHR) N=33 T=4 Gözlem Sayısı=132					
Değişken	18	19	20	21	22
C	16,587 (38,881) ^a	8,709 (5,098) ^a	10,633 (10,063) ^a	11,729 (10,599) ^a	10,296 (8,182) ^a
Log(GOC)	0,583 (12,252) ^a	0,432 (9,142) ^a	0,241 (3,811) ^a	0,218 (3,701) ^a	0,150 (2,990) ^a
Log(GSYH)		0,332 (5,299) ^a	0,622 (7,470) ^a	0,453 (3,226) ^a	0,517 (4,257) ^a
Log(UZAK)			-1,032 (-8,584) ^a	-1,055 (-9,398) ^a	-1,037 (-8,995) ^a
Log(NFS)				0,229 (1,877) ^c	0,212 (2,309) ^b
DK					0,171 (4,087) ^a
R ²	0,2684	0,3138	0,5531	0,5520	0,5925
Düz. R ²	0,2627	0,3031	0,5426	0,5378	0,5763
F Testi	47,69	29,50	52,81	39,12	36,64
LM Testi	178,06	177,87	155,43	154,76	153,28

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

Tablo 15’de yer alan 23.-27. modeller, OECD üyesi 33 ülkeden gelen uluslararası göçün ithalat üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 27. modelin sonuçlarına göre Log(GOC) değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1’lik artış ithalat miktarında %0,586 artışa neden olmaktadır. Özetle 33 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan OECD modelinde bir ülkeden Türkiye’ye gelen uluslararası göç miktarındaki artış Türkiye’nin o ülkeden yaptığı ithalatı artırmaktadır.

Tablo 15: OECD Modelinde Uluslararası Göçün İthalat Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(ITH) N=33 T=4 Gözlem Sayısı=132					
Değişken	23	24	25	26	27
C	17,487 (41,097) ^a	-54,558 (-9,289) ^a	-51,975 (-8,260) ^a	10,178 (2,858) ^a	-6,445 (-0,519) ^a
Log(GOC)	0,521 (11,335) ^a	0,594 (14,074) ^a	0,585 (13,491) ^a	0,583 (13,042) ^a	0,586 (13,762) ^a
Log(GSYHTR)		2,598 (12,807) ^a	2,589 (12,535) ^a	1,786 (23,851) ^a	1,855 (15,226) ^a
Log(UZAK)			-0,278 (-2,797) ^a	-0,278 (-2,812) ^a	-0,304 (-2,829) ^a
Log(NFSTR)				-2,204 (-22,829) ^a	-1,375 (-2,557) ^a
DK					-0,063 (-2,170) ^a
R ²	0,2215	0,3892	0,3997	0,4035	0,4019
Düz. R ²	0,2155	0,3797	0,3856	0,3847	0,3782
F Testi	36,99	41,10	28,41	21,47	16,93
LM Testi	167,92	177,21	176,27	176,43	176,18

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

27. modelde yer alan Log(GSYHTR) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitif ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYHTR) değişkenindeki %1'lik artış ithalat miktarında %1,855 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin GSYH'sindeki artışlar, uluslararası göç aldığı ülkeden yaptığı ithalatı artırmaktadır. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde negatiftir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuca göre Türkiye daha uzak ülkelere daha az ithalat yapmaktadır. Modelde yer alan Log(NFSTR) değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve beklentilere uygun olmayan bu sonuç, %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. DK değişkeninde 1 birimlik artış ithalatı %0,063 azaltmaktadır. Bu sonuca göre döviz kurundaki yükselmeler, Türkiye'nin o ülkeden yaptığı ithalatı azaltmaktadır.

Tablo 16'da yer alan 28.-34. modeller, OECD üyesi 33 ülkeden gelen uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 34. modelin sonuçlarına göre Log(GOC)

değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1'lik artış dış ticaret miktarında %0,104 artışa neden olmaktadır. Özetle 33 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan OECD modelinde bir ülkeden Türkiye'ye gelen uluslararası göç miktarındaki artış Türkiye'nin o ülkeyle yaptığı dış ticareti arttırmaktadır.

34. modelde yer alan Log(GSYH) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYH) değişkenindeki %1'lik artış dış ticaret miktarında %0,660 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin uluslararası göç aldığı ülkelerin GSYH'sindeki artışlar, Türkiye'nin o ülkeyle dış ticaretini arttırmaktadır. Log(GSYHTR) değişkeninin katsayı işareti negatiftir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Log(UZAK) değişkenindeki artış dış ticaret miktarını negatif etkilemektedir. Bu sonuca göre Türkiye daha uzak ülkelerle daha az dış ticaret yapmaktadır. Modelde yer alan Log(NFS) değişkeninin katsayı işareti pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(NFS) değişkenindeki %1'lik artış dış ticarete %0,198 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin uluslararası göç aldığı ülkelerin nüfusundaki artışlar, Türkiye'nin o ülkeyle yaptığı dış ticareti arttırmaktadır. Modelde yer alan Log(NFSTR) değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Log(NFSTR) değişkenindeki %1'lik artış dış ticaret miktarında %1,204 azalışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin nüfusu arttıkça diğer ülkelerle yaptığı dış ticaret azalmaktadır. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti negatiftir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 16: OECD Modelinde Uluslararası Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(IHR+ITH) N=33 T=4 Gözlem Sayısı=132							
Değişken	28	29	30	31	32	33	34
C	18,409 (54,910) ^a	2,980 (0,947)	-10,147 (-3,500) ^a	4,114 (0,999)	-0,125 (-0,021)	39,825 (5,983) ^a	35,901 (5,235) ^a
Log(GOC)	0,466 (6,107) ^a	0,214 (5,152) ^a	0,280 (6,839) ^a	0,112 (3,638) ^a	0,106 (3,322) ^a	0,103 (3,092) ^a	0,104 (3,132) ^a
Log(GSYH)		0,639 (5,584) ^a	0,552 (4,429) ^a	0,819 (10,913) ^a	0,645 (0,722) ^a	0,653 (8,758) ^a	0,660 (8,491) ^a
Log(GSYHTR)			0,544 (5,826) ^a	0,117 (1,045)	0,319 (1,629)	-0,205 (-1,267)	-0,198 (-1,209)
Log(UZAK)				-1,046 (-14,162) ^a	-1,048 (-19,688) ^a	-1,053 (-20,285) ^a	-1,061 (-19,859) ^a
Log(NFS)					0,208 (2,125) ^b	0,204 (2,083) ^b	0,198 (1,979) ^b
Log(NFSTR)						-1,409 (-9,707) ^a	-1,204 (-6,464) ^a
DK							-0,016 (-1,479)
R ²	0,2204	0,4315	0,4463	0,7328	0,7647	0,7665	0,7622
Düz. R ²	0,2144	0,4227	0,4333	0,7244	0,7553	0,7553	0,7488
F Testi	36,76	48,97	34,39	87,09	81,89	68,42	56,78
LM Testi	180,92	182,27	183,81	162,22	154,20	154,43	152,73

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

5.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER MODELİ

Gelişmekte olan ülkeler modeli, OECD üyesi olmayan 92 ülkede uluslararası göçün ihracat, ithalat ve dış ticaret üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modeller, verisi ulaşılabilir olan ülkelerin 2013-2016 arasına ait yıllık verisini içermektedir. OECD modeline ilişkin veri kullanılarak Tablo 17, 18 ve 19’da toplam 17 model tahmin edilmiştir. Bu modellerin tahmin sonuçlarına geçmeden önce hangi tahmin yönteminin kullanılacağını tespit etmek gerekir. RE modelin kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin LM testi yapılır. Bu test, OLS modelin mi yoksa tek faktörlü RE modelin mi kullanılacağına karar vermek için kullanılır. Belirtilen modellerin tamamında yer alan 17 modelde de χ^2 dağılımı gösteren LM testi sonuçları $LM_\mu > \chi^2_{tablo}$ olduğundan, H_0 hipotezi reddedilir. Bu durum tek faktörlü RE modelin OLS modele tercih edileceği anlamına gelir.

Tablo 17’de yer alan 35.-39. modeller, gelişmekte olan 92 ülkeden gelen uluslararası göçün ihracat üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 39. modelin sonuçlarına göre Log(GOC)

değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1'lik artış ihracat miktarında %0,101 artışa neden olmaktadır. Özetle 92 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan gelişmekte olan ülkeler modelinde bir ülkeden Türkiye'ye gelen uluslararası göç miktarı arttıkça Türkiye'nin o ülkeye yaptığı ihracat artmaktadır.

Tablo 17: Gelişmekte Olan Ülkeler Modelinde Uluslararası Göçün İhracat Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(IHR) N=92 T=4 Gözlem Sayısı=368					
Değişken	35	36	37	38	39
C	18,294 (49,421) ^a	3,259 (1,787) ^c	13,741 (5,773) ^a	13,412 (6,041) ^a	13,733 (5,821) ^a
Log(GOC)	0,115 (3,375) ^a	0,128 (4,057) ^a	0,036 (0,979)	0,081 (1,978) ^b	0,101 (2,533) ^b
Log(GSYH)		0,607 (7,263) ^a	0,674 (13,176) ^a	0,810 (12,901) ^a	0,846 (17,044) ^a
Log(UZAK)			-1,401 (-6,373) ^a	-1,211 (-4,725) ^a	-1,199 (-4,736) ^a
Log(NFS)				-0,293 (-3,717) ^a	-0,374 (-7,919) ^a
DK					-0,139 (-13,554) ^a
R ²	0,0222	0,2269	0,4229	0,4523	0,4624
Düz. R ²	0,0195	0,2226	0,4182	0,4463	0,4549
F Testi	8,33	53,57	88,93	74,96	62,27
LM Testi	456,47	446,22	443,26	424,82	427,39

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

39. modelde yer alan Log(GSYH) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYH) değişkenindeki %1'lik artış ihracat miktarında %0,846 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin uluslararası göç aldığı ülkelerin GSYH'sindeki artışlar, Türkiye'nin ihracatını artırmaktadır. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde negatiftir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(UZAK) değişkeni ihracatı negatif etkilemektedir. Bu sonuca göre Türkiye daha uzak ülkelere daha az ihracat yapmaktadır. Modelde yer alan Log(NFS) değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve beklentilere uygun olmayan bu sonuç, %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti negatiftir ve beklentilere uygun olmayan bu sonuç, %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 18’de yer alan 40.-44. modeller, gelişmekte olan 92 ülkeden gelen uluslararası göçün ithalat üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 44. modelin sonuçlarına göre Log(GOC) değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1’lik artış ithalat miktarında %0,441 artışa neden olmaktadır. Özetle 92 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan gelişmekte olan ülkeler modelinde bir ülkeden Türkiye’ye gelen uluslararası göç miktarındaki artış Türkiye’nin o ülkeden yaptığı ithalatı arttırmaktadır.

Tablo 18: Gelişmekte Olan Ülkeler Modelinde Uluslararası Göçün İthalat Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(ITH) N=92 T=4 Gözlem Sayısı=368					
Değişken	40	41	42	43	44
C	16,477 (39,175) ^a	-75,349 (-4,419) ^a	-77,511 (-3,77) ^a	-61,428 (-0,583)	-60,901 (-0,576)
Log(GOC)	0,293 (12,213) ^a	0,427 (24,08) ^a	0,437 (9,608) ^a	0,439 (7,284) ^a	0,441 (7,451) ^a
Log(GSYHTR)		3,304 (5,328) ^a	3,361 (4,762) ^a	3,162 (2,420) ^b	3,164 (2,421) ^b
Log(UZAK)			0,065 (0,359)	0,069 (0,341)	0,073 (0,373)
Log(NFSTR)				-0,587 (-0,143) ^a	-0,621 (-0,150)
DK					0,005 (0,071)
R ²	0,0341	0,0582	0,0584	0,0585	0,0588
Düz. R ²	0,0315	0,0530	0,0506	0,0481	0,0458
F Testi	12,95	11,28	7,531	5,644	4,526
LM Testi	404,01	411,12	408,41	408,52	405,16

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

44. modelde yer alan Log(GSYHTR) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYHTR) değişkenindeki %1’lik artış ithalat miktarında %3,164 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye’nin GSYH’sindeki artışlar, uluslararası göç aldığı ülkeden yaptığı ithalatı arttırmaktadır. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti pozitifdir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuç, çalışmamızın beklentilerine uygun değildir. Ancak literatürde mesafenin etkisinin olmadığını savunan çalışmalar da mevcuttur. Leamer ve Levinsohn (1995)

çalışmalarında, meydana gelen teknoloji ve bilişim gelişmelerinden dolayı dünyanın gittikçe küçüldüğünü ve mesafenin öneminin kalmadığını ifade etmiştir. Modelde yer alan Log(NFSTR) değişkeninin katsayı işareti negatiftir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti pozitiftir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 19’da yer alan 45.-51. modeller, gelişmekte olan 92 ülkeden gelen uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisini incelemek amacıyla tahmin edilmiştir. Bu modellerin tamamında değişken katsayıları tutarlı sonuçlar vermektedir. En fazla değişkeni içeren en geniş kapsamlı 51. modelin sonuçlarına göre Log(GOC) değişkeninin katsayı işareti beklentilere uygun bir şekilde pozitiftir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GOC) değişkenindeki %1’lik artış dış ticaret miktarında %0,137 artışa neden olmaktadır. Özetle 92 ülkenin 2013-2016 yılları arasına ait verisini kapsayan gelişmekte olan ülkeler modelinde bir ülkeden Türkiye’ye gelen uluslararası göç miktarındaki artış Türkiye’nin o ülkeyle yaptığı dış ticareti arttırmaktadır.

Tablo 19: Gelişmekte Olan Ülkeler Modelinde Uluslararası Göçün Dış Ticaret Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken: Log(IHR+ITH) N=92 T=4 Gözlem Sayısı=368							
Değişken	45	46	47	48	49	50	51
C	19,634 (46,614) ^a	1,363 (1,410)	-51,460 (-7,385) ^a	-29,095 (-6,333) ^a	-29,521 (-6,264) ^a	44,085 (1,878) ^c	42,139 (1,825) ^c
Log(GOC)	0,011 (0,501)	0,083 (2,642) ^a	0,205 (8,326) ^a	0,109 (8,153) ^a	0,117 (7,308) ^a	0,135 (7,690) ^a	0,137 (7,534) ^a
Log(GSYH)		0,723 (14,416) ^a	0,650 (10,761) ^a	0,733 (19,530) ^a	0,754 (12,752) ^a	0,754 (12,639) ^a	0,770 (13,807) ^a
Log(GSYHTR)			1,991 (7,342) ^a	1,386 (7,757) ^a	1,398 (7,604) ^a	0,510 (1,561)	0,480 (1,433)
Log(UZAK)				-0,985 (-10,842) ^a	-0,955 (-7,719) ^a	-0,922 (-8,362) ^a	-0,926 (-8,308) ^a
Log(NFS)					-0,043 (-0,681)	-0,052 (-0,878) ^a	-0,082 (-1,518)
Log(NFSTR)						-2,719 (-3,206) ^a	-2,559 (-3,171) ^a
DK							-0,050 (-2,754) ^a
R ²	0,0002	0,3339	0,3857	0,4985	0,5081	0,5118	0,5149
Düz. R ²	0,0024	0,3302	0,3806	0,4930	0,5013	0,5037	0,5055
F Testi	0,102	91,48	76,20	90,22	74,79	63,09	54,61
LM Testi	484,16	453,14	479,74	473,40	464,30	466,24	464,86

Not: (1) a, b, c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. (2) Parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. (3) RE modeli tahmin edilirken FGLS tahmincisi kullanılmıştır. (4) LM testi, Rassal Etkiler Modeli için kullanılan Breusch-Pagan LM testini ifade etmektedir.

51. modelde yer alan Log(GSYH) değişkeninin katsayı işareti, beklentilere uygun bir şekilde pozitifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Log(GSYH) değişkenindeki %1'lik artış dış ticaret miktarında %0,770 artışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin uluslararası göç aldığı ülkelerin GSYH'sindeki artışlar, Türkiye'nin o ülkeyle dış ticaretini artırmaktadır. Log(GSYHTR) değişkeninin katsayı işareti pozitifdir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modelde yer alan Log(UZAK) değişkeninin katsayı işareti negatifdir ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu sonuca göre Türkiye daha uzak ülkelerle daha az dış ticaret yapmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin diğer ülkelere olan uzaklığı arttıkça o ülkelerle yaptığı dış ticaret azalmaktadır. Modelde yer alan Log(NFS) değişkeninin katsayı işareti negatifdir fakat istatistiksel olarak anlamlı değildir. Modelde yer alan Log(NFSTR) değişkeninin katsayı işareti negatifdir ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Log(NFSTR) değişkenindeki %1'lik artış dış ticaret miktarında %2,559 azalışa neden olmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'nin nüfusu arttıkça diğer ülkelerle yaptığı dış ticaret azalmaktadır. Modelde yer alan DK değişkeninin katsayı işareti negatifdir ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. DK değişkeninde 1 birimlik artış dış ticareti %0,050 azaltmaktadır. Bu sonuca göre döviz kurundaki yükselmeler, Türkiye'nin o ülkelerle yaptığı dış ticareti azaltmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisini incelemek için panel veri yöntemine dayanan genişletilmiş çekim modeli kullanılmıştır. Uygulama bölümü, Türkiye'nin göç aldığı 125 ülkenin 2013-2016 dönemine ilişkin verisini kapsamaktadır. Türkiye'ye gelen uluslararası göçe ilişkin verinin sınırlı olması bu konuda zaman serisi analizi yapmayı olanaksız kılmaktadır. Bu sebeple yöntem olarak zaman serisi analizi yerine panel veri yöntemi tercih edilmiştir. Dengeli panel veri yönteminde veri setinde gözlenemeyen verinin olmaması gerekir. Bu nedenle verisi eksik olan ülkeler modele dâhil edilmemiştir. Çalışmada en geniş örnekleme sahip olan karma modelde 125 ülkeye ait veriler yer almaktadır. Ayrıca örneklemin daha homojen hale getirilmesi için OECD üyesi olan 33 sanayileşmiş ülke için bir model ve OECD üyesi olmayan 92 gelişmekte olan ülke için bir diğer model oluşturulmuştur.

Uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisini tespit etmek için genişletilmiş çekim modelinden faydalanılmıştır. Çekim modeli, dış ticareti belirleyen faktörlerin etkisini test etmek için oldukça başarılı bir modeldir. Çalışmada bağımlı değişken olarak dış ticareti temsilen ihracat, ithalat ve ikisinin toplamından oluşan toplam dış ticaret olmak üzere üç farklı değişken alınmıştır. Çekim modelinden hareketle açıklayıcı değişken olarak diğer ülkelerden Türkiye'ye gelen göçmen nüfusu; diğer ülkelerin GSYH'si, Türkiye'nin GSYH'si, ülkelerin Türkiye ile arasındaki uzaklık, diğer ülkelerin nüfusu ve Türkiye'nin nüfusu kullanılmıştır. Ayrıca dış ticaretin önemli bir belirleyici olan döviz kuru değişkeni modellerde yer almıştır. Belirtilen açıklayıcı değişkenler, bağımlı değişkenlere göre farklı modellerde kullanılmıştır.

Panel çekim modelinde Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki mesafeyi ifade eden uzaklık değişkeni tüm modellerde yer almaktadır. Bu değişken yıllar içinde değişiklik göstermediği için kukla değişken yapısına sahiptir. Bu nedenle uzaklık değişkeni, doğası gereği birçok kukla değişkene dayanan sabit etkiler modelinde kullanılamaz. Ayrıca örnekleme yer alan ülkeler, verisi ulaşılabilir olanlardan oluştuğu için rassal bir seçim söz konusudur. Belirtilen nedenlerle çalışmada yer alan modellerin tamamı rassal etkiler modeliyle tahmin edilmiştir. Panel veri yöntemine dayalı olarak tahmin edilen doğrusal regresyon modellerinde değişen

varyans ve otokorelasyon gibi iki temel sorunla karşılaşmaktadır. Bu nedenle belirtilen sorunlardan arındırılmış bir tahminde bulunmak amacıyla ampirik sonuçlar, FGLS (Feasible Generalized Least Square – Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi) tahmincisi ile elde edilmiştir.

Yukarıda yer alan açıklamalar ışığında çalışmanın en temel sonucuna göre 2013-2016 yılları arasında Türkiye'nin diğer ülkelerden aldığı uluslararası göç Türkiye'nin o ülkelerle yaptığı ticareti pozitif etkilemektedir. Bu sonuç, Türkiye'nin hem OECD ülkeleriyle hem de gelişmekte olan ülkelerle yaptığı ticaret için geçerlidir. Ayrıca her iki ülke grubunda uluslararası göçün ihracat, ithalat ve ikisinin toplamından oluşan toplam ticaret üzerine etkisi pozitifdir. Bu sonuçlar Karagöz (2011), Head ve Ries (1998), Bacarreza ve Ehrlich (2006) ve Faustino ve Leitao (2008) tarafından başka ülkeler için yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarıyla tutarlıdır.

Çalışmanın temel sonucu, beklentilere uygundur. Bu sonuç, uluslararası göçmenlerin yaşadıkları toplumun refahına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu sonuç, bir toplumda göçmenlere yönelik negatif tutumların azalmasına sebep olabilir. Bu durum göçün kabul edilebilirliği açısından önemli bir toplumsal faydasının olduğunu göstermektedir. Çünkü uluslararası göçün bir ülkedeki dış ticaret üzerine pozitif etkisinin o ülkedeki vatandaşlar tarafından bilinmesi göçmenlere bakış açısını değiştirecektir.

Ampirik sonuçlar, dış ticareti temsil eden değişkenler açısından detaylıca incelendiğinde dikkat çekici diğer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye'ye gelen uluslararası göçün diğer ülkelerden yaptığı ithalat üzerine etkisi, diğer ülkelere yaptığı ihracat üzerine etkisinden büyüktür. Bu sonuç hem OECD ülkeleri için hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerli bir sonuçtur. Bu sonuç, tercih etkisinin baskın bir şekilde ortaya çıktığını göstermektedir. Göçmenlerin göç ettikleri ülkede nihai mal talebine devam ettikleri söylenebilir. Bu yorumun net olarak yapılabilmesi için endüstri-içi ticaret oranları üzerinden yeni çalışmalar yapılması önerilebilir.

Uluslararası göçün ithalatı ihracattan daha fazla arttırması Türkiye'ye gelen göçmenlerin nitelikli bir işgücüne sahip olmamasından kaynaklanabilir. Çünkü

nitelikli işgücüne sahip göçmenler, bir ülkeye göç ettiği zaman o ülkede, kendi ülkesinde üretilen ürünlere yönelik yeni bir piyasa oluşturabilir. Sahip oldukları bilgileri o ülkeye daha iyi aktarabilir. Göç alan ülke, göç veren ülkenin mallarını kendi ülkesinde üreterek göç veren ülkenin mallarına yönelik talebi karşılayabilir. Bu noktadan hareketle Türkiye'nin nitelikli işgücüne odaklanan göçmen politikası oluşturması gerektiği söylenebilir. Bu alanda kalkınmayı destekleyici yeni kanunlar düzenlenerek özellikle nitelikli işgücüne yönelik göçü teşvik edici girişimlerde bulunulabilir.

Dış ticareti belirleyen diğer değişkenlere ilişkin sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: (1) Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkelerin gelir düzeyinin artması o ülkeye yapılan ihracatı artırmaktadır. (2) Türkiye'nin geliri arttıkça diğer ülkelerden yaptığı ithalat artmaktadır. (3) Türkiye'nin diğer ülkelere olan uzaklığı arttıkça o ülkelerle yaptığı dış ticaret azalmaktadır. Bu sonucun bir istisnası vardır: Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelere yaptığı ithalat ile o ülkelere olan uzaklığı arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. (4) Nüfus değişkeninin dış ticaret üzerinde etkisi hem ülke grupları için hem de bağımlı değişkenler açısından karmaşık sonuçlar vermektedir. Bu değişkene ait en önemli sonuç, OECD ülkelerinin nüfusundaki artışın o ülkeye yapılan ihracatı artırdığını göstermektedir. (5) Döviz kurunun Türkiye'nin OECD ülkeleriyle yaptığı ihracat üzerine etkisi pozitifken ithalat üzerine etkisi negatiftir. Bu sonuç teorik beklentilere uygundur. Fakat döviz kurunun Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelere yaptığı ihracat ve ithalat üzerine etkisi beklentilere uygun değildir.

KAYNAKÇA

- Akgül, A., Kaptı, A. ve Demir, O. Ö. (2015). Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz, *The Global A Journal of Policy and Strategy*, 1(2): 1-22.
- Antonucci, D. ve Manzocchi, S. (2005). Does Turkey Have a Special Trade Relation With The EU? A Gravity Model Approach, *LuiSS Lab on European Economics, LLEE Working Document*, No. 35.
- Aral, A. (2015). *Türkiye’de Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 dönemi eş bütünleşme analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Arda, E. (2002). *Ekonomi Sözlüğü*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Arellano, M. (2003). *Panel Data Econometrics*, Oxford: Oxford University Press.
- Artan, S. ve Kalaycı, C. (2009). İnternetin Uluslararası Ticaret Üzerine Etkileri: OECD Ülkeleri Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2): 175-187.
- Aygören, Y. (2014). *Döviz Kuru-Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Ayhan, F. (2016). *Döviz Kuru Oynaklığı, Dış Ticaret ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aysun, A. (2011). *Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Bacarreza, G. J. C. ve Ehrlich, L. (2006). The Impact of Migration on Foreign Trade: A Developing Country Approach, *Munich Personal RePEc Archive*, No:1090.
- Baldwin, R. E. (1986). Structural Change and Patterns of International Trade, *NBER Working Paper*, No: 2058: 1-20.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, West Sussex: John Wiley & Sons.

- Batra, A. (2004). India's Global Trade Potential: The Gravity Model Approach, *ICRIER Working Paper*, No. 151.
- Bayar, M. (2013). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Bayraklı, C. (2007). *Dış Göçün-Sosyo Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir)Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Blanes. J. V., (2005). Does Immigration Help to Explain Intra-Industry Trade? Evidence for Spain, *Review of World Economics*,141(2): 244-270.
- Blanes, J. V., Montaner, J. A. M. ve Serrano, G. (2009). The link between immigration and trade in the Spanish regions, http://www.ub.edu/jei/papers/MARTIN_MONTANER-BLANES_SERRANO.pdf, (Erişim: 28.11.2017).
- Bruder, J. (2004). Are Trade and Migration Substitutes or Complements? The Case of Germany, 1970-1998, *Working Paper*, University of Rostock, Germany.
- Buzdağlı, Ö. ve Kızıltan, A. (2011). Göç - Ticaret İlişkisi: Türkiye'nin Tüketim Malı İhracatı Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4): 65-75.
- Campaniello, N. (2014). The causal effect of trade on migration: Evidence from countries of the Euro-Mediterranean partnership, *Labour Economics*, 30(2014): 223-233.
- Charbit, Y. (2002). The Political Failure of an Economic Theory: Physiocracy, *Population-E*, 57(6): 855-884.
- Cingöz, B. (2011). *Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Analizi (1980-2008)*. (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

- Cwik, F. P. (2011). The New Neo-Mercantilism: Currency Manipulation as a Form of Protectionism, *Economic Affairs*, 31(3): 7-11.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, ?(17): 67-91.
- Çapan, Z. İ. (2009). *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Çayan, O. (2018). *Uluslararası İşgücü Göçü ve İşsizlik Üzerine Etkisi: 2009-2015 Yılları Arası Türkiye İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çelebi Boz, F. ve Durmaz, A. (2016). Göçmenlerin Uluslararası Ticaret Üzerine Etkisi: Mena Bölgesi'ndeki Türk Göçmenler Üzerine Bir Uygulama, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2016(17): 259-272.
- Çevik, E. (2014). *Dış Ticaretin Ekonomik Büyümeye Etkisi: 1998-2013*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Deardorff, A. (1998). Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?, *The Regionalization of the World Economy, Nber Working Paper*, No. 5377.
- Deardorff, A., Stern, R. M. (1997). Measurement of Non-Tariff Barriers, *OECD Economic Department Working Paper*, No.179: 4-5.
- Deniz, T. (2014). Uluslar Arası Göç Perspektifinde Türkiye, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1): 175-204.
- Domingo, G. S. ve Silvente, F. R. (2013). Re-examining the migration–trade link using province data: An application of the generalized propensity score, *Economic Modelling*, 32(2013): 247-261.
- Doru, Ö. (2013). *Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2010)*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Dromgold, M. (2015). *A Culture of Managing Difference : The Field of Migration Management and Syrian Movers to Turkey*. (Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Dunlevy, J. A. ve Hutchinson, W. K. (1999). The Impact of Immigration on American Import Trade in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries, *The Journal of Economic History*, 59(4): 1043-1062.
- Ebmer, R. W. ve Zimmermann, K. F. (1998). East-West Trade and Migration: The Austro-German Case, *IZA Discussion Paper*, No:2.
- Emirhan, P. N. (2008). Türk Dış Ticaretinin Alternatif Modeller Açısından Değerlendirilmesi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(2): 861-875.
- Emirhan, P. N. (2014). Uluslararası Emek Göçü ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(4): 611-620.
- Emiroğlu, G. (2012). *1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Büyüme İlişkisi: Bir Ampirik Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ertürk, E. (2001). *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Faustino, H. ve Leita, N. (2008a). Using The Gravity Equation To Explain The Portuguese Immigration-Trade Link, *Technical University of London, Working Paper*, WP.
- Faustino, H. C. ve Leita, N. C. (2008b). Immigration and Trade in Portugal: A Static and Dynamic Panel Data Analysis, *Technical University of Lisbon, Working Paper*, WP 31/2008/DE/Socius.12/2008/DE/Socius.
- Felbermayr, G. J. ve Toubal, F. (2012). Revisiting the Trade-Migration Nexus: Evidence from New OECD Data, *World Development*, 40(05): 928-937.
- Genç, M. (2014). *The impact of migration on trade*, <https://wol.iza.org/articles/impact-of-migration-on-trade/long>. (Erişim Tarihi: 12.08.2017).

- Genç, M., Gheasi, M., Nijkamp, P. ve Poot, J. (2011). *The impact of immigration on international trade: a meta-analysis*, <http://www.norface-migration.org>, (Erişim Tarihi: 12.08.2017).
- Gençler, A. ve Çiftçi, M. (2012). Dış Ticaretin Finansmanında Göçmen Gönderilerinin Rolü: Türkiye Örneği, *Sosyoekonomi Dergisi*, 17(17): 301-331.
- Ghatak, S., Silaghi, M. I. P. ve Daly, V. (2009). Trade and migration flows between some CEE countries and the UK, *The Journal of International Trade and Economic Development*, 18(1): 61-78.
- Girma, S. ve Yu, Z. (2000). Immigration and Trade Creation: What Can the Evidence from Britain Tell Us?, *Prepared for the Murphy Institute Conference on The Political Economy of Migration, Tulane University, New Orleans, USA*.
- Girma, S. ve Yu, Z. (2002). The Link between Immigration and Trade: Evidence from the United Kingdom, *Weltwirtschaftliches*, 138(1): 115-130.
- Golovko, A. (2014). *Avrasya Ülkelerinin Dış Ticaretlerinin Çekim Modeli Çerçevesinde Analizi*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gonnelli, A. (1993). The Basics of Foreign Trade and Exchange, Supplementary Materials, [www.http://ecedweb.unomaha.edu/ve/library/BFTE.PDF](http://ecedweb.unomaha.edu/ve/library/BFTE.PDF) (Erişim Tarihi: 29.06.2018).
- Gökbayrak, Ş. (2006). *Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli İşgücü Göçü ve Politikalar-Türk Mühendislerinin "Beyin Göçü" Üzerine Bir İnceleme*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gözüm, K. (2017). *Uluslararası Göç ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Greene, W. H. (2012). *Econometric Analysis*, 7th Edition, New Jersey: Prentice-Hall International Inc.
- Head, K. ve Ries, J. (1998). Immigration and Trade Creation: Econometric Evidence from Canada, *The Canadian Journal of Economics*, 31(1): 47-62.

- Helliwell, J. F. (1997). National Borders, Trade and Migration, *Pacific Economic Review*, 2(3): 165-185.
- Helpman, E. (1998). The Structure of Foreign Trade, *NBER, Working Paper*, No: 6752: 148-161.
- Huizinga, H. (1999). A two-region model of redistribution, migration and international trade, *Journal of Public Economics*, 71(1999): 335-354.
- Iranzo, S. ve Peri, G. (2009). Migration and Trade: Theory with an Application to the Eastern-Western European Integration, *Journal of International Economics*, 79(2009): 1-19.
- Kandemir, O. (2010). *İktisadi Büyüme Sürecinde Göç Olgusu: Türkiye Örneği*. (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kara, Y. (2008). *Uluslararası Göç ve İşçi Dövizlerinin Belirleyenleri: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Karagöz, K. (2011). Göç - Ticaret İlişkisi: Panel Çekim Modeli, *Sosyoekonomi Dergisi*, 15(15): 55-68.
- Karagöz, M. ve Doğan, Ç. (2005). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2): 219-228.
- Keesing, D. B. (1968). Labor Skills and the Structure of Trade in Manufactures, *The Open Economy*, ed., P.B. Kenen-R. Lawrence, Columbia University Press, New York, London.
- Kennedy, P. (2005). *Ekonometri Kılavuzu*, Beşinci Baskı, (M. Sarımeşelive Ş. Açıkgöz, Çev.), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Köksal, M. (2016). *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Körükmez, L. (2012). *Ulus-Ötesi Göç Ağları ve Sosyal Alanların Oluşumu: Ermenistan'dan Türkiye'ye İşgücü Göçü Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

- Krugman, P. R. (1981). Intraindustry Specialization and the Gains From Trade, *The Journal of Political Economy*, 89(5): 959-973.
- Krugman, P. ve Obstfeld, M. (2003). International Economics: Theory and Policy, *Addison Wesley World Student Series, Working Paper*, No:4, World Bank.
- Leamer, E. ve Levinsohn, J. (1995). International Trade Theory: The Evidence, *Handbook Of International Economics*, 3(?): 134-150.
- Lewer, J. ve Berg, H. V. (2008). A Gravity Model of Immigration, *Economics Letters*, 99(1): 164-167.
- Levine, R. ve Schmukler, S. L. (2007). Migration, spillovers, and trade diversion: The impact of internationalization on domestic stock market activity, *Journal of Banking & Finance*, 31(2007): 1595-1612.
- Lin, X. ve Yang, X. (2017). From human capital externality to entrepreneurial aspiration: Revisiting the migration-trade linkage, *Journal of World Business*, 52(2017): 360-371.
- Lung, S. M. (2008). *The Impact of International Migration on International Trade: An Empirical Study of Australian Migrant Intake from Asian Countries*. (Doktora Tezi). Victoria University, Melbourne, Australia.
- Massey, D. S. (1988). Economic Development and International Migration in Comparative Perspective, *Population and Development Review*, 14(3): 383-413.
- Nasırova, G. (2016). *İşgücü Göçü ve İktisadi Gelişme İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Naz, Y. (2015). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikası ve Uluslararası Göçün Türkiye'deki Güncel Sorunları*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Ogunleye, B. (2016). *Uluslararası İşgücü Göçü, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Ordu, C. F. (2013). *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Ortega, F. ve Peri, G. (2014). Openness and income: The roles of trade and migration, *Journal of International Economics*, 92(2014): 231-251.
- Özbaş, H. (2014). *Türkiye'de Göç Hareketleri ve Bölgesel Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İlişkisi (2008-2012)*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Özkarslı, F. (2014). *Suriye'den Türkiye'ye Göç ve Suriyelilerin Enformel İstihdamı (Mardin Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Artuklu Üniversitesi, Mardin.
- Öztekin, S. (2016). *Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin Göç ve Sosyal İçerme Politikalarının Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Özyakışır, D. (2012). *İç Göç Hareketleri ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: TRA 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Paas, T. (2002). European Integration and EU Eastward Enlargement Process in International Trade: Using A Gravity Approach for Exploring Bilateral Trade Flows, *The 42nd Congress of the European Regional Science Association*, Dortmund, Germany.
- Paas, T. (2003). Regional Integration and International Trade in the Context of EU Eastward Enlargement, *HWWA Discussion Paper*, No. 218.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

- Sgrignoli, P., Metulini, R., Schiavo, S. ve Riccaboni, M. (2015). The Relation Between Global Migration and Trade Networks, *Physia A*, 417(2015): 245-260.
- Şeker, A. (2015). *Tarife Dışı Önlemlerin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Şentürk, C. (2007). *Dış Ticaret-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Tatlıcı, Ö. (2009). *Çekim Modeli Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Tatlıcı, Ö. ve Kızıltan, A. (2011). Çekim Modeli: Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 2011.
- Temel, Ü. C. (2017). *Türkiye'nin Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi, Yalova.
- Tombak, F. (2010). *Türkiye'nin Dış Ticaretinin Çekim Teorisi Çerçevesinde Analizi: Teori ve Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Tokatlı, Ö. D. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç Hareketlerinin İşgücü Piyasalarına Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Torun, P. (2011). *Gravity Modeli Çerçevesinde Türkiye'nin Dış Ticareti*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tümertekin, E. (1968). *Türkiye'de İç Göçler*, İstanbul: İ. Ü. Yayınları.
- Utkulu, U. (2005). *Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler*, *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları*, İzmir.

- Ünsal, E. M. (2005). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Wang, C., Wei, Y. ve Liu, X. (2010). Determinants of Bilateral Trade Flows in OECD Countries: Evidence from Gravity Panel Data Models, *The World Economy*, 33(7): 894-915.
- White, R. (2008). Exploring a US Immigrant-Intra-Industry Trade Link, *Eastern Economic Journal*, 34(2008): 252-262.
- White, R. (2009). Immigration, Trade and Product Differentiation, *Economic Issues*, 14(1): 43-63.
- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, Cambridge: MIT Press.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yavan, N. (2001). *Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi ve Yapısı*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yücel, F. (2006). Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, *Sosyoekonomi Dergisi*, 2(4): 47-68.
- Zarzoso, I. M. ve Lehmann, F. N. (2002). Augmented Gravity Model: An Empirical Application to Mercosur-European Union Trade Flows, *Journal of Applied Economics*, 6(2): 291-316.

Ek 1: Ülkeler Listesi

Model	Ülke Listesi
Karma Model	Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan, Almanya, Arjantin, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Belçika, Benin, Birleşik Krallık, Birleşik Arap Emirlikleri, Bosna Hersek, Brezilya, Bulgaristan, Burkina Faso, Cezayir, Çad, Çek Cumhuriyeti, Çin, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Endonezya, Estonya, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Filipinler, Filistin, Finlandiya, Fransa, Gabon, Gana, Gine, Gine- Bissau, Guatemala, Güney Afrika, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, Irak, İran, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kamboçya, Kamerun, Kanada, Karadağ, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Komor Adaları, Kongo, Kosta Rika, Kuveyt, Küba, Letonya, Liberya, Libya, Litvanya, Lübnan, Lüksemburg, Macaristan, Madagaskar, Makedonya, Malavi, Malezya, Mali, Malta, Meksika, Mısır, Moldova, Moritanya, Mozambik, Myanmar, Nepal, Nijerya, Norveç, Orta Afrika Cumhuriyeti, Özbekistan, Pakistan, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Senegal, Sırbistan, Sierra Leone, Singapur, Slovakya, Slovenya, Somali, Sri Lanka, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Şili, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Togo, Tunus, Türkmenistan, Uganda, Ukrayna, Ürdün, Venezuela, Vietnam, Yeni Zelanda, Yunanistan, Zambiya, Zimbabve
OECD Ülkeleri Modeli	Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Yeni Zelanda, Yunanistan
Gelişmekte Olan Ülkeler Modeli	Afganistan, Arjantin, Arnavutluk, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri, Bosna Hersek, Brezilya, Bulgaristan, Burkina Faso, Cezayir, Çad, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Endonezya, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Filipinler, Filistin, Gabon, Gana, Gine, Gine- Bissau, Guatemala, Güney Afrika, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Irak, İran, Kamboçya, Kamerun, Karadağ, Kazakistan, Kenya, Kırgızistan, Kolombiya, Komor Adaları, Kongo, Kosta Rika, Kuveyt, Küba, Letonya, Liberya, Libya, Litvanya, Lübnan, Madagaskar, Makedonya, Malavi, Malezya, Mali, Malta, Mısır, Moldova, Moritanya, Mozambik, Myanmar, Nepal, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Özbekistan, Pakistan, Peru, Romanya, Rusya, Senegal, Sırbistan, Sierra Leone, Singapur, Somali, Sri Lanka, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Togo, Tunus, Türkmenistan, Uganda, Ukrayna, Ürdün, Venezuela, Vietnam, Zambiya, Zimbabve

Ek 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Karma Model										
	Log(IHR)	Log(ITH)	Log(IHR+ITH)	Log(GOC)	Log(GSYH)	Log(GSYHTR)	Log(UZAK)	Log(NFS)	Log(NFSTR)	DK
Ortalama	19,03	18,35	19,70	6,38	24,61	27,52	8,22	16,62	18,16	0,63
Medyan	19,11	18,47	19,80	6,09	24,58	27,52	8,40	16,60	18,16	0,04
Maksimum	23,20	23,95	24,18	11,91	30,04	27,58	9,47	21,04	18,19	9,99
Minimum	13,81	6,90	15,20	2,70	20,15	27,47	6,24	12,95	18,14	0,01
Standart Hata	1,82	2,51	1,88	2,07	1,77	0,04	0,76	1,46	0,01	1,23
Çarpıklık	-0,23	-0,60	0,02	0,46	0,23	0,05	-0,49	0,32	-0,02	3,55
Basıklık	2,85	5,24	2,55	2,39	3,13	1,07	2,54	3,72	1,64	21,00
OECD Modeli										
	Log(IHR)	Log(ITH)	Log(IHR+ITH)	Log(GOC)	Log(GSYH)	Log(GSYHTR)	Log(UZAK)	Log(NFS)	Log(NFSTR)	DK
Ortalama	19,45	19,07	20,21	6,52	25,21	27,52	8,20	16,58	18,16	0,96
Medyan	19,54	19,24	20,27	6,37	25,03	27,52	8,20	16,57	18,16	0,24
Maksimum	23,44	23,95	24,35	11,91	30,55	27,58	9,71	21,04	18,19	9,99
Minimum	13,81	6,90	15,20	2,70	20,15	27,47	6,24	12,68	18,14	0,01
Standart Hata	1,87	2,58	1,97	2,00	1,97	0,045	0,76	1,47	0,01	1,36
Çarpıklık	-0,29	-0,71	-0,16	0,32	0,10	0,051	-0,22	0,12	-0,01	1,96
Basıklık	2,86	4,64	2,42	2,41	2,71	1,07	2,43	3,59	1,64	9,43
Gelişmekte Olan Ülkeler Modeli										
	Log(IHR)	Log(ITH)	Log(IHR+ITH)	Log(GOC)	Log(GSYH)	Log(GSYHTR)	Log(UZAK)	Log(NFS)	Log(NFSTR)	DK
Ortalama	20,63	21,09	21,64	6,92	26,87	27,52	8,12	16,46	18,16	1,87
Medyan	20,50	21,08	21,68	7,00	26,82	27,52	7,93	16,20	18,16	2,52
Maksimum	23,44	23,90	24,35	11,22	30,55	27,58	9,71	19,59	18,19	4,15
Minimum	16,45	16,81	17,34	3,13	23,46	27,47	6,72	12,68	18,14	0,01
Standart Hata	1,48	1,47	1,43	1,74	1,51	0,04	0,74	1,51	0,01	1,30
Çarpıklık	-0,27	-0,60	-0,53	-0,01	-0,02	0,05	0,59	-0,35	-0,02	-0,32
Basıklık	2,91	3,39	3,31	2,92	2,96	1,07	2,54	3,07	1,64	1,47

Ek 3: Korelasyon Matrisleri

Karma Model										
	Log(IHR)	Log(ITH)	Log(IHR+ITH) H	Log(GOC)	Log(GSYH)	Log(GSYHT R)	Log(UZAK)	Log(NFS)	Log(NFSTR)	DK
Log(IHR)	1									
Log(ITH)	0,778	1								
Log(IHR+ITH)	0,946	0,913	1							
Log(GOC)	0,676	0,494	0,645	1						
Log(GSYH)	0,663	0,818	0,789	0,379	1					
Log(GSYHT)	0,020	0,0210	0,028	-0,098	0,019	1				
Log(UZAK)	-0,468	-0,192	-0,342	-0,467	0,123	-0,001	1			
Log(NFS)	0,292	0,443	0,421	0,345	0,643	-0,0092	0,290	1		
Log(NFSTR)	-0,018	-0,015	-0,026	0,104	-0,016	-0,918	-0,001	0,010	1	
DK	0,281	0,232	0,247	0,065	0,212	-0,067	-0,231	-0,247	0,074	1
OECD Modeli										
	Log(IHR)	Log(ITH)	Log(IHR+ITH)	Log(GOC)	Log(GSYH)	Log(GSYHT)	Log(UZAK)	Log(NFS)	Log(NFSTR)	DK
Log(IHR)	1									
Log(ITH)	0,876	1								
Log(IHR+ITH)	0,942	0,984	1							
Log(GOC)	0,780	0,809	0,820	1						
Log(GSYH)	0,677	0,783	0,769	0,727	1					
Log(GSYHT)	-0,022	0,062	0,026	-0,024	0,029	1				
Log(UZAK)	-0,328	-0,216	-0,256	-0,111	0,347	0,001	1			
Log(NFS)	0,647	0,771	0,748	0,634	0,888	-0,004	0,290	1		
Log(NFSTR)	0,028	-0,061	-0,024	0,021	-0,024	-0,918	0,001	0,005	1	
DK	0,357	0,207	0,260	0,306	0,084	-0,129	-0,236	0,022	0,146	1
Gelişmekte Olan Ülkeler Modeli										
	Log(IHR)	Log(ITH)	Log(IHR+ITH)	Log(GOC)	Log(GSYH)	Log(GSYHT)	Log(UZAK)	Log(NFS)	Log(NFSTR)	DK
Log(IHR)	1									
Log(ITH)	0,718	1								
Log(IHR+ITH)	0,937	0,881	1							
Log(GOC)	0,664	0,451	0,628	1						
Log(GSYH)	0,571	0,766	0,726	0,281	1					
Log(GSYHT)	0,035	0,016	0,032	-0,122	0,020	1				
Log(UZAK)	-0,527	-0,185	-0,379	-0,567	0,128	-0,001	1			
Log(NFS)	0,243	0,490	0,423	0,268	0,739	-0,011	0,287	1		
Log(NFSTR)	-0,033	-0,008	-0,030	0,131	-0,017	-0,918	2,756	0,0125	1	
DK	0,093	0,022	0,040	-0,070	-0,009	-0,052	-0,224	-0,356	0,056	1